

12713

T.C

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

GAZAVÂT-I MESLEME
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Kayhan ATIK

Yöneten
Yrd.Doç.Dr.A.Vehbi ECER

KAYSERİ-1990

KISALTMALAR

Ank. :Ankara
b. :Bin
Bkz. :Bakınız
Çev. :Çeviren
Ef. :Efendi
H. :Hicri
İst. :İstanbul
Ktb. :Kütüphane
M. :Miladi
Üniver.:Üniversite
Va. :Varak
Yk. Yaprak

TRANSKRIPSIYON SİSTEMİ

ı : a
 ö : o
 ı : d
 ı : d
 ı : t
 ı : w
 ı : e
 ı : e
 ı : h
 ı : h
 ı : d
 ı : m
 ı : m
 ı : n
 ı : n
 ı : s
 ı : s
 ı : s

ö : ö, o
 t : t
 n : n
 i : i
 y : y
 e : e
 h : h
 h : h, h
 h : h
 l : l
 n : n
 n : n
 n : n
 t : t
 t : t
 v : v
 v : v
 v : v

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ

GİRİŞ..... 1

I. BÖLÜM

1. a) Mesleme b. Abdülmelik.....	14
b) Mesleme b. Abdülmelik Zamanı.....	20
c) Nergisi Muhammed.....	31
2. Gazavât-Nâmeler.....	37
3. Gazavât-ı Nâmenin Değerlendirilmesi	
a) Gazavât-ı Mesleme'nin Özeti.....	39
b) Dil Yönünden Değerlendirme.....	50
c) Tarih İlmî Yönünden Değerlendirme.....	53
d) Gazavât-ı Mesleme'nin Nüshaları.....	56

II. BÖLÜM

1. Transkripsiyonlu Metin ve Karşılaştırma.....	59
2. Bibliyografya.....	141

ÖNSÖZ

Günümüzü değerlendirmek ve geleceğe sahip olmak için, sağlam ve doğru bir tarih bilgisi şarttır. Bütün ilimler, tarihî gelişimini araştırmak isteyeceklerdir. Elbette bu Tarih ilmi için de geçerlidir. Tarihimizi kaynaklardan araştırmaya bilmemiz için, tarihî metinlerimizi bilmemiz gerekir. Fakat tarihimizin yazılı kaynakları günümüz Türkçesine aktarılamadığından, anlaşılma imkanı maalesef bulunamamaktadır. Bu sebeple İstanbul'un önemli kuşatmalarından biri olan, M. sekizinci yüzyılda Emevi komutanı Mesleme'nin İstanbul kuşatmasını anlatan Gazavât-nâme'sini araştırmacılara sunmayı istedik.

Bu vesileyle neslimizin okuyamadığı, ayrıca kütüphane raflarında kimsenin eline almadığı, tarihi eserlerimizden birini ortaya çıkarmış olacağız. Ayrıca bir çok milletin sahip olmak istediği, İstanbul'un tarihte birçok kuşatmaya maruz kalmasına rağmen, fethinin Türklere nasip olmasının bir tesadüf olmadığını ortaya çıkarmış olmaktadır.

Çalışmamızın I. bölümünde, Mesleme b. Abdülmelik'in hayatını; "Gazavât-ı Mesleme" yi daha iyi anlamamız açısından, Mesleme b. Adülmelik'in kısaca zamanını, Nergisinin hayatını ve Gazavât-nâme'ler hakkında genel bilgi verdik. Gazavât-ı Mesleme'nin özetini, dil ve tarih yönünden değerlendirilmesini yaptık.

II. Bölümde ise, transkribeyi yaparken İslam Ansiklopedisinde kullanılan alfabeyi esas aldık. Çalışmamıza esas olan nüsha, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi (No: 1299/2) numarada kayıtlıdır. "Hamse-i Nergisi"nin 53b-95a varaklarında, her varakta 23 satır ve (195x140) mm.-(155x56) mm. ebadındadır. 1063 tarihli Rami Paşa'nın istinsahi olan, talik yazı çeşidi ile yazılmış "Gazavât-ı Mesleme" nüshasıdır.

Eseri transkribe yaparken, varak numaralarını metin içinde köşeli parantezle belirttik. Metinde geçen âyetleri parantez içinde sûre ve âyet numarasını (K.K:/.....) şeklinde belirterek verdik. Metinde geçen hadisleri (H) harfiyle, atasözlerini ise (A) harfiyle gösterdik. Esas metinde, nesir içinde verilen şiirleri biz nesrin dışında, fakat bir mısralık şiirleri ise metinde verdik.

Eserin Raşid Efendi Kütüphanesinde (No: 1299/2) kayıtlı nüshasını esas alarak, yine aynı kütüphanede eserin (NO: 590/5) kayıtlı nüshası ile Topkapı Müzesi Kütüphanesi (No: R.937) kayıtlı nüshaları arasındaki farkları tesbit (edition critique) ettik. Bu üç nüsha arasındaki nüsha farklarını metnin bulunduğu sayfada gösterdik. Nüshaları ise, Raşid Efendi 1299/2 nüshasını (A), 590/5 nüshasını (B), Topkapı Müzesi Kütüphanesi R.937 nüshasını (C) şeklinde gösterdik.

Bu konuyu araştırmaya beni sevk eden tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen, teknik konuda rehberlik eden değerli hocam Sayın Yrd.Doç.Dr. A.Vehbi ECER'e teşekkürü bir borç bilirim. Enstitü Müdürümüz kıymetli hocam Sayın Prof.Dr.Ahmet UĞUR'a devamlı teşvikleriyle bizi çalışmaya yönelttiğinden dolayı, ayrıca teşvik ve yardımlarını gördüğüm Sayın hocalarıma teşekkür ederim.

Kayhan ATİK

GİRİŞ

İSTANBUL'A YAPILAN SEFERLER VE MUHASARALARI

İstanbul, Doğu ile Batı arasında bir köprü, Asya ile Avrupa'nın birleştiği yerde, yeryüzünün önemli ve nazik bölgelerinden birisidir. İstanbul, hem tabii güzellikleri bakımından, hem de coğrafi ve stratejik durumundan dolayı, tarihte bütün hükümdarların dikkatini çekmiş ve burasını feth etmek için teşebbüslerde bulunmuşlardır. Hiç şüphesiz, milli tarihimizin en önemli olaylarından biriside İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesidir.

Bu derece önemli bir konuma sahip olan İstanbul'a, yapılan seferleri, önemli muhasaraları ve sebeplerini; ilk olarak İslâm'dan evvelki Türklerin yaptığı muhasalar daha sonra müslümanların yaptığı muhasaraları kısaca anlatmaya çalışacağız.

Bilindiği üzere İslâmiyetten önce Türkler tek Tanrı inancına sahiptiler. Göktürk yazıtlarında, "Tanrı'ya benzer Tanrı" veya "Kendine benzer Tanrı" ve yine bu yazıtlardan, "yer gök ve bütün mahlukların yaratıcısı, insanların iyi ve kötü kaderlerini tayin edici bir tanrı fikri" teşekkül etmiştir. Türkler, Göktürk yazıtlarından anlaşıldığı gibi tek Tanrı'ya inanıyorlardı. Tek Tanrı'ya inanmakla beraber, Tanrı'nın Türk milletini koruduğunu, devleti veren ve tahta çıkaranın da O olduğuna inanıyorlardı. Bunu Göktürk yazıtlarındaki "Türk milletinin, adı ve ünü yok olmasın diye!", "Babam Kağanı, annem Hatunu, yükselterek (tahta çıkararak) Tanrı!", il (devlet) veren Tanrı, "O Tanrı, Türk milletinin adı ve ünü yok olmasın diye! özümü kağan olarak tahta çıkardı!..." ifadelerinden açıkça anlıyoruz⁽¹⁾

Türkler, Tanrı'nın izniyle tahta çıktıklarına inandıkları gibi, Oğuz Kağan'da "Ben Uygur Kağanı oldum. Bu yer yüzünün dört yanının kağanı olmam demektir" ve "Güneş bayrağımız, Gök otağımız olsun" ifadeleriyle, Cihan hakimiyeti, ilk Türk devleti olan Hunlar'la başlamıştır. "Bizans elçisi Priskos Hunların, Atilla'nın ilâhi bir menşeden geldiğine inandıklarını buna itiraz edenlere çok hiddetlendiklerini, dünyanın kendilerine ait olduğu inancıyla fetih ve savaşlar yaptıklarını ve sarayında bu inancın hüküm sürdüğünü söyler". Yine Oğuz Kağan, "Ey oğullarım! Ne çok (sınırlar aştım) Ne çok savaşlar ve vuruşmalar gördüm! Kargılar fırlattım! Çok oklar attım! Aygırlarımla, çok (yollar) yürüdüm! Düşmanları eğlattım! Dostları güldürdüm!

1. ÖGEL, Bahseddin, *Dünden Bu Güne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İst., 1988, 463-699.

Gök Tanrı'ya ben (borcumu?) ödedim! Yurdumu sizlere veriyorum! " ifadelerini kullanmakta. Bilge Kağan ise "Tanrı irade ettiği için tahta oturdum; Dört yandaki milletleri nizâma soktum" demektedir(2).

Netice olarak, İslâmdan önce Türkler; Devleti, tacı, tahtı, Tanrı'nın verdiği inaniyorlar. Tanrı adına devletin başında bulduklarına ve yaptıkları işleride Tanrı adına yaptıklarına inanıyorlardı. Dolayısıyla, Türklerde "cihan hakimiyeti" idealinin sebeplerinden birisi ve en önemlisi "manevi" olmasıdır. Cihan hakimiyetinin bir diğer sebebi ise maddidir. Bu konuda en önemli etken ise, Türklerin göçebe hayatı yaşamaları ve hayat şartlarına karşı dayanıklı, idareci, cesur ve askeri ruhlarının yüksek olmasıdır. Ayrıca Türkler, atın üstüne binip onu savaş için kullanmış ve bu sayede savaşlar kazanmıştır. Dolayısıyla Türklerin gücü, kuvveti ve cesaretiyle birlikte at da önemli bir rol oynamıştır(3).

Türkler, gerek manevi, gerekse maddi sebeplerden dolayı cihan'a hakim olmak istemişlerdir. Böylece ta Orta Asya'dan İstanbul'a kadar gelmişler ve bu şehri ciddi bir şekilde muhasara etmişlerdir. İslâmdan önce İstanbul'a yapılan Türk muhasaralarını, Hunlar, Avarlar, Bulgarlar ve Peçenekler yapmıştır. Aslında, IV. asrın ikinci yarısından XII. asrın başlarına kadar çeşitli zamanlarda Orta Asyadan batıya büyük göçler olmuştur. Bu Türk boylarının, Bizans İmparatorluğu ile az çok ilişkisi olmuşsa da özellikle Hunlar, Avarlar, Bulgarlar ve Peçenekler İstanbul'u bizzat muhasara etmişlerdir. Bu mahasaralardan kısaca bahsedeceğiz(4).

Hunlar: Asya'da ki yurtlarından çıkarak(374-375), Güney Rusya'daki Got devletlerini yıkıp, V. asır başlarında Balkan dağlarına dayanan Hunlar, kültürleri ve dilleriyle, bir Türk kavmi idi. Hunlar Güney Rusya'ya yerleştiklerinde Bizansın başında Theodosius II. (408-450) bulunuyordu. Bizans'a ilk tesirli Hun tezyikini, o zaman bütün Hunlar'ın başkanı olan Uldın yapmıştır. Uldın 410 yılına doğru Trakya'ya kadar inmiş ve kendisine sulh teklif eden Trakya Magister Militumu'na(askeri komutan): " Güneş şualarının uzandığı yere kadar her tarafı zaptetmeye muktedirim" demiştir. Hunların, Trakaya'ya kadar gelmeleri kavimler göçünü daha da hızlandırmış ve bu kavimler Bizans sınırlarından içeri girerek çok tahribat yapmıştır. İşte Theodosius bu sırada,

2. ÖGEL, 467-468-499; TURAN, Osman, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İst, 1981, I, 155-157.

3. TURAN, I, 168-188-189.

4. KAFESOĞLU, İbrahim, "XII. Asıra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", **İstanbul Enstitüsü Dergisi**, İst., 1957, III, 1.

herhalde 1453'e kadar Bizans korumasında en önemli etken olan surları yaptırmıştır. Üç dört yıl sıkı bir çalışma sonucu 413 yılında bitirilen bu surlar, Hunların taarruzlarına karşı inşa edildiği kabul olunur⁽⁵⁾.

Uldin'dan sonra Attilâ'nın amcası, Hun Kralı Rua (422-434) önemli bir taarruzla, İmparatoru yıllık vergiye bağlamıştır. Böylece Hunları Tuna ve Tisa nehirleri arasına yoğunlaştırmıştır. Bu bölgelerden artık Bizans, paralı askerde alamıyordu. Attila hükümdar olunca (434-453) Bizansa hakim olmak istedi. Bizans'taki Hun firarilerini görüşmek üzere, Attila'ya gelince, Hun kralı kendi şartlarını hakim bir havayla yazdırdı(434 Marbus veya Kostantin Anlaşması). Bu anlaşmaya göre yıllık vergi iki katına çıkarılmıştı. Bizansa sığınan, firarilerde derhal teslim edilecek ve iltica istekleri kabul edilmeyecekti. Bu anlaşma 441 yılına kadar devam etti. Fakat bu sırada Theodosius boş durmuyordu. Hunlara bağlı bulunan, Karadeniz'in kuzeyindeki Agaçir'leri isyana teşvik etti. Yine Margus şehri Peskoposu gizlice Hun topraklarına girip, Hun hükümdar ailesi mezarlarını açarak, kıymetli eşyalarını çaldı. Bizans bu sulh devresinde Hunlar'a karşı savaş için hazırlıklarını da itmal etmiyordu. Bütün bunlara çok kızan Attila Bizans İmparatorundan Kostantin Anlaşması'nın şartlarını yerine getirmesi ve hırsız Peskoposun kendisine teslimini istedi. İsteği yerine getirilmediği için I. Balkan seferini başlattı. 441-442 yıllarında olan bu savaşta, Bizans'ın bütün hudud kaleleri zapt olundu. Balkanlardan Bizans'a giden önemli yollarda tutulmuştu. İmparator Theodosius, Batı Roma'dan Attila ile anlaşması için ricada bulundu. Attila'da Roma Patrucus'u dostu Aetius'un araya girmesiyle anlaşmayı kabul etti⁽⁶⁾.

Bizans, artık Hunlara karşı ödediği vergilerde tahammülsüz hale gelmişti. 447'deki zelzele, özellikle İstanbul'a büyük hasarlar açmış, elliden fazla burç yıkılmıştır. Bizans bu haliyle ne vergileri ödeyebilir haldedir, ne de herhangi bir taarruza karşı gelebilecek güçtedir. İşte bu şartlarda Hun imparatoru Attila 442 baharında, ordusunu harekete geçirdi. Bu günkü Bulgaristan'a giren Hunlar, Bizans ordusu başkumandanı Hun firarisi, Arnegisclus ile savaştı. Bizans ordusu imha edildi ve Bizans ağır hezimete uğradı. Hunlar, Nigbolu , Sofya ve Filibe'yi zaptetti. Edirne'yi kuşattı. Burda oyalanmadan İstanbul'a yöneldi. Lüleburgaz, Gelibolu ve Akbas Limanı'na kolayca girdi. Ve nihayet Termopil geçidine dayandı. Bundan sonra İstanbul'u kuşatmak zor değildi. Attila'nın Ordusu Büyükçekmece şehrinde ordugah

5. KAFESOĞLU, 2.

6. KAFESOĞLU, 3-4.

kurduğu zaman, telaşa kapılan imparator Theodosius adına, Bizans asilzadelerinden Anatolius'un başkan olduğu bir heyet durumu görüşmek için Attila'ya geldiler. Görüşme kısa sürdü. Anatolius, imparator namına Attila'nın bütün şartlarını kabul etti. Şartlar: 1- Yıllık vergi üç misline çıkarılacak, 2- Harp tazminatı, 6000 altın verilecek, 3- İster Hun olsun, ister Bizanslı harp esiri olsun, Attila'nın hakimiyetinden kaçan herkes iade edilecek (harp esiri bir kişi oniki altın mukabilinde kurtarılacak), 4- Tuna Limes'inden güneye doğru 5 günlük mesafedeki bütün arazi derhal tahliye edilip, boş bırakılacak. "Anatolius sulhü" diye anılan bu anlaşmaya göre, Attila'nın Bizanslı o tarihte ortadan kaldırması önemli bir problem değildi. Attila'nın bu anlaşmayı yapmasının sebebi şudur. Attila dünya hakimiyetini ve cihanın tek hükümdarı olmak gayesinde idi ve buna da inanıyordu. Dünya hakimiyetinin uygulamada gerçekleşmesi ise, O'na göre şüphesiz iç içlerinde serbest olan milletlerin hükümdarları vasıtasıyla, Attila'nın hakimiyetinin tanımaları idi. Bir bakıma İstanbul'u asilzade Anatolius'un; Roma'yı ise Papa Leon I.'un rica ve niyazları yıkılmaktan kurtarmıştır(7).

Avarlar: Önce Güney Rusya'da görülen Avarlar(558), Macaristan'a ve Almanya'ya kadar uzanan bir imparatorluk kurmuşlardı. VI. Asrın sonlarına doğru, Çorlu'ya kadar gelen Avarlar Boyan Han zamanında Bizanslı iyice sıkıştırmış ve Bizans İmparator'u Phocas, Han'a yıllık vergi vermeye mecbur kalmıştı. 616 yılında Avarlar, İstanbul surlarına kadar gelmişlerse de, asıl Avar muhasarası 626 yılında olmuştur. O sıralarda Bizans İran'ı devamlı yenilgilere uğrattıyordu. Fakat bu durum 626 yıllarına doğru değişti. Sasani hükümdarı Hüsrem bir taraftan ordu hazırlarken, diğer taraftan Bizansa düşman olan Avarlar'la İstanbul'u beraber muhasara etmek için görüşmeler yapıyordu. Bu arada Bizans hükümdarı Herakleios da, İran'a karşı Türklerin yardımını temine çalışırken, Sasani kumandanı Şehrverâz, Anadolu'yu geçerek, Kadıköy ve Üsküdar arasına karargah kurmuştu. 29 Haziran 626 yılında otuzbinkişilik orduyla Avarlar, İstanbul'a yürüdüler. Bizans sıkı tedbirler aldı. Avarlar ise, İstanbul'a dört fersah mesafeye gelmişler ve daha sonra gözden kaybolmuşlardı. Avarların çekildiğini zanneden Bizans kuvvetleri etrafı gözden geçirmek ve surları tamir için dışarı çıkınca, Avarlar tarafından hucum edilip, esir edildiler. Bundan sonra Avarlar, Haliç'ten Marmara kenarlarına kadar yayılmış orduyla; çeşitli şekilde duvarlara, kapılara üst üste hucum ediyorlardı. Fakat o zaman icad edilen bir müdafa aleti ile Avarlar çok zayıf verdiler. Avar Han'ı denizden filolara saldırmak için Sasanilerden yardım istedi. Fakat Sasanilerin donanması yoktu. Kendisinininkiler de yeterli olmadı. Son olarak, bir hucum daha düşündü, karadan ve haliçten iki ayrı tearruz birden yapılacak ve şehirde

7. KAFESÖĞLU, 5-6.

birleşilecekti. Fakat bu haberi alan Bizans kuvvetleri, Avar filosunu batırdı. Kara kuvvetleri de kılıçtan geçirdi. Son hucum da kötü neticelenince, Avar Han'ı çekildi, gitti. Bizans'a çok kötü günler yaşatan bu Avar muhasarasının Bizans üzerinde çok büyük etkisi olmuştur. "Bizans ta bu kurtuluşu yâd etmek üzere, büyük pehrizin beşinci haftasındaki cumartesi günü bayram ilan edilmişti. O gün her sene kutlanır, kiliselerde merasimler yapılır. İstanbul'un hâmisi "Mukaddes Bâkire'ye" dualar edilirdi. "Alathistos ilahisi"nin de Avar muhasarasıyla alakalı olduğu anlaşılmıştır."⁽⁸⁾

Bulgarlar: Güney Rusya'da miladın ilk yıllarından beri oturan, Türklerin Batı kolu, Ogur boyları ile Avrupa Hunlarının karışmasından meydana gelen Bulgarlar, Kafkaslardan Dnyepir'e kadar uzanan Bulgarya devletini kurmuşlardı. VII. Arsin ilk yarısında devletin başında bulunan Büyük Han Kurt (Kuvrath), Avarlar'ın İstanbul'dan dönüşünden sonra, İmparator Herakleios'la işbirliği yapıp, Avarlar'ın çöküşüne sebep olmuştur. Kuvrath'ın ölümünden sonra, devlet parçalanırken oğlu Asparuh bir kısım kendine bağlı kabilelerle Dobruca'ya gelmiş ve bu günkü Bulgaristan'ın temellerini atmıştı. Daha sonra gelişen Bulgar devleti IX yüzyılda Bizans için tehlikeli olmaya başlamıştı. Bulgar Kralı Kurum, Bizans'a yürümüş ve Trakya Başkumandanını öldürmüş ve orduyu dağıtmıştı. Bu durumda, İmparator Nikephoros mudafa için bazı şeyler yapmışada bunlar fayda vermemiş, muhasarebe sonucu öldürülmüştür(811). Kurum, yeni imparator Mikhael'e anlaşma teklif etti. Ağır anlaşma şartlarını pek kabul eder görünmeyince, Kurum, 813'de ileri hareketi yaptıysada ordu da bulaşıcı hastalık zuhur edince durdu. Bu durumu atlatınca, Kurum tekrar ilerledi ve iki ordu Edirne civarında karşılaştı. Bizanslılar, sayıca çok üstün olmalarına ve tesirli hücumlarına rağmen, Orduları ezildi. Mikhael'in mağlubiyetinden dolayı yerine ermeni Leon imparator oldu. Leon yıllık vergi ve elbiselik kumaş karşılığında anlaşma teklif etti. Anlaşmayı yapmak üzere Kurum şehre iyice yaklaşınca Leon askerlerine bir işaretle Kurum'a hucum ettirir, Kurum atı sayesinde zor kurtulur⁽⁹⁾.

Leon'un bu hilekarlığı Bizans'a çok pahalıya mal oldu. Bulgar Ordusu şehir civarındaki sarayları, binaları yaktı ve esirleri öldürdü. Artık Kurum, İstanbul'u kesin alacaktı. Ordusuna, Bulgarlardan başka, Slavlar'ı ve Avarlar'ı da katarak surların dibine geldi. Leon ve adamları artık, Meryem'in himayesindeki bu şehri kurteracak mucizeyi bekliyorlardı. Hayatı pahasına da olsa İstanbul'u alacağını söyleyen "Kurum, altın mızrağını Yıldızlı Kapı'ya saplamak için hummalı gayretleri esnasında ağzından,

8. KAFESOĞLU, 8-9-10.

9. KAFESOĞLU, 10-11.

burnundan kan boşalmak suretiyle öldü(814). Bulgarlar muhasarayı bırakarak, çekildiler. Kurum'un oğlu Omurtağ Han, Bizans'la 30 senelik bir ticaret anlaşması yaptı(10).

Peçenekler: Asya'dan Avrupa'ya XI.asırdaki üçüncü büyük Türk akını Peçenekler olmuş ve Macarları Güney Rusya'dan çıkararak Dnyepir'e kadar buralara hakim olmuş ve Bizansla da temasa geçmişlerdir. Meşhur imparator Aleksios I. Komnenos'u Silistre'de mağlub ederek (1087), Edirne ve Çekmece'ye kadar akınlar yapmışlar ve Balkan yarımadasının hakimi olmuşlardır. Peçeneklerin muhasaraları, diğer Türk Kavimlerinin muhasaralarından özel bir şekilde ayrılır. Çünkü Peçenekler, o zaman Ege denizindeki adalara hükmeden Çaka Bey'le işbirliği yapmışlardı. Çaka Bey Bizans donanmasının kuvvetli olduğunu bildiği için, iyi bir donanma hazıradı. Kırk parça gemi ile, Urla, Foça, Rodos, Susam, Sakız, Midilli Adalarını zaptetti. Bizans deniz kuvvetlerini bozguna uğratarak nihayet Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası'na hakim oldu. Peçenekler'de Meriç Nehri'ne kadar gelmişlerdi. Artık Bizans'ın sonu gelmişti. Çünkü Ege'de iyi hazırlanmış donanmasıyla Çaka Bey, karada Meriç'e kadar dayanmış Peçenekler ve Marmara kıyılarında Selçuklular, Bizans'ı iyice sıkıştırmışlardı. Böylece üçlü Türk kışkacına giren Bizans kıvranıyordu. Bu durum Bizans'ı Avrupa Hristiyan aleminin yardımına muhtaç etmiş ve neticede Haçlı Ordusu harekete geçmiştir(11).

Kurnaz hükümdar Aleksios, Avrupa'dan zamanında yardım gelmeyince, Türkleri, Türklere kırdırarak imparatorluğunu kurtarmıştır. Artık sonu gelmiş Aleksios, Balkanlara kadar gelen Kumanlar'ıma anlaşarak, Togurlak ve Bonyak adlı Kuman Reislerini elde edip, Kumanlar'ı Peçenekler'e karşı kullandı. 29 Nisan 1091 yılında Kuman reisleri kırkbin süvariyle Bizans kuvvetlerine katılarak, Aleksios'un tereddütüne rağmen, Kumanlar ani bir hucumla, Peçenekleri mahvettiler. Çaka Bey de muharebeye zamanında yetişemedi ve Aleksios'un entrikaları ile öldürüldü. XII. asra kadar, Türlerin İstanbul'u muhasaraları ana hatlarıyla bunlardır(12).

İslâmiyetten önceki Türklerin İstanbul'a ve diğer ülkelere seferler yapması ve oraları fethetmek istemelerinin sebeplerini deha önce izah etmeye çalışmıştık. Şimdi de, İslâmdan sonra gerek Türk ve gerekse Arapların İstanbul'a ve başka yerlere sefer

10. KAFESOĞLU, 11-13.

11. KAFESOĞLU, 14.

12. KAFESOĞLU, 15-16.

düzenlemelerinin sebeplerini izah etmeye çalışacağız. Biz burda özellikle İstanbul'a niçin sefer yapıldığı üzerinde duracağız.

Daha önce belirtildiği üzere, Türklerde ta Mete'den itibaren "Cihan'a hakim olma fikri" vardır. Türkler İslâmiyeti kabul edince, bu fikirlerini İslâm dininde buldular. Belkide Göktürklerden sonra, Türklerin bir müddet siyasi birlik kuramamaları, kendi yaşantı ve fikirlerine uymayan dinlere girmeleri idi. Fakat, Türklerin Cihan hakimiyeti fikri; İslâmın Allah, din ve hayır yolundaki Cihad fikrinde daha kuvvetli bir şekilde canlanmıştı. Ayrıca Hz.Peygamberin sözleride Türkleri İslâm'a daha sık bağlamıştı. Kaşgarlı Mahmud: «Benim Türk adını verdiğim ve şartka yerleştirdiğim bir ordum vardır. Bir kavme gazaplandığım zaman onları o kavim üzerine saldırırım(hakim kılarım)» Hadis-i Kudsisini nakleder. "Muaviye'nin Hz. Peygamber'in «Türlere dokunmayınız» hadisine göre hareket etmesi için Azarbaycan valisine emir verdiği rivayet edilir." Abbasiler devrinde bir halifenin askerleri bir karşılaşmada (1245) Tatarlar'ı püstürttüğü halde, Hz.Peygamber'in «Türkler size dokunmadıkça sizde onalar dokunmayınız» Hadisine uyarak Moğolları takipten vazgeçilir. Türklerin Hz.Peygamber'in bu ve daha bir çok hadislerinden dolayı Cihan'a hakim olma fikirleri daha da kuvvetlenmiştir. Nitekim, Hz. Peygamber'in hadisleri zuhur etmiş, gerek Selçuklular ve gerekse Osmanlılar hem İslâmı bütün tehlikelerden korumuşlar, hem de İslâmın bayraktarlığını yapmışlardır⁽¹³⁾.

Müslümanların İstanbul'a sefer ve muhasara yapmalarının sebeplerine gelince: Hz. Peygamber Medine'ye hicret edip, orada Medine şehir devletini kurmuştur. Zamanla bu devlet büyümeye başlayınca, karşlarına o zamanın iki güçlü devleti ortaya çıkmıştır. Bunlar, Bizans İmparatorluğu ve Sasani Devleti idi. Bu iki devlet, İslâm'ın yayılması bakımından çok önemli konuma sahipti⁽¹⁴⁾.

Hız.Peygamber işte bu iki devlet ve özellikle Bizans'a müslümanların dikkatini çekmiş ve bu ülkelerin mutlaka müslümanlar tarafından fethedilmesi gerektiğini bildirmiştir. "Ebu Hüreyre'de rivayet edilen bir hadiste Hz.Peygamber'in: "Hele bir Kisra helak olmaya görsün. Ordan sonra artık başka bir Kisra gelmeyecektir. Kayser'e gelince O'da mutlaka helak olacak ve ondan sonra ne bir Kayser(ne de bir Kisra) gelmeyecektir. Onların hazineleri sözlerin eline geçecek ve (bunlar) mutlaka Allah yolunda taksim edilecektir." buyurmuştur. Ümmü Haram'ın rivayetinde, Hz.

13. TURAN, I, 266-267.

14. KİTAPÇI, Zekeriya, **Hız. Peygamber'in Hadislerinde Türk Varlığı Selçuklular, Moğollar, Osmanlılar**, İst. 1988, 194.

Peygamber: "Ümmetinden (İstanbul'un fethi için) denizlere açılarak gazaya çıkan ilk askerler (Allah'ın rahmetine) uğrayacaklardır" buyurmuştur. Ümmü Haram: "Ey Allah'ın Resulü, ben onların arasındamıyım?" diye sordum. O da: "Elbette sen onların içinde olacaksın" buyurmuştur. Bundan sonra Hz. Peygamber; "Kayser'in başkentine (İstanbul'un fethi için) gazaya çıkan ilk ordu da Allahın magfiretine mazhar olacaktır" buyurdu. Bende yine, "Ey Allah'ın Resulü, ben onların içindemiyim?" diye sordum. O da: "Hayır sen birinci (kafiledesin)" buyurmuştur. "Abdullah b. Beşr el-Hasamî'nin babasından, onunla kesinlikle Hz.Peygamberden işittiğine göre Hz.Peygamber: "Kostantınıyye mutlaka fetholunacaktır. İşte asıl imrenilecek komutan onu fetheden komutan, asıl mutlu ordu da onun ulu ordusudur" buyurmuştur(15)

H.z.Peygamber, bu hadisleriyle İnan ve özellikle Bizans'ın fethini müslümanlar için mukaddes bir gaye haline getirmiş ve bunda da muvaffak olmuştur. Böylece İslâm buralarda yayılacak ve bütün dünyaya hakim olacaktır. H.z.Peygamber, birçok ülkenin ve şehrin fethedileceğini işaret ederken, İstanbul'u ise O'nu fetheden kumandanın ve askerinin mutlu olduğunu, oraya sefere giden askerinin, Allah'ın rahmetine mazhar olacaklarını bildirmesi ile İstanbul'un fethine ayrı bir önem vermiştir(16).

İstanbul'un fethi H.z.Muhammed'in hadisleriyle müjdelenmiş, Müslümanlar bu yolda binlerce şehit vermişler. H.z. Muhammed'in zamanında, ta Fatih Sultan Mehmed'e kadar çok önemli ve ciddi muhasaralar yapılmış, seferler düzenlenmiştir. H.z. Muhammed'in hadisleri, İstanbul'un fethine müslümanlar açısından manevi bir değer katmıştır(17).

H.z.Muhammed'in bu hadislerine mazhar olmak isteyen; Eba Eyyub el-Ensari, şehid olduğunda surların dibine gömülmesini istemiş; Halife Süleyman gelecekte "bir peygamberin adını taşıyan bir halifenin Kostantınıyye'yi fethedeceği"ne dair aktarılan hadisinden dolayı sefer düzenlemiş; Fetih hadisinin "kaynakların hepsinde, hadis metninin sonunda, ikinci ravi Abdullah b.Bişrin şu mealdeki ifadesine yer verilir: « Mesleme b. Abdülmelik (ö.120/738) beni çağırdı ve bana bu hadisi sordu. Ben de kendisine naklettim. Bunun üzerine Mesleme, o sene Kostantınıyye'yi fethetmek üzere sefere çıktı» demekki Mesleme b.Abdülmelik'in İstanbul'a sefere çıkması ve

15. KİTAPÇI, 197-200; Fetih Hadisi ile ilgili geniş bilgi için. YARDIM Ali, " Türkün Şeref Hadisleri: Fetih Hadisi", Kubbe Altı Akademi Mecmuası, İst., 1979, Temmuz, Sayı: 3, 62.

16. KİTAPÇI, 198; YARDIM, 62-63.

17. YILDIZ, Hakkı Dursun, İstanbul'un Müslümanlar Tarafından Muhasaraları, Lele Dergisi, İst. 1982, s.1 Temmuz, 27.

muhasara etmesinin sebebi de bu hadistir. Nihayet Osmanlı'lar da, Devletin kurucusu Osman Gaziden (1258-1326), Fatih Sultan Mehmed Han'a kadar; hem Kur'an-ı Kerim de geçen "güzel belde hoş belde" olarak vasıflandırılan ve hem de "Va di-Nebevi" nin mazharı olabilmekten aşkıyla yanımlardır. Hatta Fatih Sultan Mehmed Han: "Ya ben İstanbul'u alırım, ya da İstanbul beni" demiştir. Hz.Muhammed zamanından, Fatih Sultan Mehmed Han'a kadar müslümanlar tarafından defalarca sefer ve kuşatmalara rağmen, bu ne büyük bir tecellidir ki, İstanbul Müslüman Türkler tarafından feth edilmiştir. Bu büyük mazhariyetle Fatih Sultan Mehmed Han ve O'nun ordusu şereflenmiştir(18).

Müslümanların İstanbul'a yaptığı sefer ve muhasaraların sebeplerini burada kısaca anlattıktan sonra, şimdi de muhasaraları ana hatlarıyla anlatacağız.

Müslümanların, Kostantiniyye ile ilgili ilk temasları, Halife Hz.Osman zamanında, Vali Muaviye tarafından hazırlanan ve Abdullah b. Ebi Serh kumandasında 655 yılında İstanbul'a ilk sefer tertibiyle başlamıştır. Bizans İmparatoru Kostans'ın idaresindeki donanmayla, Fenike açıklarında karşılaşan İslam donanması; Zât'us-Savâri denilen bu savaşta, iyi bir mücadele sonucu Bizans kuvvetlerini tamamen yok ettiler. Bu zaferle artık İstanbul seferleri Müslümanlara açılmış oldu. İstanbul'u önemli derecede üç kez Emeviler, bir kez de Abbasiler muhasara etmişlerdir(19).

Emevilerin ilk muhasaraları, Halife Muaviye zamanında gerçekleşmiştir. Muaviye 668 yılında Bizans'a ağır bir darbe indirmek ve fethetmek maksadı ile, Fedala b.Ebi Ubey kumandasındaki orduyu, aralarında Ebu Eyyub el-Ensari de olmak bir çok meşhur sahâbininde bulunduğu İslâm kuvvetlerini İstanbul'a gönderdi. Kışı Kadıköy'de geçiren orduya, Muaviye tarafından destek amacıyla oğlu Velid'i yardımcı kuvvetlerle gönderdi. Boğaz geçilerek İstanbul muhasara edildi. Muhasara bir yaz devam etti. Fakat surları aşmak mümkün olmadı. Kış mevsiminin yaklaşması ile ordu muhasarayı kaldırarak Suriye'ye döndü(20).

Bilindiği üzere, Hz.Peygamber'i Medine'de evinde misafir eden Ebu Eyyub el-Ensari bu savaşta şehid olmuştur. Bir rivayete göre kendisi bizzat savaşarak şehid

18. HİTTİ, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, Çev. Salih Tuğ. İst. 1980, II, 321; KİTAPÇI, 209-210; YARDIM, 63.

19. HİTTİ, II, 318; KAFESOĞLU, İbrahim "İstanbul'un Arap Sefer ve Muhasaraları", İ.A., V-II, 1173.

20. HİTTİ, II, 318-819.

olmuş. Diğer bir rivayete göre ise, ordu İstanbul'a varınca hastalanmış ve Yezid'e : "Beni düşman arazisinde gidebileceğin en uzak yere kadar götür, daha ileriye gidemeyeceğin yer neresi ise beni orada defnet, zira İstanbul surlarının önüne mübarek bir adamın defnedileceğini Rasulullah'dan duymuştum, umarım ki o adam ben olayım" demiş ve ölümünden sonra bugünkü O'nun adıyla anılan yere gömülmüştür(21).

Emevilerin ikinci muhasarası yine Halife Muaviye zamanında, "Yedi Sene Harbi" diye adlandırılan ve yedi yıl devam eden kuşatmadır. (H.54-60/M. 674-80) Müslüman donanması Cünade b.Ebi Ümeyye el-Ezdi kumandasında 673 yılında Akdeniz ve Ege'den geçerek önemli yerleri tutup, ertesi yıl İstanbul önlerine geldi. Kapıdağ Yarımadası'na bir üst kurarak yedi yıl boyunca kışları Kapıdağ Yarımadası'nda, yazları İstanbul'u kaşatarak geçiriyordu. Fakat gerek soğuk ve gerekse Bizans'ın kullandığı suda yanan Rum ateşi sebebiyle muhasara devam ettirilememiş ve Muaviye'un vefatı üzerine, muhasara kaldırılmıştır(680). Halife Süleyman b.Abdülmelik zamanına kadar (715-717) hemen her sene yaz aylarında akınlar düzenlenmiştir(22).

Halife Süleyman b.Abdülmelik, Hz. Peygamberin bir hadisindeki "Gelecekte bir Peygamberin adını taşıyan bir Halifenin Kostantiniyye'yi feth edeceği" sözünden işaret edilen halifenin kendisi olabileceğini düşünerek; kardeşi Halife Velid b.Abdülmelik'in yaptığı hazırlıklarında tamamlayarak yine kardeşi, iyi bir komutan olan Mesleme b. Abdülmelik kumandasındaki orduyu İstanbul'a gönderdi. Mesleme'yi durdurmak için gelen Theodosios, Bizans imparatoru II. Anastasios'a isyan edip, tahta geçmiştir. Ammuriye komutanı Leon ise Theodosios'un İmparatorluğunu kabul etmez. Bunu fırsat bilen Mesleme Leon'la işbirliği yapar. Ve O'na yardım edeceğini bildirir. Aslında, Meslemenin gayesi hem Ammuriye'yi hem de İstanbul'u almaktır. Leon tuzağa düşmedi. Müslümanların desteğiyle İstanbul'a gitti ve kendisini İmparator ilan etti ve Müslümanlara karşı cephe aldı. Mesleme bunun üzerine İstanbul'u muhasara için harekete geçti. Çanakkale'ye gelerek Trakya'ya geçti. Karaden surlar önüne gelen ordu, denizden de Haliç önlerine geldi. Fakat o yıl kışın sert geçmesi, yine Bizans'ın Rum ateşini kullanmaları ve Bulgarlar'ın da hücumuna uğramalarıyla muhasara başarılı olamadı. Müslümanlar soğuktan ve açlıktan çok zayıf verdiler. Bütün bunlara rağmen, Mesleme ve ordu direndi. Ve Halife Süleyman da, nasıl olursa olsun İstanbul'un fethini istiyordu. Nihayet Halife Süleyman'ın ölümü üzerine, yerine geçen

21. HİTTİ, II, 319-320; YILDIZ, 28.

22. HİTTİ, II, 320-321; YILDIZ, 28; MANTRAN, Robert; *İslâmın Yayılış Tarihi*, Çev. İsmet KAYAOĞLU, Ank., 1981, 109.

Ömer b. Abdülaziz, Mesleme'ye haber göndererek muhasarayı kaldırıp hemen dönmesini emretti. Dolayısıyla üçüncü muhasada olumsuz neticelendi⁽²³⁾.

Mesleme'nin başarısızlıkla sonuçlanan bu muhasarasından geriye, bir çok hatıralar kalmıştır. Mesleme'nin muhafız kitalerinin başı Abdullah bu savaşla İslâm kahramanı (el-Battal) ünvanını almıştır. Daha sonra Türkler arasında "Battal Gazi" adı ile anılan bu müslüman asker, Türkerin milli kahramanları arasında kabul edilir hale gelmiştir. Mesleme'nin muhtemelen Arap Camii olan camiye yaptırması, Abdus'ta bir çeşme ve bir cami, yine Mesleme'nin bir ata binerek Ayasofya'ya girdiği nakledilenler arasındadır. Makdisi'de M.985 yılında yazdığı eserinde "Mesleme b. Abdülmelik'in Rum ülkesini fethedip, ilerlemeye başlayınca bugünkü Sultanahmet semtinde, kendi sarayının yanına esir düşen Müslümanların ileri gelenlerinin ikameti için özel bir bina yapımı hususunda Bizans köpeği ile bir anlaşma yaptı" demektedir⁽²⁴⁾.

Mesleme'den sonra, Müslüman Araplar tarafından İstanbul'a Abbasi Halifesi el-Mehdi zamanında son olarak bir sefer daha yapılmıştır. Halife el-Mehdi 781 yılında oğlu Harun kumandasında İslâm kuvvetlerini İstanbul'a göndermiştir. Ordu, İzmit'de Bizans kuvvetlerini mağlub etmiş ve Üsküdar'a kadar gelmişti. Kostantin adına, imparatorluğu idare eden Eirene yıllık vergi karşılığında Harun ile anlaşma yaptı. Harun'da muhasarayı kaldırıp geri Bağdat'a dönmüştür. Bundan sonra Anadolu'ya zaman zaman seferler düzenlenmiş isede, tam olarak İstanbul hedef olmamıştır⁽²⁵⁾.

Kostantiniyye, yaklaşık yedi asır sonra karşısında, yine Müslüman ama Müslüman Türk ordularını gördü. Osmanlılar kuruluşundan itibaren, İstanbul ile yakından ilgilenmişler, fakat ilk İstanbul muhasarası Yıldırım Bayezit tarafından yapılmıştır. 1390 yılında Edirne'den hareket eden Yıldırım Bayezit İstanbul'a geldi. Yıldırım Bayezit'in desteğiyle tahtı ele geçiren İoannes, şehir kapılarını kapatmıştır. Osmanlı'lara ağır vergi ödeme şartıyla, bu muhasara kaldırılmıştır. İkinci Manuel, Bizans tahtına geçip bu vergiyi ödemeyince, 1391 yılında tekrar İstanbul Osmanlı orduları tarafından 7 ay muhasara edilmiştir. Padişah, Bizans'ın imdadına yetişen Macarlara karşı ilerlemesi üzerine, Bizans bu muhasaradan kurtulmuştur⁽²⁶⁾.

23. HİTTİ, II, 321-322; MANTRAN, 110.

24. HİTTİ, II, 323-324.

25. HİTTİ, II, 322; KAFESOĞLU, İ.A., 1174.

26. GÖKBİLGİN, M. Tıyyib, "Osmanlı Türkleri'nin İstanbul Muhasaraları", İ.A., V-II, 1181.

Yıldırım Beyazid, 1395 yılında tekrar kara ve deniz kuvvetleriyle İstanbul'u kuşattı. Bu sefer, yine imdada gelen Haçlı orduları Niğbolu'da ağır bir yenilgiye uğratıldı. Boğaza Anadolu Hisarı'nı inşa ettirdiği Şileyi zaptetti. 1397 yılında muhasara şiddetlendi. İmparator yeniden Avrupadan yardım istedi ve müdafaa tedbirleri aldı. Bütün gayretlere rağmen surlar geçilemedi. Bizans İmparatoru ağır anlaşma şartlarını kabul edince, muhasara kaldırıldı. Bu anlaşmada, şehirde bir müslüman mahallesi kurulması, bir kadı ve camilerin yapılmasında vardı. Yıldırım Bayezid devrindeki son İstanbul muhasarası 1400 yılında yapıldı. Bayezid hazırlıklarını tamamladı. Ve İstanbul'u muhasara etti. Muhasara şiddetlendi ve artık Bizans'ın sonu gelmiş görünüyordu. Üç dört ay devam eden bu muhasarada, Timur'un istilası ile yarıda kalmıştır⁽²⁷⁾.

Süleyman Çelebi ile Musa Çelebi'nin arasındaki iktidar mücadelesinde, Musa Çelebi galip gelip Edirne'de tahta çıktı. Bizans'a karşı babasının siyasetini devam ettirerek, İstanbul'u karadan ve denizden muhasara etmek istedi. Musa Çelebinin donanması mağlup edildi. Kara ordusu ise Bizans'ın entrikaları neticesinde başarılı olamadı(1411). Fatih'ten önceki son muhasara Sultan II.Murad zamanında yapılmıştır. Sultan Murad iyi bir hazırlık yaparak surlar önüne geldi. Osmanlı ordusu, Marmara'dan Haliç'e kadar uzanan surların önünde mevzilendi. İlk hücum başarısız oldu. Fakat muhasara devam etti. Fakat Anadolu'da Padişah'ın kardeşi Mustafa'nın isyanı ile muhasara yarıda kaldı⁽²⁸⁾.

Hz. Muhammed'in hadisleri⁽²⁹⁾ ile, fethine manevi bir hava katılan İstanbul, Muaviye'nin 668 yılındaki muhasarasından itibaren, müslüman Araplar daha sonra Müslüman Türkler tarafından defalarca muhasara edilmiş ve uğrunda binlerce şehit kanı dökülmüş olan bu şehrin fethi, büyük mazhariyetle genç Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed Han'a nasib olacaktır. Fatih daha şehzadeliği zamanında manevi murşidi Akşemsetdin, O'na "İstanbul'u fethedeceğini ve böylece Hz. Peygamberin övgüsüne mazhar olacağını" müjdelemiştir. Fatih vakit kaybetmeden muhasara ve fetih

27. GÖKBİLGİN, 1183.

28. GÖKBİLGİN, 1184-1185; YILDIZ,

29. Bu hadisin uydurma (mevzuu) olduğunu söyleyenler (Bkz. MANTRAN, 110) olmakla beraber bu hadis bütün Müslüman kumandanlar için bir heyecan kaynağı olmuştur. Ayrıca bu hadisi bir çok muteber hadisçiler(Buhari, Ahmed b.Henbel, İbni Abdilber, Nisaburi, İbnü'l-esir, Taberani...) kitaplarına almışlardır. Bkz.: YARDIM Ali: "Fetih Hadisi üzerine bir araştırma", Diyaset Dergisi, Ank., 1974, sayı.2, 116-123; YADRIM Ali "Türkün Şeref Madalyası: Fetih Hadisi", Kubbealtı Akademi Mecmuası, Temmuz, 1979, sayı 3, 62-75.

hazırlıklarına başlamış, Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı Güzelce Hisarı'nın karşısına "Boğaz Kesen Hisarı'nı " yaptırdı. 120.000 kişiden oluşan fetih ordusu kurdu. İyi bir topçu birliği hazırladı. Hazırladığı maddi hazırlıkların yanı sıra, ordunun morali için bir de manevi hazırlık yaptı. Memleketin dört bir yanından, başta kendisinin mürsidi Akşemseddin olmak üzere, evliyalar, dervişler, alimler davet edilmiş, bunlarda ordunun manevi cephesine komuta edeceklerdi⁽³⁰⁾.

Fatih hem maddi, hem de manevi hazırlığını yapıp, (6 Nisan 1453) İstanbul muhasarasını başlatmıştır. Bir taraftan top atışları, mancınıkla taş atışı, diğer taraftan okçular surlardan gedikler açmaya çalışıyorlardı. İlk hucumdan bir netice elde edilememiştir. Bundan sonra bir kaç kez daha hucum emri verilmiş fakat netice alınamamıştır. Fatih bu durumdan huzursuz olmuş ve manevi mürsidinden himmet buyurmasını istemiştir. Akşemseddin: "Begüm bu kal'anın fatihi sen olasın deyu alem-i şehzadelikte sana tebşir ettik" demesine rağmen, Fatih ısrarla fetihdeki zaman tayinini istemiştir. Akşemseddin; Sultanı ferahlatarak: "Yarın sabah şu kapıdan (Topkapı) hisara yürüyüş ola. İzn-i Huda ile babı zafer feth olub ezan sedası ile suru içi dahi dola. Gün doğmadan Gaziler sabah namazını hisar içinde kılalar"⁽³¹⁾. Fatih Sultan Mehmed Han, son hucum gecesinde, sabahlara kadar Cenab-ı Allah'a yalvarmış, fethi nasib etmesi için duada bulunmuştur. Akşemseddin ha keza bu konuda yalvarmış, yakarmıştır. Şafakla birlikte top atışlarıyla birlikte hucum başlamıştır. Bundan sonra ikinci ve üçüncü hucumlar yapılmıştır. Top atışlarından ve mancınıklardan şaşkına dönen, Bizans surlarındakiler artık sonlarının geldiğini anlıyorlardı. Açılan gediklerden artık surlara turmanışlar başlamıştır. Bu esnada uzun boylu kuvvetli bir yeniçeri olan Ulubatlı Hasan, bir grup askerle surlara turmanmaya başladı. Nihayet Ulubatlı Hasan Müslüman Türk Bayrağını İstanbul surlarına dikti ve şehit oldu. Sonra sur'a turmanışlar devam etti ve arkası kesilmedi. Böylece "Va'di Nebevi" gerçekleşip, Kostantiniyye Müslüman Türklerin eline geçti(29 Mayıs 1453). Bizans İmparatorluğunun 1125 yıllık başşehri İstanbul, 54 gün süren muhasara sonucu Müslüman Türkler tarafından feth edilmiştir⁽³²⁾.

30. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ank. 1988, I, 463; KİTAPÇI, 213.

31. UZUNÇARŞILI, I, 487; KİTAPÇI, 214.

32. UZUNÇARŞILI, I, 488-489; KİTAPÇI, 215.

I. BÖLÜM

MESLEME B. ABDÜLMELİK A. Hayatı ve Kişiliği

Mesleme b. Abdülmelik, Emevi sülalesinden Abdülmelik b. Mervan'ın oğlu olup Abdüllah b. Zübeyr'in Emevileri Medine'den uzaklaştırdığı yılda doğmuştur. Meslem b. Abdülmelik diğer kardeşleri gibi halife olamamıştır. Sebebi ise annesinin bir cariye olmasıdır. Halife olmamıştır ama Ermeniye, Irak, Horasan, Küfe ve Cezire'de valilik yapmıştır. Mesleme çok kabiliyetli ve Emevi sülalesinde iyi bir nüfuza sahip olduğu halde yukarıda da belirttiğimiz gibi cariye bir anneden doğduğu için halife olmaya hak kazanamamıştır. Çünkü o zamanlar asil bir anneden doğmuş olmaya çok büyük önem gösteriliyordu⁽³³⁾.

Mesleme, çok cesur ve kabiliyetli büyük bir kumandandır. Çünkü babasının ve kardeşlerinin halifeliği sıralarında büyük kahramanlıklar göstermiştir.

Kardeşi Yezid b. Abdülmelik Hariciler üzerine bir kaç kez asker yolladığı halde ama Hariciler üstün gelmiştir. Kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i Haricilere 10.000 kişilik bir kuvvetle göndermiş ve ayaklanma bertaraf edilmiştir. Yine Yezid b. Mühelleb'e karşı gitmiş ve İbn. Mühelleb öldürülmüştür. İleride daha teferruatlı olarak anlatacağımız üzere Anadolu'da bir çok şehirleri feth etmiş ve en önemlisi de İstanbul'a büyük bir sefer yaparak iki yıl kuşatmıştır⁽³⁴⁾.

Mesleme b. Abdülmelik cesur ve kabiliyetli olduğu kadar nüfuzlu bir şahıstı. Hişam zamanında Sarayda bir çok kırıcı muameleye maruz kalan Yezid artık tahammül edemez hale gelmişti. Zaten o zamana kadar, ihtiyar ve nüfuzlu Mesleme sayesinde kalmıştır. Mesleme'nin ölümünden sonra Rusafe'yi terkederek Filistin doğusunda تنها bir çöle çekildi⁽³⁵⁾.

Yezid b. Abdülmelik Sellâme ve Habâbe isimindeki cariyelerle gününü gün ediyordu. Habâbe'nin ölümünden dolayı kendinden geçmişti. Mesleme b. Abdülmelik bu

33. WELLHAUSEN, Julius, *Arap Devletinin Sükutu*, Çev. Fikret İŞILTAN, Ank., 1963, 148;

ZETTERSTEEN, K.V., "Mesleme", İ.A., VIII, 126-127.

34. ÜÇOK, Bahriye, *İslâm Tarihi, Emeviler-Abbesiler*, Ank. 1968, 66-67.

35. WELLHAUSEN, 166.

duruma çok kızmış ve Yezid'i uyarmıştı. Hatta Halife Yezid, cuma namazlarında imamet vazifesini bile kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'e bıraktı⁽³⁶⁾.

Mesleme b. Abdülmelik hayırsever bir kumandan idi. Bağras toprağı O'nun idi, O bu toprakları hayır işlerine vakfetti. İskenderun ve Aynu's-Sellevr de O'nun idi. Sonra bu yerleride ikta yoluyla vermişti⁽³⁷⁾.

B. Bulunduğı Görevler

Hicri 101 yılı, Receb ayında Yezid b. Abdülmelik halife oldu. Tam bu sırada Haricilerden Şevzeb ayaklandı. Hatta halife ordularını birkaç defa bozguna uğrattı. Bunun üzerine Mesleme b. Abdülmelik'i, kardeşi halife Yezid b. Abdülmelik Küfe'ye vali tayin etti. Mesleme'de Said b. Amr el-Harasiyi büyük bir orduyla Şevzeb üzerine gönderdi. Şevzeb taraftarlarının çoğı öldürüldü⁽³⁸⁾.

Yezid b. Abdülmelik Halife olunca, Mesleme b. Abdülmelik'i Irak ve Horasan'a vali olarak tayin edildi. Mesleme'de Said b. Abdülaziz b.el-Hakem b. Ebi'l-Asib, Ümeyye'yi Horasan'a vali olarak tayin etti⁽³⁹⁾.

Hişam b. Abdülmelik, Ermeniyeye valiliğine Mesleme b. Abdülmelik'i tayin etti⁽⁴⁰⁾.

Abdülmelik'in kardeşi, Mervan b. Muhammed b. Mervan'ın babası, Muhammed, el-Cezire ve Ermeniyeye'yi uzun yıllar idare etmiş ve buralarda Bizanslılarla yapılan

36. WELLHAUSEN, 153; UÇOK, 67; SHABAN, M.A. *The Abbâsîd Revolution*, Cambridge University Press, 1979, 95.

37. BELAZURİ, *Futûhü'l-Buldân*, Çev. Mustafa Fayda, Ank. 1987, 211.

38. İBN. ESİR el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1385 (1965), V. 89; HASAN, Hasan İbrahim, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal-İslâm Tarihi*, Çev. İsmail YİĞİT-Sadrettin GÜMÜŞ, İst.1985, I. 409-410.

39. ET-TABERİ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk*, Mısır 1964, VI. 604; İBN. ESİR, V. 89; BELAZURİ, 622; SHABAN, 95.

40. BELAZURİ, 295; HONİGMANN, Ernst, *Bizans Devletinin Doğı Sınırı*, Çev. Fikret İŞILTAN, İst. 1970, 54.

savaşları sevkle idare etmişti. Daha sonra o'nun yerine Mesleme b. Abdülmelik geçmiştir⁽⁴¹⁾.

C. Yaptığı Seferler

Mesleme'nin Haricileri bertaraf etmesi: Yezid b. Abdülmelik, halifeliği sırasında, Irak valisi vasıtasıyla Hariciler üzerine bir kaç defa kuvvet gönderdi. Fakat hariciler her defasında başarılı oldular. Bunun üzerine Yezid b. Abdülmelik kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i 10.000 kişilik bir orduyla Küfe'ye gönderdi. Haricilerin başkanı Bestan bu savaşta katledildi. Böylece ayaklanmada bitmiş oldu⁽⁴²⁾.

Halife Yezid, kardeşi Mesleme b. Abdülmelik ile oğlu Abbas b. Velid'i 120.000 kişilik bir ordu ile Yezid b. Mühellebin üzerine gönderdi. Şiddetli bir savaş neticesinde Yezid b. Mühelleb taraftarları dağıldı ve kendisi de savaşta öldürüldü⁽⁴³⁾.

Galatin ve Türklerle yaptığı savaş: Mesleme, kardeşi Süleyman b. Abdülmelik'in halifeliği zamanında, saltanatın başlangıcında Galatia ülkesine bir akın yaptı. Kaleyi zaptetti. Birçok ganimetler elde etti. Mesleme (M.715) yılından Türkleri yurtlarında mağlup etti ve bir çok ganimetler alıp geri döndü. Mesleme (M. 728) yılında tekrar Türk yurduna gitti, bu sefer galip olamadılar kıymetli eşyalarını bırakarak kaçtılar. M. 731 yılında Türkler ilerleyerek, Azerbaycan şehirlerini zapt ettiler. Mesleme bunlara karşı büyük bir orduyla hareket ettiyse de, iki taraftanda onbinlerce kişi öldü. Türkler zapt ettikleri şehirleri muhafaza etmekle beraber, diğer Arap şehirlerine hucuma geçmediler. Türklerle, Araplar sulh yaptılar⁽⁴⁴⁾.

Mesleme'nin Tuvana (Adana) seferi: Veled b. Abdülmelik halifeliği zamanında, Mesleme'yi bir orduyla Adana'ya gönderdi. Ordu Adana önlerinde çadırlarını kurdu. Kapadokya'nın bir şehri olan bu şehre karşı dokuz ay savaşıldı. Justinianus ta buraya Romalılardan bir ordu gönderdi ve bu ordu Araplarla savaştı, fakat Araplara dayanamadılar ve kırkbin kayıp verdiler. Araplar şehri zapt ettiler. M. 711 yılında

41. WELLHAUSEN, 166.

42. ÜCOK, 66.

43. SHABAN, 95; HASAN, 410.

44. Gregory ABUL-FARAC (Bar Hebraeus) Ernest A. Wallis Budge, *Abu'l-Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza DOĞRU, Ank., 1987, I, 193-195.

Mesleme, Turanda'yı zapt etti ve buraya bir kuvvet yerleştirdi. Daha sonra birçok kaleyi zapt etti⁽⁴⁵⁾.

Şimsatın fethinden sonra, Kemh (Kemah) üzerine yürüyen Habib b. Mesleme, burayı alamadı. Burasını Umeyr b. el-Hubab fathetti. Sonra Rumlar burayı ele geçirdiler; Mesleme b. Abdülmelik yeniden feth etti⁽⁴⁶⁾.

Mesleme'nin İstanbul Seferi: Süleyman b. Abdülmelik'in halifeliği sırasında, askeri yönden yapılan en büyük iş, İstanbul'un muhasarasıdır. Halife Süleyman'a kadar, Araplar tarafından önemli iki muhasara yapılmıştır. İkisi de Muaviye'nin halifeliği zamanında; birincisi (668) Fadala b. Ubeyd el-Ensari komutasında, ikincisinde (673) Cünade b. Ebi Umeyye el-Ezdi komutasında gerçekleşmiştir. Bu iki muhasaradan sonra Velid b. Abdülmelik (713-714) yılında İstanbul'a büyük bir muhasara yapmak ister fakat ömrü kifayet etmez. Süleyman b. Abdülmelik "Hz. Peygamber'in Hadis-i Şerifinde işaret edilen Halife'nin kendisi olabileceğini düşünerek, kardeşi Velid b. Abdülmelik'in hazırlıklarını tamamlayarak, diğer kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i İstanbul üzerine gönderdi⁽⁴⁷⁾.

İstanbul seferi için, iki yüz bin asker, içinde erzak ve asker dolu beş bin gemi, oniki bin işçi, altı bin deve, altıbin merkep, erzak, silah ve harp aletleri hazırlandı. Ayrıca otuzbin mücahit vardı. Mücahitler Allah yolunda gaza için, kendi arzularıyla kendi masraflarını kendileri karşılıyorlardı⁽⁴⁸⁾. Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki bu kuşatma, Emevilerin yaptığı kuşatmaların en müthiş ve en korkulu dikkat çekici bir kuşatma idi. Mesleme komutasındaki bu orduya engel olmak için, Bizans İmparatoru II. Anastasios tarafından gönderilen Theodosios, İmparatora isyan ederek kendisini imparator ilan eder. Bunun üzerine Anadolu komutanı ve Amorion (Ammuriye) müdafii Leon III. Isaurian yeni imparatoru tanımadı. Mesleme ise, bu durumu değerlendirerek Leon'la iyi münasebetlere başladı. Mesleme'nin asıl gayesi hem İstanbul'u hem

45. ABU'L-FARAC (Bar Hebraeus), I, 190-191; HONIGMANN, 39.

46. BELAZURİ, 264-265; HONIGMANN, 54.

47. TABERİ, VI, 530-531; İBN. ESİR, V, 27; HİTTİ, Philip K., **Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi**, Çev. Salih TUĞ, İst. 1980, II, 321; İlmî Müşavir Redaktör YILDIZ, **Hakkı Dursun, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, İst. 1986, II, 399.

48. ABU'L-FARAC (Bar Hebraeus), I, 192.

Ammorion (Ammuriye'yi) ele geçirmek idi. Mesleme ile Leon İstanbul hakimiyetinde anlaşmalarına rağmen, Leon ve Amorion halkı Mesleme'ye cephe aldılar⁽⁴⁹⁾.

Daha sonra Mesleme tekrar Leon'la dostluk kurmaya çalıştı, fakat Leon'la İstanbul'un Müslümanların hakimiyeti altına alınmasında anlaşamadılar. Leon daha da ileri giderek, ordusu ile İstanbul'a girip, kendisini imparator ilan etti. Mesleme, Leon'un kendisini aldattığını anlayınca, İstanbul'u muhasara etmeye karar verdi. Mesleme, bugünkü Çanakkale'ye geldi. Buradan Trakya'ya geçti ve İstanbul üzerine yürüyerek şehri muhasara altına aldı⁽⁵⁰⁾.

Mesleme b. Abdülmelik muhasarayı iki yıl çok başarılı bir şekilde sürdürdü. Fakat o yıl çok sert geçen kış mevsiminin gelmesiyle kıtlık başgösterdi. Araplar açlık yüzünden o kadar çok ızdırap çektiler ki gemilerin ziftini, ağaç köklerini, yaprakları, topraktan başka herşeyi yiyorlardı. Mesleme ise onlara hep sabredin diyordu. Donanma Marmara'ya girdi ve Haliç önünde dubaların üzerindeki kadar dayandı. Fakat bir müddet sonra, suda yanan "Rum ateşi"nden çok zarar gördü ve geri çekildi. Kışında sert olmasıyla İslâm kuvvetleri ağır kayıplar verdi. Mısır ve Kuzey Afrika'dan gelen yardım donanmaları da Leon'un baskınına uğrayarak yakıldı. Mesleme'nin komutasındaki İslâm ordusu bütün bu açlık ve sıkıntıya rağmen yine hücumlara devam ederken, Balkanlardan gelen Bulgarlar'ın hucumuna uğradı. İçerden Rum ateşi, dışardan Bulgarlar'ın hucumuyla hayli zaiyat verdiler. Fakat Mesleme yine de dayandı. Halife Süleyman da bütün bu kötü şartlara rağmen, Mesleme'ye bu muhasaranın İstanbul'u feth edinceye kadar devam etmesini emreliyordu. Muhasara Halife Süleyman'ın ölümüne kadar devam etmiştir⁽⁵¹⁾.

Ömer b. Abdülaziz halife olunca, İstanbul'da muhasarada olan Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki ordudan haber almak amacıyla adamlarını gönderdi. Mesleme bunlara "hepimiz iyiyiz, şehir de feth edilmek üzeredir" diye yalan bilgiler veren bir mektup yazdı. Ömer b. Abdülaziz gönderdiği adamlarından gerçeği öğrendiği için, Mesleme'ye askerlerle beraber dönmesi için emir gönderdi. Mesleme ise kış yüzünden dönemeyeceklerini bildirdi. Şiddetli kış devresi geçince, halife tekrar bir elçi gönderdi. Meslemenin kendisi dönmek istemediği takdirde, askerlerin geri dönebileceklerini söyledi. Mesleme'nin ordusu hareket edince yine büyük zaiyat verdi.

49. HİTTİ, 321; YILDIZ, II, 399; HOLD, M., *The Cambridge History of İslâm*, Volume I, The Central İslâmic Lands, Cambridge at the University Press, 1970, 94.

50. HİTTİ, II, 321; ABUL-FARAC (Bar Hebraeus), I, 192.

51. TABERİ, VI, 530-531; İBN. ESİR, V, 26-27; HİTTİ, 321; YILDIZ, II, 400.

Daha öncede belirttiğimiz gibi Emevilerin gerçekleştirdiği en büyük ve dehşetli bir kuşatma olmasına rağmen, maalesef bu da fetihle sonuçlanamamıştır⁽⁵²⁾.

D. Ölümü

Mesleme b. Abdülmelik çok cesur ve kabiliyetli bir kumandan ve devlet adamı idi. Daha öncede belirtildiği üzere annesinin cariye olmasından dolayı diğer kardeşleri gibi halife olamamıştır. Ama Irak, Horasan, Küfe, İran, Cezire ve Ermeniy'e Valiliklerde bulunmuştur.

Mesleme nüfuzlu ve hayırsever bir kişi idi. Hayatı boyunca çok büyük kahramanlıklar göstermiş, bir çok fetihlerde bulunmuştur. 113 (731-732) de son olarak Türklere ve Hazarlara karşı hareket ederek, Derbend'e kadar ilerledi, buraya da hakim oldu. Bir yıl sonra bu seferden dönen Mesleme Suriye'de vefat etmiştir. Ölüm tarihi, 120 (737-738) veya 123 (740-741) olarak gösterilir⁽⁵³⁾.

52. ABUL-FARAC (Bar Hebraeus), I, 193-194; HOLD, 94.

53. ZETTERSTEEN; 126-127.

MESLEME B. ABDÜLMELİK ZAMANI

Mesleme'nin gazaları; babası Abdülmelik b. Mervân, kardeşleri I. Velid b. Abdülmelik, Süleyman b. Abdülmelik ve II. Ömer b. Abdülaziz zamanında olduğundan dolayı, bu halifelerin devrine ana hatlarıyla göz atmak, Gazavât-ı Mesleme'yi daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

A. ABDÜLMELİK B. MERVAN

(65-86/685-705)

Abdülmelik, Osman b. Affan'ın halifeliği zamanında H. 26(647) da dünyaya gelmiş ve iyi bir şekilde yetişmiştir. Nesebi, anne ve baba tarafından Ebu'l-As'da birleşir. Annesi iyi ahlak konusunda derb-ı mesel getirilen örnek kadındı. Abdülmelik hakkı açıkça savunan, cesur ve fasih kanuşan birisiydi. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, Medine'de fıkıh, tefsir, hadis gibi dini ilimleri tahsil etmişti. Hatta İbn. Sad, Abdülmelik'in Kur'an'ı Osman'dan ezberlediğini, Ebû Hüreyre, Saidi'l-Hudri gibi kişilerden hadis dinlediğini rivayet eder. Abdülmelik, âlim ve ilme düşkün birisiydi. O'nun ilim meclisleri meşhurdur⁽⁵⁴⁾.

Abdülmelik Zamanında Emevi Devletinin Durumu: Babası, Mervan b. Hakem'in vefatından sonra o'nun vasiyetiyle Halife oldu. Bu sıralarda İslâm ülkesinde durum son derece karışık ve hatta parçalanma durumuna gelmişti. Çünkü Hicaz'da Abdullah b. Zübeyr vardı ve Hicazlılar O'na biat etmişlerdi. Irak üç ayrı franksiyona ayrılmış; İbn Zübeyr taraftarları, Zübeyriler; Ehl-i beyt taraftarları; Şiiler ve Hariciler. İşte devletin böyle vahim bir zamanında, gerçekten Emevi Devletinin ikinci kurucusu sayılan Abdülmelik b. Mervan gelmeseydi, belki de devlet bu vehametten kurtulamıyacaktı. Abdülmelik, işe başlar başlamaz yedi sene içinde bütün işleri düzeltti, ortalığı

54. TABERİ, VI, 419; İBN. ESİR, IV., 220; YAKUBİ, Tarihü'l-Yakubi, Beyrut, II, 269; HASAN, I, 371.

sakinleştirdi. Nihayet ciddi çalışması neticesinde bütün ülkeyi , hakimiyeti altına aldı⁽⁵⁵⁾.

Mısır'da kardeşi Abdulaziz'in iyi bir siyasetiyle sukunet sağlandı(H.65-686) Abdülmelik'in en kuvvetli ve tehlikeli iki düşmanı vardı. Birisi, Muhtar b. Ebi Ubeyd diğeri ise Abdullah b. Zübeyr idi. Abdülmelik işe Irak'ı ele geçirmek maksadıyla Ubeydullah b. Ziyad kumandasında, Muhtar'a karşı gönderdiği kuvvetle başlar. İbrahim b. Eşter emrindeki Muhtar kuvvetlerine Ubeydullah'ın kuvvetleri yenilir ve kendisi de katledilir(67-686). Bu sırada, Abdullah b. Zübeyr de iki rakibinden Muhtar'ı daha tehlikeli gördüğü için önce onu ortadan kaldırmak istedi ve kardeşi Musab'ı Basra Valiliği'ne tayin etti. O'nu, Muhtar'ı ortadan kaldırmakla görevlendirdi. Musab ve Horasan Valisi Mühelleb b. Ebî Sufra beraberce Küfe'yi kuşattılar. Muhtar'ı yakalayıp katlettiler(67-687). Bu arada Abdülmelik'in işi kolaylaştı. Abdülmelik büyük bir ordu ile Irak üzerine yürüdü. Deyrû'l-Caselik denilen yerde Mus'ab'la karşılaştı. Mus'ab ve oğlu öldürüldü⁽⁵⁶⁾.

Abdülmelik'in iki büyük rakibinden Muhtar ortadan kalmış, tabii bu arada diğeri büyük rakibinin de önemli vali ve kumandanları temizlenmiştir. Geriye tek büyük rakibi olan Abdullah b. Zübeyr kalmıştır. Abdullah b. Zübeyr'in üzerine Haccac b. Yusuf'u gönderdi. Haccac Mekke'yi altı ay kuşattı, mancınıklarla şehri dövdürdü. Kâbe ve pek çok ev zarar gördü. Şehirde kıtlık baş gösterdi. Yanında birkaç adamıyla yetmişiki yaşında, yaşından beklenmeyen bir cesaret ve çeviklikle savaştı ve nihayet 73/692'de öldü. Böylece Emevilerin iki büyük tehlikesini ortadan kaldırmış oldu⁽⁵⁷⁾.

Abdülmelik zamanında Bizans (Anadolu) münasebetleri: Abdülmelik heniz hilafete geçtiği 685 yılında Bizans ile sulh yapmak mecburiyetinde kaldı. Çünkü Emevi devletinin her tarafında isyanlar yayılırken diğeri tarafta Bizanslılar Masisa (Misis)'ya kadar ilerlemişlerdi. Abdülmelik Bizansın taarruzu durdurmasına karşılık, yılda üçyüzatmışbin dinar, üçyüzatmış köle ve üç yüz atmış saf kan arap atı vermeyi kabul etmiştir. Sulhun ne kadar sürdüğü hakkında çeşitli rivayetler vardır⁽⁵⁸⁾.

Abdülmelik 70 (689-690) yılında Mus'ab'a karşı harekete geçmeden önce Bizans İmparatoru II. Justinianus'la yeniden anlaşmak zorunda kaldı. Sebebi ise, Hristiyan-

55. İBN. ESİR, IV, 189; YILDIZ, II, 339; HASAN, I, 372.

56. HASAN, II, 374; YILDIZ, II, 342.

57. YILDIZ, II, 347.

58. YILDIZ, II, 373.

eşkiya bir kavim olan ve Suriye'de Amanos dağlarında oturan Merdâilerin giriştikleri harekettir. Bunlar, Bizanslılara düzenli olmasa bile askeri birlikler temin ediyorlardı(59)

Fakat zamanla Abdülmelik'in iyi siyaseti neticesinde Emevi devleti çok iyi bir duruma gelmişti. Halifenin kardeşi Muhammed b. Mervan'ın el-Cezire valisi olmasıyla bu bölgede Müslümanların durumu oldukça iyileşmiş ve kuvvetlenmişti. Dolayısıyla Bizans'a karşı konulabilecek duruma gelinmiştir.

Bizanslılarla 73(692-693) yılında Sivas yakınlarında yapılan savaşta Muhammed b. Mervan Bizans ordusunu ağır bir malubiyete uğrattı. Bu savaşın olduğu esnada Osman b. Velid ismindeki bir komutan da Bizanslıları Ermeniyeye bölgesinden çıkardı. Böylece Ermeniyeye'nin büyük bir kısmı tekrar Müslümanların hakimiyeti altına girdi(693) (60).

Abdülmelik'in, Ermenilerle, Bizans kuvvetlerinin başında bulunan ve II. Justinianus'u tahttan indirilecek olan Leontius komutasında bir kuvvete mağlubiyeti neticesinde, tekrar Bizans'la mütareke imzalamak zorunda kaldı. Bizans'a ödediği haracı kendi bastırıldığı sikkelerden ödemeye kalkışınca, tekrar işler bozuldu. Savaşın neticesi Müslümanların lehine oldu. Bizanslılar Maraş bölgesini boşaltmak mecburiyetinde kaldılar. Ermeniyeye'nin güney kısımları tekrar Müslümanlara terkedildi(695)(61).

Bu tarihten sonra Anadolu'da gelişen olayları şöylece sıralayabiliriz. Müslümanlar artık her yıl Bizans ülkesine saldırılara ve gazalara başladılar. 81(700-701) yılında Velid b. Abdülmelik Anadolu'ya başarılı bir sefer yaptı. 81(700-701) yılında Abdülmelik'in oğullarından Abdullah Erzurum üzerine sefer yaparak burasını fethetti. Abdullah b. Abdülmelik Darende'yi kuşattı, fakat burası 83 (702-703) de zapt edildi(62).

Abdülmelik Zamanında Yapılan İşler: Arapçanın resmi dil olması; Abdülmelik zamanına kadar Suriye ve Mısır'da Rumca, Irak'ta ise Farsça olarak tutulan divan (devlet arşivi-genel hesap defteri) arapçaya çevrilmiştir. Böylece Arapça resmi dil olmuştur. Bu iş devlet dairelerinde dil konusunda bir inkilâptir. Tabii ki devlet

59. YILDIZ, II, 374.

60. YILDIZ, II, 374-375; WELLHAUSEN, 102.

61. YILDIZ, II, 375.

62. YILDIZ, II, 375.

memurlarında da bazı değişiklikler olmuştur. Arapçayı iyi bilen Rum ve Fars memurlar yerinde kalmış, bilmeyenler ise işten çıkmıştır⁽⁶³⁾.

İslâmi Paraların Bastırılması: İslâm'dan önce Hicaz'da Himyeri, Roma ve İran paraları tedavülde idi. İslâm'dan sonra Ömer, Muaviye ve diğer halifeler de Abdülmelik'e kadar, bu paralarla yetinmişler veya bu paralar üzerine bazı Kur'an ayetleri yazdırmışlardır. Abdülmelik zamanında da dinarlar Rum'dan geliyor, kağıt da Mısır'dan Rum'a gidiyordu. Abdülmelik kağıtların başına "Kulhû vallahu Ahad" (Deki O Allah tek'dir) yazdırdı. Rum hükümdarı Abdülmelik'e bir mektup yazarak: "Sizler kağıtlara bizim nefret ettiğimiz şeyler yazmaya başladınız. Böyle şeyleri yazmaktan vaz geçin yoksa, dinarlar üzerinde peygamberiniz hakkında nefret edeceğiniz şeyler yazılmış olarak gelecektir" Abdülmelik buna çok üzüldüğü halde, başlattığı bu uygulamayı bırakmak istemedi. Halid b. Yezid b. Muaviye'nin tavsiyesi üzerine; Rumların dinarlarını yasakladı. Kağıtların üzerinde ibareler öylece kaldı. İşte böylece Abdülmelik 695 yılında Dımaşk'da altın dinar ve gümüş dirhem olarak bastıracağı paralar, üzerinde sadece Arapça ibareler taşıyan ilk İslâm paralarıdır⁽⁶⁴⁾.

Diğer Yenilikler: Abdülmelik zamanında posta teşkilatı geliştirildi. Dımaşk ile diğer eyaletler arasında seyahat edenler ve posta ile bunların at ve diğer binekler için mola yerleri kurulmuştur. Posta teşkilatı öncelikle devlet işleri ve yazışmalar için tahsis edilmişti. Daha sonra bu işlere bakan memurlar tarafından kendi bölgelerinde vukua gelen olayları posta teşkilatı ile halifeye bildirmekle görevlendirilmişti. Bütün Müslümanların milliyet farkı olmadan sadece zekat vergisi vermesi kaidesi getirilmişti. Fakat bu uygulama da sadece Arabistanlı Müslümanlar için geçerli olmuştur. Tabii olarak neticede bu uygulamanın İslama ve Müslümanlara büyük zararı olmuştur⁽⁶⁵⁾.

Ömer b. el-Hattab'ın her doğan çocuğa onar dinar tahsis ile Muaviye'nin, süttan eksilen çocuğa para tahsisi uygulamalarına karşılık, Abdülmelik b. Mervan, çocuklara verilen bu tahsisi kaldırıp, sadece istediklerine verirdi⁽⁶⁶⁾.

63. BELAZURİ, 277; BARTHOLT, W. - KÖPRÜLÜ, M. Fued, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Ank. 1963. 115; HİTTİ, II, 341; WELLHAUSEN, 103.

64. TABERİ, VI, 256; İBN. ESİR, IV, 416; BELAZURİ, 342; BARTHOLD- KÖPRÜLÜ, 133; HİTTİ, II, 344; WELLHAUSEN, 102; EBUL-FARAC (Bar Hebraeus), I, 188.

65. HİTTİ, II, 344.

66. BELAZURİ, 671.

Abdülmelik Emevi halifelerinin en büyüklerinden birisidir. Hilafete geçtiği sırada Emevi devleti büyük sıkıntı ve karışıklıklar içinde idi. Yirmi yıllık hilafeti esnasında, ihtiyatkar oluşu ve keskin zekasıyla devleti sukunete ulaştırdığı gibi, siyasi, askeri ve idari bakımdan da kuvvetli bir devlet haline getirmiştir. Abdülmelik, fasih Arapça konuşan, keskin zeka sahibi, güzel Şir söyleyen, büyük bir kumandan ve devlet başkanıydı.

B. VELİD B. ABDLHELİK

(86-96/705-715)

Velid b. Abdülmelik 86/705 Abdülmelik b. Mervan'ın vefatından sonra, O'nın veliahtlığı üzere halife oldu. Velid'in annesi, el-Abbas b.Cez 'in kızı Vellade'dir. Halifelii on yıl srmstr. Devletin başına geçtiği zaman babası tarafından memleketin her tarafında sukunet ve asayiş temin edilmişti. Velid devrinde de ülke her yönde genişlemiştir. Velid b. Abdülmelik kendi veliahtlığında büyük çaba sarfeden Haccac'ı harekâtında serbest bıraktı. Babasının kurduğu sağlam tahtı, zeki ve cesareтли vali ve komutanlar sayesinde ayakta tutmuştur(67).

Velid b. Abdülmelik Devrindeki Fetihler: Maveraünnehir ve civarının fethi; Haccac, Horasan Valiliine Kuteybe b. Mslm'i tayin etti. O'nu Türkistan, Maveraünnehir ve Afganistan fethiyle görevlendirdi. Kuteybe b. Müslim on yıl içerisinde, Baykent, Harezim, Buhara ve bütün Türkistan'ı fethetti. Kuteybe H.93 senesinde Harezim Şehirlerini sulh yoluyla, sonrada Semerkant'ı zapt etti. Maveraünnehir bölgesinin fethi neticesinde bura halkı, İslm'ı kabul etmiştir. Nihayet kuteybe Çin hududuna varmıştır. Haccac, yieni ve damadı Muhammed b. Kasım'ı da Sind Valiliine tayin etti. O'nu hindistanın fethi ile görevlendirdi. Muhammed b. Kasım Sind'i alıp, Nirun, Sehvan ve Sadusan Şehirlerini de feth etti(712). İslm kuvvetleri Pencab bölgesinin en büyük Şehri olan Multan'ı ele geçirdi(713), İndus bölgesi de Müslümanların eline geçmişti(68).

67. MESUDI, Murucu'z-Zehab ve Meadini'ı-Cevher, Beyrut, 1385(1966), III, 156; YAKUT, II, 283; TABERİ, VI, 423; BELAZURİ, 209; WELLHAUSEN, 118; HASAN, 381; ABL-FARAC (Bar Hebraeus), I, 190.

68. İBN. ESİR, IV, 536; BELAZURİ, 610-611-635; HASAN, II, 388.

Endülüs'ün Fethi: Kuzey Afrika Valiliğine, Halife Velid b. Abdülmelik tarafında, Abdülaziz b. Mervan'ın azatlısı Musa b. Nusayr tayin edildi(H.88). Musa Kuzey Afrika'ya varınca, ordusunun öncü kuvvetlerini başına azatlısı, Tarık b. Ziyad'ı komutan tayin etti. Kendisi de Berberilerle savaştı.Bütün Mağrip'de İslamın sesini duyurdu.Nihayet büyük yerleşim merkezi olan Tanca'yı kuşattı.Şehir düştü ve halkı İslamı kabul etti. Musa Tarık b. Ziyad'ı şehrin valiliğine tayin etti. Burada durumu düzeltince daha ileriye yönelmeyi düşündü. İspanya Kral Rodrik elinde zulüm içindeydi. İspanya'ya bağlı Septe Valisi Kont Julion Rodrik'e düşmandı. Musa'yı İspanya fethine davet ediyordu. Musa halifeden izin alır almaz Tarık b. Ziyad'ı İspanya'ya gönderdi(92/710). Tarık boğazı geçip karaya çıkınca önce Vali Teodemir'i sonra Rodrik'i yendi. Ve böylece İspanya kapıları İslâm'a açılmış oldu. Daha sonra Musa da İspanya'ya çıkarak, Musa ve Tarık iki koldan İspanya'yı fethetmeye başladılar. Üç yıl içerisinde İspanya'nın önemli bir kısmı feth edildi(69).

Velid b. Abdülmelik zamanında Bizans (Anadolu) Gazaları: Velid b. Abdülmelik zamanının, üç önemli mücadele bölgesinden birisi de Anadolu ve Hazarlar'dı. Hz. Ömer zamanından beri, Müslümanların en büyük rakibi olan Hazar devleti ile mücadeleler Velid zamanında tekrar başlamıştır. Nitekim Mesleme b. Abdülmelik komutasındaki İslâm kuvvetleri her yıl Hazarlara karşı seferlere çıkmışlardır. Bu seferlerde Müslümanlar, Hazarlar'a galip gelmişler fakat toprak elde edememişlerdir. Ancak esir ve ganimet elde etmişlerdir(70).

Velid b. Abdülmelik zamanında Bizans'a yapılan seferler, Mesleme b. Abdülmelik ve Abbas b. Velid komutasında yapılmıştır. Bu iki komutan bazan birlikte ama genellikle iki ayrı koldan hareket etmişlerdir. Mesleme daha ziyade İç Anadolu bölgesinde mücadele ederken, Abbas ise Güney Anadolu'da kalmıştır. Bu seferlerin en önemlisi, Mesleme komutasındaki ordunun Tuana-Tyana(Adana) seferidir. Ordu Tuana önünde çadırlarını kurdu. Bu şehir Kapadokya şehirlerinden birisiydi. Şehir dokuz ay (kış boyunca) kuşatıldı. II. Justinianus'un ilk baharda gönderdiği ordu, Müslümanlar karşısında dayanamadı ve kaçtı. Bol ganimet elde eden Müslümanlar, muhasarayı devam ettirdi. Nihayet 706 mayısında Tuana feth edildi(71). Mesleme b. Abdülmelik ve Abbas b. Velid komutasındaki iki ordu iki ayrı koldan Anadolu içlerine girdiler. Bu

69. TABERİ, VI, 429; BELAZURİ, 330-331; HASAN, II, 391; WELLHAUSEN, 106.

70. İBN. ESİR, IV, 228; YILDIZ, II, 389.

71. TABERİ, VI, 434; İBN. ESİR, IV, 228-231; ABÜ'L-FARAC (Bar Hebraeus), I, 190; WELLHAUSEN, 105; YILDIZ, II, 389.

sırada II. Justinianus tahtan indirilip öldürülmüş(711) iç karışıklıklar sebebiyle Bizans İslam kuvvetlerine karşı fazla mukavemet gösterememiştir. Mesleme, Amasya'yı; Abbas'da Yalvaç'ı 712 yılında zapt etmişlerdir. 95(713-714) de Abbas, Herakleia (Ereğli)'yi de feth etmiştir. Velid İstanbul'a ikinci bir sefer hazırlığı düşünüyodu(72).

Velid b. Abdülmelik, babası Abdülmelik b. Mervan'dan kuvvetli ve büyük bir devlet kalmakla beraber, kendiside bu devleti güçlendirmiş, devletin her tarafına seferler yapmış; Asya'da Baykent, Buhara, Harezmi, Sind, Multan, İndus bölgesi nihayet Çin'e dayanılmıştı. Batı'da, Kuzey Afrika, İspanya ve Fransa'ya varılmış, Anadolu'da Tuana, Amasya, Yalvaç, Ereğli feth edilmiştir. Babası Abdülmelik'den sonra dokuz yıl beş ay hüküm süren Velid, Emevi devletinin en büyük yapıcısı olmuştur. O'nun idaresi, sulh, sükunet ve bolluk içinde geçmiştir. Mimariye çok önem vermiş, Mescidü'l-Haram'ı genişletmiş, Mescidü'n-Nebi'yi yeni baştan inşa etmiş, Suriye'de çok sayıda okullar, ibadethaneler yaptırmıştır. Topallar, körler ve cüzzam hastaları için tesisler kurmuştur. Velid, Batıda daha sonra örnekleri görülen, fakir ve düşkünlere mahsus müesseseleri açan ilk halifedir(73).

C. SÜLEYMAN B. ABDÜLMELİK

(96-99/715-717)

Süleyman b. Abdülmelik, daha Abdülmelik'in Velid'den sonra halife olmak üzere biat ettirmiş olduğu ikinci oğludur. Aslında Velid henüz hayatta iken, kardeşi Süleyman'ı veliahtlıktan azlederek, oğlu Abdülaziz'i halef tayin etmek istemiş fakat bu emelini yerine getiremeden ölmüştür. Tabii olarak hiç bir zorluk görmeden hilafet makamına geçmiştir. Velid b. Abdülmelik zamanında Emevi devletinin toprakları doğuda ve batıda genişlemiştir. Süleyman'ın zamanında İstanbul'un önemli bir muhasarası ile Yezid b. Mühelleb'in Taberistan ve Curcan'ın fethi dışında başka fetih de yoktur(74).

72. WELLHAUSEN, 105; YILDIZ, II, 389.

73. TABERİ, VI, 435; MESUDİ, II, 157; YAKUBİ, II, 289; BELAZURİ, 68; HİTTİ, II, 349; ABÜ'L-FARAC (Bar Hebraeus), I, 190.

74. İBN. ESİR, V, 10, YAKUBİ, II, 293; ABÜ'L-FARAC (Bar Hebraeus), I, 192; HASAN, II, 409; WELLHAUSEN, 121.

Süleyman b. Abdülmelik dış siyaset konusunda ağabeyi Velid b. Abdülmelik yolunu takip etmiş ve Bizans'a karşı mücadelesinde daha da ısrarlı olmuştur. Fakat iç siyasette maalesef ağabeyinin tam aksini yapmış ve Emevi hanedanının zayıflamasına sebep olmuştur. Süleyman, Halife olur olmaz, Haccac'ın büyük düşmanı Yezid b. Mühelleb'i Irak Umumi Valiliğine tayin etti. Haccac, Süleyman'ın zulminden ölümü dolayısıyla kurtuldu. Fakat akrabası ve taraftarları kurtulamadılar. Mekke valisi Halid b. Abdullah el-Kasri ve Medine valisi Osman b. Hayyan el-Murri'yi ezletti. Hindistan fatihi Muhammed b. Kasım azledildi ve bir müddet haptisten sonra idam edildi. İspanya fatihi Musa b. Nusayr kötü muamele gördü ve oğlu Abdülaziz idam edildi. Maveraünnehir fatihi Kuteybe b. Müslim ise kılıcına güvenerek sonuna kadar savaşmış ve ölmüştür⁽⁷⁵⁾.

İstanbul Muharasası : Velid b. Abdülmelik zamanında , Anadolu'da Amasya, Yalvaç, Ereğli fethedilmişti. Ayrıca İstanbul'a da bir sefer hazırlığı başlamıştı. Fakat Velid'in ölümü üzere bu sefer kalmıştı. Bu seferi ağabeyi Velid'in mücadele hızından daha hızlı bir şekilde Süleyman devam ettirecektir.

Halife Süleyman kendi zamanında, Bizans devlet merkezine (İstanbul) bir büyük saldırı daha başlattı. Saltanatın (99-100/Ağustos 717-Ağustos 718) yıllarında, 'Abd al-Melik'in oğlu ve Halife Süleyman'ın üvey Kardeşi Maslama kumandasındaki ordu kusursuz olarak Costantinepole'yi (İstanbul) muhasara etti⁽⁷⁶⁾.

İstanbul'a Halife Süleyman'a kadar, (715-717) hemen her sene yaz aylarında, fazla önemli olmayan seferler düzenleniyordu. Halife, Hz. Muhammed'den gelen bir hadiste, İstanbul'u ismi bir peygamber'in ismi olan bir halifenin feth edeceğini; bu halifenin kendisi olabileceğini düşünerek, kardeşi sert ve çetin bir asker olan Mesleme b. Abdülmelik kumandasında gerçekleştirilmiştir (Ağustos 716-Eylül 717) ⁽⁷⁷⁾.

Süleyman b. Abdülmelik kardeşi Mesleme'yi Kostantiniye'ye gönderdi. Orayı fethedinceye kadar orda kalmasını emretti. Kışı ve yazı orada geçiren Mesleme Kostantiniye'ye yaklaşınca, atlılarına, terkilerine ikişer müd buğday almalarını ve Kostantiniye'ye götürmelerini emretti. Onları bir tarafa yıktılar, dağ gibi oldu. Mesleme, burdan bir şey yemeyin, bunların yurdundan elinize geçenden faydalanın dedi. Orada ekin ektiler. Ağaçtan evler yaptılar ve kışı orada geçirdiler. İnsanları

75. TABERİ, VI, 506; İBN.ESİR, V, 11; WELLHAUSEN, 121.

76. TABERİ, VI, 530; İBN.ESİR, IV, 27-28; YAKUBİ, II, 299; HOLD, 94.

77. HİTTİ, II, 321.

ekinlerini ekti, onların yemekleri dışarda durdu. Kimse bir şey almıyor, dışardan ele geçirdiklerini yiyorlardı. Sonra ekinlerinde yediler. Mesleme, Kostantiniye'de güçlü olarak kaldı⁽⁷⁸⁾.

Emevîlerin yaptığı hücum ve muhasaraların en önemlisi ve korku yaratını bu kuşatmadır. Kuşatma denizden ve karadan birlikte yapılıyordu. Mesleme'nin muhafız kıtalarının başı olan Abdullah, bu savaşta özellikle temâyüz etmiş ve İslâm kahramanı (el-Battal) ünvanını almıştır⁽⁷⁹⁾.

Mesleme'nin iki yüz bin askeri, asker ve erzak dolu 5.000 gemisi, 12.000 işçisi, 6.000 deve ve 6.000 merkep, erzak, silah, mühimmat ve savaş aletleri vardı. Bunların kumandanı Hübeyre oğlu Ömer'di⁽⁸⁰⁾.

Bizans'ın doğu çephesi (veya Ermenia Valisi) Leon İzarian İslâm ordusuna katıldı. Aslında Leon'un Bizans saltanatında gözü vardı. Ve Mesleme b. Abdülmelik Leon ile anlaşmıştı. Böylece İslâm orduları, Anadolu şehirlerini sıra ile feth edip gidiyorlardı. Sonunda İstanbul'u kuşattılar, ayrıca İslâm deniz filoları da arkadan yetişti. Fakat Leon Müslümanlardan ayrılarak, Bizans İmparatoru II. Anastasius'un yerine kendini imparator ilan etti. Leon, Müslümanları aldattığı gibi onların karşısına geçmiştir⁽⁸¹⁾.

Leon'un bir oyunu ile Müslümanlar buğdaylarını yakarlar ve yiyecek sıkıntısına düşerler. Bizans içerden meşhur Rum ateşiyle, dışardan da Bulgarların hucumu ile, Müslümanlara büyük zaiyat vermeye başladı. Müslümanlar açlıktan hayvanları yediler. Derileri, ağaç köklerini, yaprakları, topraktan başka herşeyi yiyorlardı. Müslümanların bir kısmı açlıktan kırıldı, gemileri yakıldı. Kış bastığı için Süleyman da imdat gönderemedi. Bu kuşatma da başarısızlıkla sonuçlandı⁽⁸²⁾.

Süleyman, hilafette yaklaşık iki sene kaldı. Fesahatü ile meşhurdur. Kadın ve yemeğe düşkün, obur bir kimse idi. Süleyman zamanında saraya lüks yaşama, sefahat ve bolluk girdi. Bu lüks yaşama ve sefahat valilere de geçti. Süleyman ile Emevîlerin duraklama devri başlamıştır⁽⁸³⁾.

78. TABERİ, VI, 530.

79. HİTTİ, II, 321.

80. EBUL-FARAC (Bar Hebraeus), I, 192.

81. HASAN, II, 409.

82. TABERİ, VI, 53; HİTTİ, II, 322; EBUL-FARAC (Bar Hebraeus), I, 193.

83. İBN. ESİR, V, 37; YAKUBİ, II, 301.

B. ÖMER B. ABDÜLAZİZ

(99-101/717-720)

Ömer b. Abdülaziz, uzun müddet Mısır Valiliği yapmış, Abdülaziz b. Mervan'ın oğludur. Annesi ise, Ümmü Asım bnt. Asım b. Ömer b. Hattab'dır. Ömer II. refah ve bolluk içinde, şerefli bir anne ve babadan dünyaya gelmiştir. Medine'de doğmuş ve peygamber şehrinin geleneği ile yetişmiştir. Emevî halifelerinin ahlak ve yaşayış bakımından en iyisidir. Babasının ölümünden sonra(84 veya 85) Abdülmelik O'nu Dimaşk'a getirmiş ve kızı Fatıma ile evlendirmiştir. I. Velid O'nu Hicaz Valisi olarak Medine'ye göndermiştir(84).

Ömer b. Abdülaziz ıslahatlarında, hazinenin artmasını değil İslâmın yücelmesini gözetmiştir. Zimmîlerden, Müslüman olanlardan cizyeyi kaldırmıştır. Genel olarak mevaliye iyi davranmış ve Müslümanların vergilerini azaltmıştır. Bu uygulanan siyasetle, insanlar İslama daha çok yönelmiştir. Valiler, hazinenin geliri azalmaya başlayınca, Müslümanlığı kabul eden Zimmîlerden tekrar cizye alınmasını istediler, II. Ömer Valilerin isteklerine karşı çıktı. O, Arapların feth ettikleri yerlerdeki insanların İslâma girmesi için her türlü şeye başvuruyordu. Hatta onlara mal da bağışlıyordu. Valilerine, Zimmîlerin İslâm'a daveti için haberler gönderdiği gibi, kendisi de bizzat Bizans Kralı III. Leon'a mektup yazarak İslâm'a davet etmiştir. Bir Hristiyan komutana bin dinar vererek O'nu İslâm'a ısındırmıştır(85).

II. Ömer, önemli yerlerin valilerini değiştirmiştir. Yezid b. Mühellebi görevinden almış, Medine Valiliğine Ebu Bekir Muhammed b. Ömer'i, Mekke'ye de Abdülaziz b. Abdullah b. Halid b. Useyd'i, Horasan ve Sicistan'a Cerrah b. Abdullah'u tayin etmiştir. İspanya'ya Semh b. Malik el- Havlani' yi, Afrika'ya İsmail b. Abdullah'ı tayin etmiştir. II. Ömer devletin temellerinin şu dört şey olduğunu bildirmiştir. 1- Halife 2- Vali 3- Kadı 4- Vergi memuru. O, Muaviye zamanından beri

84. WELLHAUSEN, 126; EBU'L-FARAC (Bar Hebraeus), I, 192; HASAN, II, 412.

85. BELAZURİ, 643; HASAN, II, 415.

cuma namazlarında, Hz. Ali'ye okunan laneti kaldırmıştır. Fedek arazisini eski haline getirdi. Yani Peygamber zamanındaki uygulamayı yaptı⁽⁸⁶⁾.

II. Ömer, Allah'tan korkan zâhit bir halife idi. Emevî halifelerinin ahlak ve yaşayış bakımından en mükemmeliydi. İslâmı yayma konusunda en çok gayret gösteren halifedir. Müslümanlar, adalet ve takvası açısından O'nu dedesi Ömer b. Hattab'a benzetmişlerdir. II. Ömer, uyguladığı siyaset sayesinde devlette iç barışı sağlamaya muvaffak oldu. İslâma davetteki aşırı hassasiyeti ile, Maveraünnehir halkının büyük bir çoğunluğu, İslâmı kabul etti. Sind Eyaleti Valilerinin bir çoğu Müslümanlığı kabul etti. Berberilerden Müslüman olmayan kalmamıştır. Ömer b. Abdülaziz 39 yaşında 101/720 cuma günü Emevîler tarafından zehirlenmiştir⁽⁸⁷⁾.

86. İBN. ESİR, 42; BELAZURİ, 43-44; HİTTİ, II, 351; WELLHAUSEN, 126; HASAN, II, 417.

87. TABERİ, VI, 565; İBN. ESİR, V, 59; WELLHAUSEN, 147; HİTTİ, II, 350; HASAN, II, 414.

NERGİSİ A. HAYATI

Nergisi, Muhammed (?-1635) Nergisi'nin asıl adı Mehmet'dir. Babası, Rumeli kadılarından Nergis Ahmet Efendi'dir. Nergisi, babasının kadı bulunduğu Saray-Bosna'da doğmuştur⁽⁸⁸⁾. "Kendisi, Nergisi mahlasından başka, çok defa aile unvanı olan Nergis-zâde (veya bâzan da Nergisi-zâde) lakabıyla tanınır. Doğum tarihini Safvet Başağaç, kaynak zikretmeden, 1000 (1592) ⁽⁸⁹⁾ olarak gösterir ise de, Nergisi 1034 (1624/1625) yılında yazdığı bir eserinde yaşının o zaman artık 40'ı geçtiğini bildirdiği gibi, 1037'de ölen şâir ve münşî Veysiye, bu tarihten sonraya ait olmayacağı açıkça belirli olan bir mektubunda da 50 yaşına yaklaştığını söylediğine göre bunu kabule imkan yoktur. Bizzat kendi ifâdesi ile, doğum tarihinin 994'ten önceye ait olduğu böylece kat'i surette sâbit olmaktadır. Bir yazısından 1010 tarihinde henüz Saray-Bosna'da bulunduğunu öğrendiğimiz Nergisi, tahsilini memleketinde yaptıktan sonra, İstanbul'a gelerek, bilâhère kazasker olan, Kaf-zâde Feyzullah Efendi'ye intisap ile ondan mülâlezemet aldı. Nergisi'nin bunu bizzat ifade etmesine rağmen, Uşşâki-zâde'nin O'nu Feyzullah Efendi'nin oğlu Kaf-zâde Faizi'den mülâzım olmuş göstermekle yaptığı hatayı, Hammer, Babinger ve Menzelde tekrarlamışlardır⁽⁹⁰⁾".

Ayrıca Franz Babinger'de, "Osmanlı Tarihi Yazarları ve Eserleri" kitabında Nergisi'nin 1000/1592 sıralarında Saray-Bosna'da doğduğunu belirtir⁽⁹¹⁾. Nergisi, Feyzullah Efendi'den sülûs, nesih ve tâlik nevilerde hüsn-i hat dersi de görmüştür⁽⁹²⁾. Nergisi, önce belirli bir müddet müderrislik yapmış, daha sonra da kadı olmuştur⁽⁹³⁾. Şeyhi o'nun, 40 akçelik medreseden mâzûl iken, kadılığa geçtiğini bildiriyor. Müstakim zâde'ye göre Bosna'daki müderrisliğinden sonra İstanbul'a gelerek, Rumeli sadâret'i kalemi zümresinde kadı olmuştur. Kendisini 1013 (1604-1605) yılında Rumeli kazaskeri

88. AKÜN, Omer Faruk, "Nergisi", İ.A. IX, 194; BABİNGER, Franz, "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri", Çev. Çoşkun ÜÇÜK, Ank. 1982, 190, isimli eserinde, Mehmet b. Ahmed Nerkesi olarak belirtmiş; LEVENT, Ağah Sırrı, "Türk Edebiyatı Tarihi", Ank., 1988, I, 518'de ise Nerkesi, Nergisi olcağı demektir.

89. LEVENT, "Türk Edebiyatı Tarihi", 109, eserinde kaynak vermeden Nergisi'nin (d. H. 1000-M. 1591/ ö.H. 1044-M. 1634) olarak vermektedir.

90. AKÜN, 194-195.

91. BABİNGER, 190.

92. BANARLI, Nihat Sami, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", İst., 1987, II, 680; AKÜN, 195.

93. BABİNGER, 190; BANARLI, II, 680; AKÜN, 195.

emrinde kadı olarak buluyoruz. "Üç defa kazasker olan hâmisî Feyzullah Efendi ölünce (1020-1611) sıkıntıya düşen Nergisî, bir müddet sonra, Rumeli kazaskeri Hocezâde Abdülazîz Efendi tarafından, Bosna'nın Gabela kasabası kadılığına tayin olundu⁽⁹⁴⁾. Abdülazîz Efendinin Halefleri zamanında oradan vakitsiz olarak azledilince, hakkını aramak üzere, 1023/1614 Ramazan'ı sıralarında İstanbul'a döndü. O esnada Rumeli kazaskerliğine gelen (22 Ramazan 1023/1614) Taşköprü-zâde Mehmet Kemaleddin Efendiye yaptığı müracatları neticesinde, kendisine bu yılın sonlarında, yine doğduğu memlekedde Çaniçe kadılığı verildi⁽⁹⁵⁾. Franz Babinger "Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri" kitabında Çaniçe kadılığından bahsetmez.

"Nergisî'nin, burada iken Rumeli Kazaskeri bulunan Şair Yahya Efendi'den, hakkında uydurulan iftira ve şikayetlere karşı kendisini korumasını rica eden bir mektubu vardır. Kaf-zade Nergisî'yi yanına davet eder ve Nergisî, Çaniçe'yi terk ederek, Selanik'de Faizi'nin naibi olur. Nergisî'nin burada bir camii tamiri münasebetiyle tanzim ettiği (1029/25 Şubat 1620) tarihli bir vakfiyesi mevcuttur⁽⁹⁶⁾. Nergisî, 1029/1620 yılında Faizi Selanik kadılığından azledilince, 1030 (1620-1621) tarihinde Bosna'nın Hersek sancağında Mostar'a kadı tayin edildi⁽⁹⁷⁾.

Nergisî, Gazavât-ı Mesleme'de belirttiği gibi, burada bir müddet kalmış ve buradan Yeni Pazar Sancağı Kadılığı'na tayin olmuştur. Burada, bir takım huzursuzluklarını antalan bir mektubu vardır. Bir gün arkadışı Faizin ölüm haberi alınca çok üzülür ve İstanbul'a gelir. IV. Murad'a itaf ettiği "Kânûn el-Raşâd" eserinde uzun süren bir "mülazemet belâsından" bahsetmektedir. Nergisî'ye, 1034/1624-1625'te Elbasan kadılığı verilir⁽⁹⁸⁾. Fakat Franz Babinger adı geçen eserinde bu kadılıktan bahsetmemektedir.

Nergisî, şair ve münşi Veysi, Nevî-zâde Atâî gibi dostlarıyla mektuplaşıyor ve başından beri burada ki hayatından şikayet ediyor ve bir mektubunda da yürmiüç ay mizan bekledikten sonra Elbasan'dan ayrılır, İstanbul'a hareket eder. Bundan sonra Nergisî'yi 1038/1628-1629'da Bosna'nın Banaluka (Banyaluka) kadısı olarak buluruz. Nergisî tekrar İstanbul'a gelir, müddetinin uzamasıyla borç içinde sıkılırken, Eylül

94. BABİNGER, 190; AKÜN, 195.

95. AKÜN, 195.

96. AKÜN, 195.

97. NERGİSİ, Gazavât-ı Mesleme, Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi, el yazma, (1299/2), Va: 57a; BABİNGER, 190; AKÜN, 195.

98. AKIN, 195.

1632'de yeni bir mansıba tayin olur ve ayrıca, IV. Murad'ın bir kese akçe ile bir at ihsanına nail olur. Nihayet Nergisi Rumeli'deki memuriyetlerinin sonuncusu olan bu mansıb Manastır Kadılığıdır⁽⁹⁹⁾.

Nergisi, 25 yılını Rumeli'de; o kadılıktan bu kadılığa dolaşmakla geçirmiş ve nihayet IV. Murad'ın takdirini kazanarak O'nun iradesiyle 1044'te Revan seferine gidecek orduya vak'anüvis tayin olunmuştur. "Büyük münşi, kendisini göstermek için imkanlar açan bu vazifeye başlamasından pek az zaman sonra, daha seferin başında, İstanbul'dan hareket eden ordu ile İzmit'e yaklaşırken, Gebze civarında atından düşerek öldü(1635 Mart sonu). "Ah bin kırk dörtte göçdi Nergisi" mısra'ı da vefat tarihidir⁽¹⁰⁰⁾. Nergisi'nin mezarının neresi olduğu pek kesin değildir. Bu konuda bir çok rivayet vardır. Gebze'den İstanbul'a getirilerek Üsküdar'a, Eyüb'e gömüldüğü söylenir⁽¹⁰¹⁾. Bursa'lı Tahir, araştırmalarına göre gösterilen yerlerde O'nun mezarını tesbit edemediğini bildirmektedir⁽¹⁰²⁾. Franz Babinger de, Gebze'den İstanbul'a getirilerek, "Eyüb'de gömülü olsa gerektir" demektedir⁽¹⁰³⁾.

B. ŞANSİYETİ

XVII. Asırdaki sanatlı ve külfetli nesir üslubunun kurucuları arasında ve en kuvvetli üstadlarından olan Nergisi'nin şöhreti asırlarca devam etmiştir. Hatta üslup ve eserleriyle aynı nesrin, kendisiden evvelki temsilcisi olan Veysi'yi de geride bırakmıştır⁽¹⁰⁴⁾. Nergisi inşa sanatını en yüksek seviyesine ulaştırmıştır. Nesirlerinde, zincirleme terkip ve seciler, yabancı kelimeler, ayrıca Arapçanın ve Farsçanın özellikle aranmış, kendi zamanına kadar kullanılmamış veya az kullanılmış, bilinmeyen, alışılmamış, kelimelerini kullanmayı bir hüner saymıştır. Bundan dolayı da eserlerini kendi eli ile anlaşılmaz bir duruma sokmuştur⁽¹⁰⁵⁾.

"Nergisi Lisâni, bugün bile lafz yönünden çok yüklü ve tuntuşraklı üsluplar için bir vasıf olarak kullanılır"⁽¹⁰⁶⁾. Bu konuda, "Nâmık Kemâl daha 1866'da, üslubundaki

99. BABİNGER, 190; AKÜN, 195.

100. BANARLI, II, 680; AKÜN, 196.

101. BANARLI, II, 680.

102. TAHİR, Bursa'lı Mehmet, "Osmanlı Müellifleri", II, 440.

103. BABİNGER, 191.

104. BANARLI, 680; AKÜN, 194-197; TAHİR, II, 440.

105. BABİNGER, 191; BANARLI, II, 680; AKÜN, 196.

106. BABİNGER, 191.

garabet yüzünden, Nergisi'nin eserinden mâna çıkarmanın Türk okuyucusu için yabancı dilde olan Gülistan'ı anlamaktan çok daha zor olduğunu söyler⁽¹⁰⁷⁾. Nergisi bu tutumunu ise şöyle açıklar: "Bir dereceye kadar sâde bir dil ile yazdığı zaman, ifadesini işlemeğe vakit bulamadığını söyleyerek, okuyanların müsâmahasını istemesi, O'nun sanat zihniyetini belirtir"⁽¹⁰⁸⁾. Nergisi'nin eserlerinin özellikle dibâce kısımları ile münşâatında gösterdiği tasannû ve tekellüfle beraber, hikayelerinde zaman zaman daha sade bir dil kullandığı söylenebilir. Ayrıca şiir söyleyen ve şiirlerini de daha sade bir dille nazm eden Nergisi'nin kuvvetli bir edebi kültürü vardır⁽¹⁰⁹⁾.

Nergisi ilk eserlerinde üstadlar karşısında çekindiğini ve müsâmaha isteğini belirtir⁽¹¹⁰⁾. Daha sonraki eserlerinde, inşa vâdisinde büyük üstaplara dahi acz verecek bir eser vucuda getirmek istediğini, güzel ifade imkanları olduğu halde Türk dilinde Gülistan gibi bir eser bulunmaması ve birinin çıkıp nesirdeki yeni bir tarzla buna son vermesini isterken, kendisinin edebiyatımızdaki yapmak istediği şeyi açıklar. Büyük mûnşî, edebiyata başladığından beri, Gülistan'a rakib olacak bir nazîre meydana getirmek istediğini belirtir. Bu iki hikaye kitabındaki, efsanevi, harikulade mucizeler, soyut vak'alar yerine, kendisi bizzat yaşamış konulara ehemmiyet vermiş hatta bununlada kalmayıp kendi başından geçenleri hikayelerine konu yapmıştır. Nergisi bu yönüyle de eski hikaye ve mesnevi müelliflerinden ayrılır. Nergisi'nin şiirdeki şöhreti, Nesrindeki kadar geniş ve devamlı olmamıştır. Ayrıca Nergisi, hattat olarak da şöhrete sâhiptir⁽¹¹¹⁾.

C. ESERLERİ:

1-Hamse: Bu eseriyle Nergisi büyük şöhret kazanmıştır. Nergisi'nin bu eserinin bildiğimiz, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde; biri nesih, diğeri de tâlik olarak iki nüshası vardır⁽¹¹²⁾. Topkapı Müzesi Kütüphanesi (R. 937) 'de kayıtlı başka bir nüsha daha vardır. Diğer nüshalarını başka bir bölümde tanıtacağımızdan dolayı buraya almadık. Hamse'nin (1255/1839) Bulak'da; biri talik, diğeri nesihle; bir diğeri de

107. AKÜN, 196-197.

108. AKÜN, 196-197.

109. BANARLI, II, 680; AKÜN, 196-197.

110. NERGİSİ, V, 58b.

111. BANARLI, II, 680; AKÜN, 196-197.

112. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Nu: 590/5-1299/2 numarada kayıtlı el yazmadır.

(1285/1869) İstanbul'da olmak üzere üç baskısı yapılmıştır. Ayrıca İstanbul'da Gazavât-ı Mesleme'nin ayrı basımı yapılmıştır⁽¹¹³⁾. Hamse'nin içinde beş eser vardır.

a) "el-Kavü'l-Muselleme fî Gazavât-ı Mesleme": Müellif bu eserini Mostar'da tefe'ül için açtığı bir kitapta karşısına Emevi kumandanı Mesleme'nin İstanbul muhasarası konusu çıkınca, bu konuyu Türkçeye çevirmek suretiyle kaleme almıştır⁽¹¹⁴⁾. Bu eserde Mesleme'nin Bizanslılarla yaptığı savaşları ve İstanbul'un beşinci muhasarasından bahseder. Bu eser Muhyiddin Arabî'nin "Muhâzarât al-Abrâr ve Musâmarât Ahyâr"^(*) adlı eserinin bir faslının tercümesidir. Nergisi'nin Mostar'daki yaptığı bu tercüme, (1030/1620-1621), 1741 yılında Peyssonnelfish tarafından, Fransızca'ya çevrilmiştir⁽¹¹⁵⁾.

b) "Kânûnunu'r-Reşâd": İran hükümdarı Muhammed Hudabende için yazılmış "Ahlaku's-Saltana" adlı siyasetnamenin (1033/1623-1624)'te Sultan IV. Murad adına yazmış olduğu Türkçe tercümesidir. Nergisi, bu esere Osmanlı Tarihinden de bazı vak'aları katarak, yarı talif bir eser vucûda getirmiştir⁽¹¹⁶⁾.

c) Meşâkü'l-Uşşak: Nergisi'nin (1034/1624-1625) Elbasan'da iken yazdığı ve en fazla dikkat çeken bu eseri, on aşk hikayesinden bahseder, birisi de kendi başından geçen maceradır⁽¹¹⁷⁾.

d) İksir-i Saadet: (1041/1632) de, İmam Gazâli'nin "Kimya-yı Saadet" adlı eserinin Rûkn-i Muamelat adlı bölümün tercümesidir. Bu eserin müstakil olarak bir çok baskısı yapılmıştır⁽¹¹⁸⁾.

e) Hamse'nin en önemli eseri ise "Nihalistan"dır. (1041/1632-1633)'de Manastır da kaleme aldığı bu eseri, cömerlik hikayeleri, aşk hikayeleri, ahlâka, tövbeye dair hikayeler ve çeşitli fıkralar vardır. Eserin özelliği hayat mehsuli

113. Esamalar, Ankara Milli Kütüphane, EHT 1960 A 438; EHT 1968 B 22; 06 Mil. EHT A 2109; Gazavât-ı Mesleme'nin ayrı basımı, EHT 1955 A 1649 numaralarda kayıtlıdır.

114. NERGİSİ, Va: 58a-58b; TAHİR, II, 440.

*. Muhyiddin İbn. Arâbi, Kitâb-ü Muhâderetü'l-Ebrâr ve Musâmeretü'l-Ahyâr, fî'l-Edebiyyât-ı Ve'n-Nevsâdir-i Ve'l-Ahbâr, Matbestü'l-Osmaniye, 1305 (Milli Kütüphane: 982.7) II, 167-176.

115. LEVENT, "Türk Edebiyatı Tarihi", I, 109; AKÜN, 197.

116. BANARLI, II, 681; TAHİR, II, 440.

117. BANARLI, II, 681; TAHİR, II, 440; AKÜN, 197.

118. BANARLI, II, 681; TAHİR, II, 440; AKÜN, 197.

hikayeler değil, bizzat kendi devri ve çevresinden aldığı vak'alar ve intibalarla yazılmıştır(119).

2. **Münşeât**: Nergisi'nin, Hamse'sinden sonra diğer önemli eseri Münşeât'dır. (1031/1622)'de tertib etmiş olduğu bu eserin zamanındaki çeşitli rütbelerdeki büyüklere, nasıl hitab edileceği, nasıl mektup yazılacağı, nasıl sözler kullanılacağı ve hangi adaba göre tebrik edileceğinden bahseder. Bu eser uzun zaman rağbet görmüştür, ancak basılmamıştır. Bu eser için Franz Babinger, "Tarih kaynağı olarak değerli ve her parçası yalnız o zamanın Osmanlı üslubunun bir örneği olmakla kalmayıp, aynı zamanda tarihi belge olarak kıymetlendirilebilir. Tarih edebiyatı arasında anılmaya değer" demektedir(120).

3. **el-Vaslü'l-Kâmil fî Ahvâli'l-Veziri'l-Adil**: Nergisi'nin Osmanlı ülkesinde bir asırdan beri eşine rastlanmayan bir devlet adamı olan Budin Valisi, Murtaza Paşa'nın (ölm.1045/1636) hayatı ile bihassa şahsiyeti ve Macaristan'da ki savaşlarını anlatan tarihi kıymete haiz bir eserdir. Franz Babinger bu eser için, "tarih edebiyatı arasında anılmaya değer olan bu eser Sultan'ın kayın biraderi ve Sadrazam Salih Paşa'nın kardeşi savaşçı, Boşnak Murtezâ Paşa'nın Valiliği zamanına ait olarak (1038/1628) yılında yazılmış olan eserdir" demektedir(121). "Bunlardan başka, Nergisi nâmına kayıtlı Heras-nâme adında mensûr küçük bir hayvan hikayesi ile Arapça bir Risâle ye de rastlanmaktadır."(122)

119. BANARLI, II, 681; TAHİR, II, 440.

120. BANARLI, II, 681; TAHİR, II, 440, AKÜN, 197; BABİNGER, 191.

121. BANARLI, II, 681; TAHİR, II, 440-441, AKÜN, 197; BABİNGER, 191.

122. AKÜN, 197; LEVENT, "Türk Edebiyatı Tarihi" I, 190'da "Nergisi'nin «Kelime-i Şahadet» Risalesi de kimi yazma Hamse nüshaları içinde bulunmaktadır." der.

GAZAVÂT-NÂMELER

Şimdiye kadar Gazavât-nâmeleri topluca ele alan ve işleyen Ağâh Sırrı LEVENT olmuştur. "Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi" adı altında; II.Murad zamanından III. Selim, II. Mahmut ve Abdülmecid zamanına kadar, Gazavât-nâmelerin kronolojik olarak, bibliyografyasını vermiştir. Fakat Ağâh Sırrı LEVENT, önsözde de belirttiği gibi, kitabına aldığı eserlerin Gazavât-nâme olmasına dikkat etmekle beraber sınırı biraz daha genişletip, fetih-nâme veya buna benzer bazı ihtilafli olanları, zafer-nâme, Selim-nâmeleri de almıştır(123).

Gazâ, kelime manası olarak; istedi, talep etti, kast etti manalarına gelir(124). Gazve: (ç/ Gazavât): Gazanın bir defada yapılması, düşmana karşı yürüme(125). Cihad ise; Savaşmak, Allah yolunda çarpışmak, düşmanla muharebe etmek, bütün gücünü boşaltmak veya harcamak(126). Sonradan Gazâ da bu anlamda kullanılmıştır. Magzâ kelimesinin çoğulu olan megâzî ise, gazilerin menkîbeleri, gaza yerleri(127) anlamındadır. Fakat megâzî kelimesi ilk şekliyle sadece Hz.Peygamberin savaşlarına ait bilgileri ihtiva etmekteydi. Daha sonra siyerle aynı manada kullanılmıştır(128). "Daha sonraki asırlarda, Arap Edebiyatında gazaları ve gazilerin kahramanlıklarını hikâye eden eserler megâzî adını alır. Türk Edebiyatında bu gibi eserlere gazâ-nâme veya gazavât-nâme adı verilir(129).

Gazve, din düşmanı olan cephenin üzerine taarruz, muharebe, cenk, sefer, din muharebesidir. Gazavât ise, din uğrunda yapılan birden fazla savaş ve akımlardır. "Gazâlarda fetih veya zafer bahis konusu değildir; gaza sadece savaştır. Bir şehrin yahut bir kalenin alınmasını anlatan eserler, fetih-nâme adını alır. Fetihleri ve düşmanın yenilmesi ile biten savaşları hikaye eden gaza-nâmelere, zafer-nâme de denilir. Sonraları fetih-nâme ve zafernamelerin hepsine gazavât-nâme

123. Geniş bilgi için bkz.: LEVENT, Ağâh Sırrı, Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali bey'in Gazavât-nâmesi, Ank., 1956.

124. İbn. Manzûr, Lisânü'l-Arsb, Beyrut, 1970, II, 985.

125. İbn.Manzûr, II, 986.

126. İbn.Manzûr, I, 521.

127. İbn.Manzûr, II, 986.

128. TERZİ, Mustafa Zeki, "İslam Tarih Yazıcılığının Doğuşu ve Gelişmesi", Öğretim Üyeliği Tezi, Samsun, 1981, 5.

129. LEVENT, Gazavât-nâmeler, 1.

denilmiştir⁽¹³⁰⁾. "Gazavât-nâmeler düşmanla yapılan savaşları anlatır. Şehr-engizler, barış zamanlarının; Gazavât-nâmeler ise, binbir tehlike içinde geçen savaşların heyecan dolu anlarını tasvir eder⁽¹³¹⁾. Bunlar konu bakımından tarihin bölümleridir. Ancak tarih, savaşlardan önemi ve olaylarla ilgili oranında bahseder, Gazavât-nâmeler ise savaşları ve gösterilen olağan üstü kahramanlıkları ayrıntılarıyla hikaye eder.

Ağâh Sırrı LEVENT'in ifadeleriyle: "Düşman topraklarına yapılan sürekli akınlarla, girilen karşılıklı savaşları, bu savaşta gösterilen bu kahramanlıklarla kazanılan zaferleri anlatan manzum ve mensur eserler Gazavât-nâme adı altında toplanır⁽¹³²⁾. "Savaşlar, Tarihlerde yer alırsa da, Gazavât-nâmeler hem tarihlerin eksik bıraktığı yerleri tamamlar, hem de savaşların bütün ayrıntılarıyla belirttiği için daha canlı, daha alımlı olurlar." Ağâh Sırrı LEVENT'e göre bunun en güzel örneği, Suzî Cî'nin XV. yüzyılın ünlü akıncılarından Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını anlatan Gazavât-nâmesidir⁽¹³³⁾. "Tarihin akışını değiştiren yahut yerli ve yabancı bir çok sülalenin kaderini çizen seferlerden çoğu, bu eserlerde bütün ayrıntılarıyla görülür."⁽¹³⁴⁾ "Türk Edebiyatında gaza-nâme, fetih-nâme veya zafer-nâme adını taşıyan edebi metinler, kroniklerle birlikte Osmanlı tarihinin bazı eksik bıraktığı noktaları tamamlayan önemli belgelerdir."⁽¹³⁵⁾

Dolayısıyla Arap Edebiyatındaki megâziler ve Gazavâtlar da Emevî-Abbâsî tarihlerinin eksiklerini tamamlar.

Gazavât-nâmeler, Fetih-nâmeler, Zafer-nâmeler Sultan II. Murad zamanında yazılmaya başlanmıştır. Gazavât-nâmelerin ilk örnekleri XV.Yüzyıldadır. Bunlar, XVI. yüzyılda gelişir, I. Selim ve Kanuni'nin seferleri zirveyi teşkil eder. Gerilemeler başlayıp, akınlar durduktan sonra gezâ-nâmeler de azalır. "H. 1269-M. 1852 deki Kırım Seferiyle H. 1313-M.1897 deki Yunan Harbine ait Zafer-nâmeler bu vadinin son eseridir⁽¹³⁶⁾. Bununla birlikte " Zafer-nâme adını taşıdığı halde, zaferle hatta savaşla ilgisi olmayan eserler de vardır"⁽¹³⁷⁾.

130. LEVENT, Gazavât-nâmeler, 1.

131. LEVENT, Ağâh Sırrı, Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Ank., 1962, 88.

132. LEVENT, Ağâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, Ank., 1973, I, 158.

133. LEVENT, Gazavât-nâmeler, 1.

134. LEVENT, Gazavât-nâmeler, 1.

135. LEVENT, Gazavât-nâmeler, 1.

136. LEVENT, Gazavât-nâmeler, 4-5.

137. LEVENT, Türk Edebiyatı Tarihi, I, 158.

GAZAVAT-I MESLEME'NİN ÖZETİ

Nergisi, Allah'a hamd ve salavât-ı şerifelerle başladığı mukaddimesini, dört halifenin övgüsü ile bitirir. Uzun bir girişten sonra (138), eseri yazmasının sebebini açıklar. Mostar'da kadı iken, o'na bir kitap verilir. Muhyiddin-i Arabî'ye ait olan bu eserin (Muhâderatü'l-Ebrâr ve Mûsâmeratü'l-Ahyâr) eserin sayfalarını kura ile açtığında, Abdülmelik b. Mervan'ın zamanı ve Mesleme'nin İstanbul muhasarası çıkar ve bu bölümünü Türkçe'ye çevirmeye karar verir(139).

Bu girişten sonra Abdülmelik b. Mervan'ın zamanında başlamak üzere olayların anlatımına geçilir, Mesleme'nin komutan tayin edilmesi ele alınır.

Abdülmelik b. Mervan halife olunca önce memleketin iç emniyetini sağlar. Orduyu düzene sokar, Hükümet daierelerine namuslu, dürüst kişileri getirir. Bütün bu işlerle bizzat kendisi uğraşır. Nihayet ordu komutanlığına oğlu Mesleme b. Abdülmelik'i getirir. Abdülmelik Irak bölgesi hakimi Haccac b. Yusuf'a, Hicaz amiri Osman b. Affan'a ve Yemen yöneticisi Alkama b. Mervan'a haber gönderir ve toplanırlar(140). Ordu komutanları ve askerler toplanınca Abdülmelik, Allah'a hamd ve sena ile başlayan, askeri cesaretlendiren ve morelini yükselten tesirli bir konuşma yapar.

Gazanın, dini yönden önemini coşkulu bir şekilde anlattıktan sonra, başkomutanlığa Mesleme'yi tayin eder. Şayet Mesleme savaşta şehit olursa yerine Muhammed b. Halid, o'da şehit olursa Muhammed b. Aziz'i Mesleme'den sonra komutan olmalarını emreder. Reza b. Hayat'ı ise, ganimetlerin sorumlusu olarak görevlendirir(141). Ayrıca her kabileye de ayrı ayrı komutan tayin eder (142). Mesleme, otuz bin atlı, on bin piyade olmak üzere seksen bin askerle yola çıkar(143). Abdülmelik, askeri nizama koyduktan sonra, Muhammed b. Ahnef'i ordunun önüne, Muhammed b. Mervan'ı sağ kola, Abdurrahman b. Sağsa'yı sol kola ve Muhammed b. Abdülaziz'i de askerinin gerisine,

138. Va: 53b-56b.

139. Va: 56b-59b.

140. Va: 59b-60a.

141. Va: 60b.

142. Va: 61a.

143. Va: 62a.

Mesleme'yi ise ordunun tam ortasına yerleştirir. Battal'ı da (Battal Gazi) giriş ve çıkışta gözeticilikle görevlendirir⁽¹⁴⁴⁾.

Sonra ordu komutanlarına hitap ile şöyle der: "Mesleme benim gözümün nuru, canımın semeresidir. Ben o'nu Allah rızası için, Allah yoluna feda ettim. Sizlerde canla başla bu işe sarılın, askeri cesaretlendirin ve teşvik edin."

Daha sonra Mesleme'yi kucaklayıp o'na iltifat eder. Biri Mesleme'nin diğeri Abdülmelik'in iki kılıcını ve başına da beyaz bir sarık giydirerek en seçkin atına bindirir⁽¹⁴⁵⁾.

Recebin ilk günlerinden cuma günü, namazı eda ettikten sonra, Abdülmelik'in emri ile ordu, Şam kapısından yola çıkar. Hatta Abdülmelik de bir müddet ordu ile beraber yürür. Nusret (yardım) ve fetih duasını yaptıktan sonra, Mesleme ve ordudan ayrılarak köşküne döner. İslam askeri ise düşman topraklarına doğru, gece ve gündüz yol alıp Tarsus'a gelirler. Zamanın güzel şehri olan Tarsus'da, Mesleme'nin emri ile bir sene istirahat edilir. Burda askeri işler ve yazışmalar yapıldıktan sonra, ordu Ammuriye'ye varır⁽¹⁴⁶⁾.

İslam ordusu ile Ammuriye civarına gelen Mesleme çadırlarını kurdurur. Orduyu toplar ve onları cesaretlendirmek amacıyla bir konuşma yapar. Allah'ın yardımıyla zaferin kendilerinin olacağını belirterek, komutan ve askeri gazâ'ya teşvik eder. Sonra Muhammet b. Ahnefi ön safa, Muhammed b. Mervan'ı sağ kola, Abdurrahman b. Sağsa'yı sol kola tayin eder. Kendisinde ordunun tam ortasında yer alıp savaşa hazır olur. Bir saat meydan muharebesi yapılır. Bu muharebede çok kan dökülür⁽¹⁴⁷⁾. İslam askeri gevşemeden savaşı devam ettirir. Düşman ise zor durumda kalarak kaçması gerekirken direnmeye devam eder. İslam ordusu sabah namazını kılıp Allah'a niyaz ve dualarla tekrar hücum eder. Ön saftaki, sağ ve sol koldaki komutanlar düşmana hücum ederler. Bunlardan sonra Mesleme'de düşmana saldırır. Ammuriye muhafızı Şemun yüz yirmibin kadar askerle müslümanlara saldırır. Muharebe devam

144. Va: 62a.

145. Va: 63a-63b.

146. Va: 64a-64b.

147. Va: 64b-64a; Ammuriye: Rum (Anadolu) beldelerinden bir beldedir. Ankara yakınlarında Haymana Ovasının batısında ve Sakarya kenarında bir şehir olup, Romalılardan sonra hayli önem kazanmış ve bölgenin ticaret merkezi olmuştu. Bkz.: Yakut el-Hamevî, Şahâbetin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevî, "Mu'cemü'l-Buldân" Beyrut, H. 1376-M.1957, IV, 158; Şemseddin Sami, "Kâmûzü'l-A'lâm", İst., H.1314, H. 1896, V, 3222.

ederken, Abdurrahman b. Sağsa Mesleme'ye Şemun'un öldüğünü bildirir. Mesleme buna sevinir. İslam ordusu Ammuriye şehrine girer ve birçok ganimet elde eder. Mesleme, Abdülmelik'in izniyle ganimetleri Reca b.Hayat başkanlığında müslümanlara dağıttırır. Bu muharebede, müslümanlar altıyüz şehit verir, mal ziyarı olmaz. Ganimetlerin dağıtılmasından sonra Tekfuriye'ye gitmeye karar verilir(148).

Tekfuriye kalesinin önünde iki ordu çarpışmaya başlar. Önce düşman, mücahidlerin saflarını bozar. Hatta, nerdeyse müslümanlar iyice perişan olacakken Mesleme çığlıkla şöyle der: "Nereye, ey Şamlılar ve Iraklılar, Rumlar galep olursa sizin Şam'ınız ve Irak'ınız nerde kalır, bu gün Allah size yakın sadakatini bildiriyor" diyerek onları savaşa teşvik eder. Sonra Reca b. Hayat'da diğer taraftan askeri cesaretlendirir, harbi hareketlendirir(149). İslam askeri irade ve kahramanlığını gösterirken, İslam kumandanlarından Battal Gazi ve Muhammed ibn. Mervan'ın atları oklardan isabet alır, çaresiz piyade olarak savaşırılar. Bu sırada, Tekfuriye kalesi muhafızı Tekfur'da Mesleme'yi yaralar. İslam ordusu ise başsız ve hareketsiz kalır. Hatta bazı kişilerin içine geri dönme vesvesesi bile düşer. Fakat Abdurrahman ibn. Sağsa ve Muhammed ibn. Abdülaziz aslanlar gibi hücum eder ve şirk ordusunu dağıtır. Mesleme de sağ olduğunu yüksek sesle bildirir, asker de buna çok sevinir. Battal Gazi de kale kapısına koşup kaleye sığınmaya gelenleri öldürür. Tekfur da öldürülür. Müslümanlar ise bu savaşta beşyüz şehit verir. Ganimetler Reca b.Hayat tarafından adaletli bir şekilde dağıtılır. Hatta Mesleme, kendi hissesini de mücahidlere bağışlar. Tekfuriye'de yirmi gün kalınarak, Semave kalesine yönelirler(150).

Daha sonra Semave'nin fethi konusuna geçilir: Semave şehri büyüklük ve güzellik bakımından zaminin ismi enılan şehirleri arasındadır. Semave kalesinin valisi ise zengin şöret sahibi biridir. İslam ordusunun şöreti her tarafa yayılmıştı. Diğer şehir muhafızları gibi, semave kalesi muhafızı Efrizun'da aynı korku ve şaşkınlık içinde buna çare arıyor veya kaçmayı düşünüyordu(151). Kahraman İslam askeri kaleden inip o büyük şehrin hazinesini kuşattılar. Düşmanın her biri bir yere kaçarak,

148. Va: 66a-66b-68b-69b.

149. Va: 70a; Tekfuriye:el-Hamevi Yakut , "Muğcemü'l-Buldan":SAMI, Şemsaddin, "Kamusü'l-Ağlâm", Ahmet Rafat Efendi, Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafya, İst., H.1299-M.1881, I-VII; ÖNGÖR, Sami, Coğrafya Sözlüğü, İst., 1961. Gibi eserlerde bulunamadı.

150. Va: 71a-71b.

151. Va: 71b-72a; Semave: Küfe ve Şam arasında bir çöldür. Bkz.: el-Hamevi, Yakut, III, 245; Bağdat Vilayeti Hille Sancağında, Hille'nin 150 ve Bağdad'ın 235 Km. güney doğusunda, Fırat'a dökülen Şatti Atsa'nın üzerinde bir kaza merkezidir. Bkz.: SAMİ, Şemsaddin, IV, 625-626.

bazılarında mücahitlere mancınıklarla taş atmaya başlar. Bu savaş kırk gün devam eder, kırkinci gün mücadele son bulur. kalenin teslim olmaktan başka çaresi kalmaz. Bu sırada Efruzun'un rahiplerinden birisi Mesleme'ye bir mektup göndererek, o'nun lütuf ve merhametine sığınıp kendisini mücahitlerin işkencesinden kurtarırsa, kalenin kapısını açmayı vaad eder(152). Bu haber mücahitleri sevindirir. Battal Gazi, Mesleme'nin emri ile şehir kapısına giderek, anlaşmayı takdim eder. Patrikte kapıyı açar. Battal, beraberindeki mücahitlerle önüne geleni öldürür. Dışarda işaret bekleyen mücahitler, işaret gelince Allah'a hamd ve şükürle, Mesleme ve bütün Müslümanlar Semave kalesine girerler. Kalenin içinde dinlenmeye başlarlar. Efruzun ise küçük bir delikten kendini kurtararak Mesihîye kalesine kendini zor atar. Bu savaşta dokuz kişi şehit olur. Bundan sonra Mesihîye kalesinin fethine kast edilir (153).

Efrizun Müslümanlardan kaçıp Mesihîye kalesine sığınmıştı. Müslümanlar, Mesihîye kalesi muhafızı Şemmas'ın ordusuyla savaşa girerler. İslam ordusu deha saflarını bile düzeltmeden, Şemmas seksen bin savaşçıyla hücumu geçer. Müslümanlar ise bu durumda Semava kalesine geri dönmeyi uygun görürler. Şemmas onları takip ederek, bir kaç müslümanı şehit eder. Semave kalesine ulaşanlar, tekrar gayretle harbe koşarlar. Semave kalesi önünde tekrar savaşa girince, Müslümanlar binyüz şehit verir. Bu sırada Şemmas öldürülür(154). Efrizun ise perişan bir halde, savaşmak için Müslümanlar üzerine yürür. Mesleme ile Efrizun'un savaşması neticesinde Mesleme yaralanır. Sonra birçok komutan da Efrizun'la savaşarak yaralanırlar. Nihayet Mesleme ve Battal Gazi'nin yaraları iyileşip, harp meydanına atılırlar. Battal kılıcıyla Efrizun'u öldürür. Böylece Mesihîye'de feth edilmiş olur. Mesihîye zamanın çok güzel şehirlerinden birisi idi. Müslümanlar burdan pekçok ganimet elde eder, altı ay burda istirahat ederler. Mesihîye civarındaki halk da Mesleme'ye vergi vermeyi kabul ederler. Bütün bu olanlar Abdülmelik'e ayrıntılı olarak haber verilir. Bundan sonra ne yapılacağı Abdülmelik'e sorulunca ileri harekât emri verilir. Bunun üzerine Elyuş'un karargahını feth etmek için ordu harekete geçer(155).

Küçük bir yer olan bu şehir, Mesleme'ye karşı savaşmak için Kostantiniyye'den yardım ister. Kostantiniyye tarafından gereken yardım yapılır ve Elyuş altıbin ordu ile

152. Va: 72b.

153. Va: 73a-73b.

154. Va: 73b-73a. Mesihîyye: EL-HAMEVİ, Yakut; SAMİ, Şemsettin; Ahmet Rifat Efendi; ÖNGÖR, Semi. Gibi eserlerde bulunamadı; Fakat Nergisi, Va: 75. de, Mesihîyye'nin Şam'a yakın olduğunu, Va: 88b de ise, Fırat Nehrini geçtikten sonra Mesihîyye kalesine varıldığını belirtmektedir.

155. Va: 75a-75b.

savaşa hazır olunur. Savaş başlar ve bir gün bir gece devam eder. Savaşta Elyuş öldürülür. Bu küçük şehirden Müslümanlar bir çok ganimet elde eder. Sonra Abdülmelik'in emri ile Kostantiniyye'ye yürüyerek, giderken yoldaki kaleleri kolayca alırlar(156).

Mesleme Cenabi Allah'ın yardımıyla birçok şehri ele geçirdikten sonra sıra İstanbul'un fethine gelir ve İstanbul'a hareket eder. İstanbul'a gelirken önüne gelen birçok kasaba ve nahiyeleri de feth ederek, İstanbul'un tam karşısına gelirler. Çadırlarını kurup, denizi geçmek için rum tarafından işçi, mimar ve mühendisler getirerek, gemiler hazırlatır. Sonra denizden geçmeye başlarlar. Hava şartları ve rüzgardan dolayı geçiş üç gün çok zor olur. Fakat zorluklara alışkın olan ordu, bunu da aşarak karşıya geçerler. İstanbul'un tam karşısında uzun ve yüksek kaleyi ve halen Arap Camii diye bilenen camii yaptılar(157). İslam ordusu kaleyi yapmak için ise koyuldular. Kalenin her külesi yükseldikçe düşman için korku veriyordu. Müslümanlar kaleyi tamamlayınca, düşman Müslümanların bu gayret ve kararlılıklarından çok korkup, İstanbul surlarına mancınıklar kurup taş atmaya başlarlar. Bağ, bahçe, ev ve barklarını terk edip gazaya gelen mücahitler, geri dönmeyi kesinlikle düşünmeden, yedi yıl boyunca, bozulup gevşemeden direndiler. Her sabah Mesleme'nin İslam ordusu düşmana hücum eder, düşman tarafı müdafaa yapar, akşam olunca da onlar kaledeki sığınaklarına, Müslümanlar da çadırlarına dönerlerdi. Yedi sene bu durum eder(158).

Bir gün Mesleme, orduya hazırlanmalarını ve İstanbul'un büyük kapısına hücum etmelerini emreder. İki ordu akşama kadar çarpışıp, tekrar yerlerine çekilirler. Fakat Müslüman Ordusu, İstanbul kalesini feth etmekten başka hiç bir şekilde durmayacaklarından, yedi gün yedi gece çadırlarına da gitmeden büyük kapı önünde boğaz boğaza çarpışırlar. Bu yedi gün zarfında düşman korkulu anlar yaşar. Müslümanlar yediyüzden fazla düşman öldürdüler. Düşman sulh yapmaya karar verip sulh talebindu bulunan bir mektup gönderir. Kostantiniyye kralı Elyun, mektubunda, aslında Müslümanlara çok zaiyat verebileceğini fakat sulh yapmak istediğini belirtir. Mesleme ise Elyun'un mektubuna cevap olarak: "Buna gücün yetseydi zaten yapardın, ama inşallah ben seni mahvedeceğim. Benim ordum dünyayı değil, seninle savaşip cenneti istiyor. Sen ise anlaşmadan bahsediyorsun. Ben yemin ettim, şehire girmeden

156. Va: 76a-76b.

157. Va: 76b.

158. Va: 78a-78b.

dönmeyeceğim." diye cevap verir(159). Elyun Mesleme'nin şehre girmekten vazgeçmeyeceğini anlayınca, Mesleme'nin isteklerini tamamen kabul eden bir mektup gönderir. Daha sonra kale kapısında Mesleme ile Elyun görüşürler. Elyun o'na bir çok hediyelerle iltifat eder. Mesleme atmışbinkadar kalan İslam ordusuna saflarını düzelterek emrini beklemelerini söyler. Bu durumu gören Elyun tedirgin olur ve Mesleme'den aman diler. Fakat Mesleme şehre girmeye ve senin mabedin Ayasofya'yı görmeye yemin ettim. Yemini bozmam, girersem ne âlâ girmesem, hazinemini tamamını sarf etmeye hazırım der(160).

Elyun nihayet Mesleme'nin şehre girmesine razı olur. Fakat yalvararak sadece kendisinin girmesini, askerlerin girmemesini rica eder. Onurlu Mesleme'de kötülük yapmak kahramanlık şartlarına ters düşer diyerek, Elyun'un bu ricasını kabul eder. Mesleme şehre girmeden, Battal Gazi'nin, askerinin başında olmak üzere, surun kapısında beklemesini, "Şayet ben ikinci namazını kılıp çıkarsam ne âlâ, yoksa şehre hücum edin" diye emreder. İstanbul surlarının kapıları yedi sene hiç açılmadığı halde bugün Mesleme için açılır. Mesleme bütün ihtişamıyla yavarsız olarak kalenin kapısından içeri girer. Elyun ise biraz ilerde geçit töreni düzenlemiştir. Mesleme hiç çekinmeden Elyun'un sarayına doğru yol alır. Elyun bu sırada Mesleme'nin ayaklarına kapanmak ister, Mesleme ise gözünün ucuyla bakıp "Elyun sen misin" der ve Ayasofya'nın nerde olduğunu sorar. Mesleme atlı olarak Elyun yaya olarak Ayasofya tarafına doğru yürürler. Ruhbanlar ve patrikler bizim secde ettiğimiz yere, atla girip ayak altı etmek revamıdır diyerek feryad ettiler(161).

Mesleme, hiç çekinmeden Ayasofya'yı gezen gözüne, çok kıymetli taşlarla süslenmiş, altından yapılmış bir put ilişir, hiç tereddüt etmeden o'nu alır. Fakat buna patrikler ve halk buna çok üzülerek Elyun'a şikayet ederler. Elyun'da Mesleme'ye yalvararak, dini değeri büyük olan putu almaması için rica da bulunur. Fakat Mesleme'nin putu geri vermeyeceğini anlayınca, ruhbanlara ve halka bundan daha iyisini yeniden yaptıracağını söyleyerek teselli eder. Mesleme putu yerinden alarak atına koyar. Elyun yaya olarak Mesleme'nin önünde koşarak şehrin ortasına gelirler(162).

159. Va: 79a-79b-80a.

160. Va: 81a.

161. Va: 82b.

162. Va: 83b.

Şehrin ortasında Mesleme onların tapınaklarıyla alay etmek için, putu süngünün ucuna takar, bu hali gören rahipler ağlamaya başlarlar ve çok üzülürler. Mesleme şehrin görülecek yerlerini gezip puthanede fazla kaldığı için vakit çok geçer, güneş batmaya başlar. Hatta nerdeyse Battal'da Mesleme'nin önceden verdiği direktif üzere hücumu geçecekti. Fakat buna gerek kalmadan Allah'ın yardımıyla zafer tamamlanmış, Mesleme surun doğu kapısından görünür. Meslemeyi sağ salim gören ordu çok sevinir ve Allah Allah sesleri gökleri doldurur. Mesleme ve ordu çadırlarına dönerek bir hafta istirahat edip Elyun'dan gelecek ganimetleri beklerler. Hediyeler gecikince Mesleme Elyun'a mektup yazarak "ya vadetmiş olduğun malları gönder veya savaşa hazır ol" der⁽¹⁶³⁾.

Bu mektup üzerine hemen peşin olarak bin vakiyye(*) altın, bin vakiyye gümüş, beş bin baş at, kıymetli muccevheratı Mesleme'ye gönderir. Fakat Elyun Mesleme'den lütuf olarak şöyle ricada bulunur: İstanbul dışında, Rum ülkelerinden hangisini görürse oraya yerleşmesi dileğinde bulunur. Mesleme bu sırada askerleri yoklama yaptırarak şehit olanları ve geriye kalanları öğrenmek ister. Şam'dan Mesleme'nin refakatinde çıkan seksenbin askerden geriye kırkbin kişinin kaldığını görür. Elyun'dan gelen hediyeler, geriye kalan gaziler arasında paylaşılır. Mesleme kendisine hediye edilen tacı da rahiplere yüzbin altına satar, gelirini eşit olarak orduya dağıtır⁽¹⁶⁴⁾.

Ganimetlerin taksimi yapıldıktan sonra, Mesleme orduya hitaben "Ey kardeşler, bildiğiniz üzere yedi seneden beri ölümle karşı karşıya geldim; nizâm-ı âlem, odunun bölünmemesi ve şevkinizin kırılmaması için bazı önemli haberleri size bildirmedim. Şimdi sizlere bazı haberler vereceğim. Beni orduya komutan yapan babam Abdülmelik ölüp, halifeliği biraderim Velid'e vasiyet etmiş, ondan sonra da halifelik birçok müsteşarların tavsiyesiyle diğer oğlu Süleyman'a teslim olunmuştur. Şu anda ise Süleyman halifedir. Hatta ordunun Kostantiniyye adasına ulaştığı anda, hazine memuru Reça b.Hayat'ın halifenin sarayına gönderilmesinin sebebi bu idi. Şayet Abdülmek'in ölümünden orduyu haberdar etseydim, ordu dağılacak ve düşmanlar belkide bize galip gelecekti. Fakat Allah'a hamd olsun, bütün bu olumsuzluklara

163. Va: 84a.

*. Vakiyye: Arapçada okiyye şeklinde kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. 1283 gr.lık eski bir ağırlık ölçüsü. Bkz.: PAKALIN, M.Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İst. 1972, III, 586; 1283 gr.lık eski bir ağırlık ölçüsü.Bkz. DEVELİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ank., 1988, ilave kısmı, 112.

164. Va: 84b-85a.

rağmen, İslam orduları her taraftan zafer ve galibiyetle dönmüştür." diyerek sözünü bitirir. Abdülmelik'in ölümüne ordu çok üzülerək hep birden ağlaşırlar(165).

Bütün ordu aralarında anlaşılıp, Mesleme'ye bir meşâğim düzenleyerek: "Ey Abdülmelik'in güzel halefi, sen memleketlerin fethinde her türlü zorluğa göğüs gererek millet ve memleketin asayişini temin etmekle babanın makamına en layık sensin; bu münasebetle hepimizin arzusu, hiç gecikmeden müslümanların önderi ol, hemen sana biat edelim." dediler. Mesleme ise, bulunduğu zamanı iyi değerlendiren, ileriye düşünen, tedbirli bir komutandı. Bu açıdan orduya şöyle der: "Ben düşmanı alt etmişken, büyüklerin görüşüne karşı çıkmam. Böylece bende büyüklere tabi olarak, Süleyman'a biat ettim."

Bunun üzerine bütün orduda itaat ederek tam üç ay İstanbul'da kaldılar. Üç aydan sonra Elyun'a bir mektup göndererek: "Ey küfür toplumunun başkanı, şimâdi senin bu kötü semtinden çıkmaya karar verdik. Fakat burda Müslümanların yaptığı "Büyük Camii" İslam cemaatinin emanetidir. Asla ondan bir taş eksiltme! Şayet herhangi bir sebeple camii şerife bir zarar gelirse ordu derhal geri dönüp seni helak etmek için yemin etmiştir(166)."

Rahipler Allah'a yemin ederek camii şerife zarar verilmeyeceği konusunda söz verdiler. Ayrıca Mesleme'ye mahsus olmak üzere, bin baş at, bin külçe altın, kıymetli taşlarla süslü elbiseyi de hediye olarak gönderirler, rica ile kabulünü isterler. Mesleme'de bunları, her zaman olduğu gibi gaziler arasında eşit olarak dağıtır. Bundan sonra Battal'a emir vererek, İslam ordusunun, levazimatı yüklenip üstüdar'a geçinceye kadar kendisi ikiyüze yakın süvari ile beraber orada kalır. Asker denizden geçerek adayı terk ettikten sonra kendisinde beraberinde ki muhafızlarla beraber tekrar İstanbul kapısına gelerek Elyun'a derki: "Biz izzet ve saadette hicrete kasd ettim. Eğer bir isteğin varsa üzengime arzet. Yüce himmetim, senin gibi alçak düşmanın arzularını yerine getirmekle eksilmez" der. Elyun bu iltifata memnun olarak, Mesleme'nin elini öpmek ister. Mesleme elini vermez, çaresiz ayağını öpmek ister, Mesleme buna da müsaade etmeyerek, karargaha dönmek üzere muhafızlarına işaret eder. Elyun üzüntülü surların içine girerken, Mesleme ise neşeli ve sevinçli denizden geçerek zafer sevinciyle kendisine tahsis edilene çadıra girer(167).

165. Va: 85b-86a.

166. Va: 86b-87a.

167. Va: 87b-88a.

İslam ordusu, deniz kenarında bir hafta istirahat ettikten sonra Şam'a doğru hareket eder. Elyun İslam ordusunun Mesihiyye civarına ulaştığını haber alınca Müslümanlara zarar veremediği için yedi senede yapılan Büyük Camiden başka bütün binaları yıkarak inkikamını alır. Müslüman askerler ise Fırat'a yaklaşıp nehirden geçtikten sonra Mesihiyye kalesine varırlar. Önceden haber gönderilip, bölgenin muhafazası için tayin edilen memurlar Mesleme'nin huzuruna toplanmayınca, sözlerinde durmadıkları için savaşa girecek erkekler kılıçtan geçirilir, çocuk ve kadınlar esir edilir. Sonra Tekfuriye bölgesine hareket edilir⁽¹⁶⁸⁾. Tekfuriye'ye varınca, orada altı ay istirahat edilir. Bu esnada mücahitlerin bir çoğu Allah'ın emriyle ebedi aleme göç ederler. Askerler yoklama olunca yirmibeşbin asker kaldığı diğerlerinin şehit olduğu görülür. Bu haberi alan Mesleme çok üzülür. Zamanla, kazaya rıza gereğince üzüntüsü geçer. Fakat Mesleme'ye gelen bir mektupta biraderi Sülayman'ın ölüp, yerine vasiyeti üzere Ömer b. Abdülaziz'in geçtiği haberi gelince, Mesleme'nin üzüntüsü yenilenir. Bu mektupta Mesleme'ninde cumhurun (çoğunluğun) reyine muhalefet etmeyip, biat etmesi istenir⁽¹⁶⁹⁾. Ordudan diğer komutanlarla beraber Muhammed ibn. Ahnef: "Ben de Mesleme'nin kesinlikle halife olmasını uygun görüyorum. Fakat muhalefet edersek, doğru iş yapmış olmayız" der. Bütün ordu da "doğrudur, Allah seni muvaffak etsin" derler. Bundan sonra Ammuriye'ye hareket ederek, Ammuriye'yi feth edip Şam'a hareket ederler. Otuzbin kişilik orduyla Şam kapısına varıldığında Reça b.Hayat da ölür. Önceki üzüntülerine buda eklenince Mesleme'nin üzüntüsü iyece artar, ama ne çare.....⁽¹⁷⁰⁾

Mesleme Şam kapısına varınca, halife Ömer b.Abdülaziz'e haber gelir. Adam gönderip izin verilene kadar üç gün kale kapısında istirahat eder. huzura kabul edilmeyip, Mesleme'nin onuru kırılır. Bilahere beş defa daha Beni Ümeyye büyükleri, kardeşleri, oğulları, seçkin askerleriyle kabul edilmek için halifeye müracaat ettiyse de kabul edilmez. Mesleme Allah'a yönelip: "Yarabbi! Bunların bana yapılması, hangi günahımın cezasıdır. Din düşmanlarına karşı, yaptığım savaşlara karşı, lütf beklerken zamanın sultanı tarafından böyle nefret ve siteme layık olmamın hükmü nedir. Şayet saltanatın değiştiği haberleri geldiğinde, muhalefet ve baş çekme imkanı varken, askerin ısrarına itibar etmeyip, saltanatu kabul etmeyip hükmüne alelacele boyun eğmemin mükafatı bu ise çok garip bir şeydir" diyerek ölene kadar ağladı, sızladı⁽¹⁷¹⁾.

168. Va: 88b.

169. Va: 89a-89b.

170. Va: 91b.

171. Va: 91b-92a.

Bir müddet geçtikten sonra, yaversiz ve hiç kimseyi almadan halifenin sarayına tekrar giderek, divanın en aşağı hizmetlilerinden dahi yardım isteyip, bütün Kureyş ve Arap büyüklerinin divanda olduğu bir zamanda bir gün içeri girip İslam usulüne göre selam verdi.

Halife önce görmezlikten gelip, uzun bir müddet bekledikten sonra halifenin işaretleriyle oturdu. Huzura çıkancaya kadar edepli bir şekilde durup, sonra suçlarını araştırmaya cüret edip: "Ey adil padişah, bu fakir kuluna bu derece hakaret etmenin sebebi nedir? Benim suçum, rahatı bırakıp, zalimlere karşı din yolunda, binlerce ölüm acısı görmem ise, beni bu yola sevk edenlerde bu suça ortaklıklar. Bütün bunları kendiliğimden değil, halifenin emri ile yaptım" der⁽¹⁷²⁾.

Halife ise o'na şu cevabı verdi: "Ey Mesleme günahın ve suçun, bu söylediğin şeyler değildir. Belki hatırının kırılmasının sebebi; bu kadar İslam askerini o kadar uzak mesafelere götürüp, Müslümanların telef olmasına ve zorluk çekmesine sebep olduğundur. Hz. Peygamberden nakl olan bir hadise göre "kıyamet günü, bir müminin yok oluşundan dolayı, sorguya çekilenler, kendini kurtarmak için zor durumda kalırken", sen bu kadar müminin ölümünden kendini nasıl kurtaracaksın. Ammuriye ve civarının fethi ile yetinmeyip bu kadara Müslümanı niçin Rum'un en ücra köşesine götürdün. Bu hususta zorlukların külfetini görmedinmi? kendine, Arap kahramanı ve yüksek soylu cesur dedirtmek ise, suç defterini, geçen geçti kanunu üzere, gaflet ve cahilliğin sebebiyle yapmış olduğun günahlarını affettim" diyerek oturmasına izin verdi⁽¹⁷³⁾.

Ömer b. Abdülaziz ordu komutanlığına Suraka b. Abdurrahman'ı getirerek, Ammuriye sınırlarından ileri geçmemesini tembih etti. Mesleme'de yedi sene içerisinde geçen herşeyi divanda bulunanlara ve halifeye ayrıntılarıyla anlattı. Meclisdekiler de, şartlara riayet edip, iyi niyetle yaptığı işlerden ve gazâlardan dolayı o'nu tebrik ve taltif etdiler. Bu gazâlar, Hazret-i Şeyh-i Ekber'in kalemiyle, bütün aleme ulaştı ve kıyametkadar bilindi⁽¹⁷⁴⁾.

Nergisi, eserin hatimesin de, Şeyhin kerameti ile bu ibretli ve güzel hikayeyi, arkadaşları ve dostları için tesbit ve tefsir ettiğini belirtir. Eseri değerlendirecek kişilerin de iltifatını değil, sadece insafli olmalarını ister. Edebi ve istenilen bir şekilde

172. Va: 92b-93a.

173. Va: 93a.

174. Va: 93a-93b.

olmasına gücünün yetmediğini; ancak bu kadar yazabildiğini, buna rağmen bilgili insanların bu eseri okudukları zaman mutlaka nasiblerini alacaklarını, bu vesileyle mutlu olacağını belirtir. Bu eseri tertip ederken, tarihçilerin, Zehebi ve benzerleri gibi Hz. Şeyhin de rivayetini araştırmanın uygun olmayacağını belirterek, bu işi ancak o'nun yapacağını belirtirler. Kendisinin eseri yazarken birçok zorluğa katlanıp, ancak sabır ve kararlılıkla eseri tamamladığını belirtir. Fakat en önemlisi, hâdiseleri vukua geldiği gibi rivayet etmek ancak bizzat görmekle olabileceğini, buna göre bu gazaları bizzat savaşlarda bulunan Abdullah b. Kays el-Hemedani'nin isnadıyla rivayet eden Şeyhi Ekber'in bu eserini tercume ettiğinden dolayı, eserinin sağlam ve kuvvetli olduğunu ve Allah'ın yardımıyla tamamladığını belirtir⁽¹⁷⁵⁾.

175. Va: 94a-95a-95b.

DİL YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Nergisi Mehmet Efendi bu eserini Osmanlı Türkçesiyle kaleme almıştır. Türkçe olmakla beraber, eser Arapça, Farsça kelimeler ve terkiplerle doludur.

Eserin bu tarzda yazılmasının iki sebebi vardır; birincisi XVII. asır Osmanlı Türkçesi Edebiyatının etkisi olduğu için, ikincisi de Nergisi'nin sade bir dille yazdığı zaman ifadesini işlemeye vakit bulamadığını söyleyerek, okuyanların müsamahasını istemesidir.

Burada müellifimiz eserini kaleme aldığı asrın edebiyatına kısaca bir göz atarsak konu biraz daha net olarak ortaya çıkacaktır.

XVII. asır Osmanlı Türkçesi Edebiyatı nesircileri, şiirde kullanılan kelime oyunları, secîler, teşbih, istiare ve tenasüb sanatlarını fazlasıyla kullanarak aşırı derecede külfetli bir sanat meydana getirmişlerdir. Bu nesirciler bir çok kimsenin bilemeyeceği yabancı kelimeleri kullanarak, zincirleme, yabancı izafet terkipleri, aşırı mübalağalı ifadelerle, kısa bir konuyu uzunca anlatmayı kendilerine bir hüner saymışlardır⁽¹⁷⁶⁾. XVII. asır Osmanlı Edebiyatında bu şekilde nesir pek alaka görmüş ve bütün edebiyat alemini kuşatmıştır. İşte bu sanatlı, külfetli nesir akımının en önemli ve yolundan gidilen iki temsilcisi Veysi ve Nergisi'dir⁽¹⁷⁷⁾.

Nergisi, Gazavât-ı Mevlâ isimli eserinde içinde bulunduğu Hamse'sini bu asrın (XVII.) başlarında kaleme alarak şöhret bulmuştur. Nergisi aynı zamanda kendinden evvelki mümessili Veysi'yi de geride bırakarak XVII. asır sanatlı ve külfetli nesir üslûbunun da kurucuları arasına girmiştir⁽¹⁷⁸⁾. Nergisi nesirlerinde, Arapça'nın ve Farsça'nın o zamana kadar kullanılmamış, bilinmeyen kelimelerini kullanmayı maharet saymıştır. Böylece bu zor üslûb, secili nesir, yabancı kelime ve terkipler, aşırı mübalağalı sanatı, eserlerini kendi eli ile hiçkimsenin okuyamayacağı hale getirmiştir⁽¹⁷⁹⁾.

176. BANARLI, N. Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1987, II, 679.

177. BANARLI, II, 680.

178. BANARLI, II, 680.

179. BANARLI, II, 680.

Sebeb ne olursa olsun, yani ister asrın genel özelliği, isterse sade bir dille yazdığı zaman ifadesini işlemeye vakit bulamadığı sebebi olsun, Nergisi'nin bu sanatlı, külfetli nesri anlaşılmasını epeyce güçleştirmiştir.

Eser tetkik edildiği zaman görüleceği üzere, Türkçe kelimedenden ziyade Arapça ve Farsça kelime kullanılmıştır. Fakat bununla beraber Türkçe kelimelerin, uzun cümlelerin çözümüne yardımcı olduğu görülür⁽¹⁸⁰⁾.

Nergisi, kendi zamanına kadar mesnevi şeklinde yazılan Hamse'lere büyük değişiklik yaparak, nesir olarak yazmıştır. Fakat nesrini genellikle Farsça, bazan da Arapça şiirlerle süslemiştir⁽¹⁸¹⁾.

Eserin genel anlatımı nesir şeklinde olmakla beraber daha ziyade şiirlerle, bazan ayet, bazan hadislerle ve atasözleriyle eser adeta bezenmiştir. Şiirler genellikle Farsça⁽¹⁸²⁾, bazan Arapça⁽¹⁸³⁾ birkaçane de Türkçe⁽¹⁸⁴⁾, şiir bulunmaktadır. Şiirler, önce anlatılan nesrin özeti şeklindedir. Ayetler ise, ayet olduğu belirtilmeksizin cümlelerin içinde kullanılmıştır. Fakat genellikle ayetin sonunda şu ifadeler yer alır: "Mazmûnu üzere"⁽¹⁸⁵⁾, "Mazmûnunun mazharı kıla"⁽¹⁸⁶⁾, "Nüktesini söyleyerek, bu mazmûn üzere"⁽¹⁸⁷⁾ ifadeleri kullanılmıştır. Ayetlerin tamamı alınmamış. Bazan ayetin iki kelimesi alınmış⁽¹⁸⁸⁾, bazan üç dört kelimesi alınmıştır⁽¹⁸⁹⁾. Eserde fazla hadis kullanılmamış, kullanıldığı yerde de hadis olduğu belirtilmemiştir⁽¹⁹⁰⁾. Atasözleri de ayet ve hadisler gibi cümlelerin içinde sanki, içindeki cümledenmiş gibi, anlatıma güzellik katmıştır⁽¹⁹¹⁾.

180. Va: 71a-72b-77b-83b-92a-93a-94b.

181. BANARLI, II, 681; Va: 53b-54b-55a.

182. Va: 54a-59a-65a.

183. Va: 57a-61a-64a.

184. Va: 67a.

185. Va: 73b.

186. Va: 81b.

187. Va: 74b.

188. Va: 73b-74b.

189. Va: 54b.

190. Va: 55a.

191. Va: 78a?83a-87b.

Nergisi, bazen aynı anlamlı "sulh ve âsti" (Arapça-Farsça) kelimelerin birlikte kullanmış⁽¹⁹²⁾, çoğu zaman fasih bir dil kullanırken⁽¹⁹³⁾, yerine görede halk dilini kullanmıştır⁽¹⁹⁴⁾. Nergisi bu eserinde kuvvetli bir inşa şekli kullanmış, XVII. yüzyıl engüzel inşa örneğini vermiştir. Eserimizde secili nesir ve arkasından nazım gelir.

Nergisi, eserinde teşbih⁽¹⁹⁵⁾, mubalağa⁽¹⁹⁶⁾, seci⁽¹⁹⁷⁾, iktibas⁽¹⁹⁸⁾ gibi sanatları çok kullanmış, özellikle teşbih ve mubalağa sanatlarını çok fazla kullanmıştır. Aşağıda dipnot olarak verdiğimiz örnekler bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca Nergisi eserde geçen ayet, hadis ve atasözlerini cümle ile bütünleştirerek, itkibas sanatını da fazlaca kullanmıştır⁽¹⁹⁹⁾. Aslında Nergisi'nin bu eseri için şunu diyebiliriz; eserinde baştan sona kadar, hemen her cümlede edebi sanatları kullanmıştır.

192. Va: 85b.

193. Va: 55a-55b-56a-57b.

194. Va: 92b-93a.

195. Va: 71a-71b -78a-78b.

196. Va: 65a-65b-71a-71b.

197. Va: 74b.

198. Va: 54b-73b-74b.

199. Va: 54b-73b-74b.

TARİH İLMİ YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRME

Daha önce de belirttiğimiz gibi, gazavât-nâmeler ilk mahsullerini XV. yüzyılda vermeye başlar. XVI.Yüzyılda genişler ve Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın seferleri bunların zirvesini oluşturur. Akınlar yavaşlayıp, gerilemeler başladıktan sonra gazâ-nâmeler de azalır. Sonunda ardı ardına yenilgiler devam edince de arkası kesilir. Hicri 1269-M.1852'deki Kırım seferi ile H.1313-M.1897'de ki Yunan Harbi ile ilgili zafer-nâmeler bu zincirin son eserleridir(200).

Tabii bu gazavât-nâmeler Osmanlı Tarihi ile ilgili gazavât-nâmelerdir. Bizim eserimiz her ne kadar, Osmanlı Tarihinden bahsetmemekte ise de, konu ve işleyiş bakımında tam bir gazavât-nâme karakteri taşımaktadır. Aynı zamanda eserimiz XVII. asır Osmanlı Türkçesi örneklerindedir.

Nergisi bu eserini, Mostar da tefe'ül (kura) için açtığı bir kitapta karşısına Emevi kumandanı Mesleme'nin İstanbul muhasarası konusu çıkınca, bu konuyu Türkçeye çevirmeye karar verir(201). Nergisi'nin tefe'ül için açtığı kitap, Muhyiddin İ Arabi'nin "Muhâzaratü'l-Ebrâr ve Musâmeratü'l-Ahyâr"(*) adlı eseridir. İşte bu Arapça kitabın bir bölümünü Türkçeye çevirmiştir.

Nergisi eserinde, konuyu anlatım bakımından, bazılarının rivayetlerinin konuyu çok abartması, kiminin de hafife aldığı, yüce Şeyh hazretlerinin daha güvenilir bir kaynaktan bilgi edinilmesi için, zikredilen muharebelerde bulunan Abdullah b.Kays el-Hemedâni'den naklettiği bilgilerle, en doğru rivayeti tesbit ettiğini belirtmektedir(202).

Gazavât-nâmeleri tarif ederken, tarihin eksik bıraktığı noktaları tamamlayan önemli belgelerimizdir demistik. İşte bu noktayı nazardan, Gazavât-ı Mesleme isimli eserimize bakıldığı zaman gerçekten muteber tarih kitaplarımızdan Taberi, Mes'udi gibi kaynaklarımızın eksiklerini tamamlamaktadır. Kaynaklarımızda Mesleme b. Abdülmelik'in Anadolu'ya ve İstanbul'a yaptığı seferlerden bahsedilmiştir. Fakat Anadolu'ya yaptığı seferlerden kısaca İstanbul seferi ise birkaç sayfa ile anlatılmıştır.

200. LEVENT, Gazavât-nâmeler, 4-5.

201. NERGİSİ, Va: 57b-58a; M.Tahir, II, 440.

* İBN. ARABİ, Muhyiddin, Kitab-ü Muhâdati'l-Ebrâr ve Musâmerati'l-Ahyâr, Fi'l-Edebiyât-ı Ve'n-Nevâdir-i Ve'l-Ahbâr, Matbaatü'l-Osmâniye, H. 1305-M.1887 (Millî Kütüphane: 892.7), II, 167-176.

202. NERGİSİ, Va: 58b.

Dolayısıyla kaynaklarımız kısaca bahsettiği için, son dönemde yapılan araştırmalarda kısaca belirtmişlerdir⁽²⁰³⁾.

Nergisi'nin bu eseri aslında tamamen te'lif olmayıp, temelini, Muhyiddin Arabi'nin "Muhâzaratü'l-Ebrâr ve Musâmaratü'l-Ahyâr"adlı eserinin bir bölümünün teşkil ettiği, genişletilmiş bir tercumesidir. Zira Muhyiddin Arabi'nin, Mesleme'nin İstanbul'a yaptığı bu seferi ve kuşatmasını yukarıda zikrettiğimiz kitabının bir bölümünde tamamen nesir halinde anlatmıştır. Nergisi de bu anlatılanları esas alarak yaklaşık bire on nisbetinde bu bilgileri genişleterek Gazavât-nâme'sini meydana getirmiştir. Nergisi bu eseri meydana getirirken, tarihi bilgileri bakımından herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Dolayısıyla genişletme zemini büyük ölçüde ebedi muhtevalı olmakla beraber, tarihi yönden de daha detaylı verir. Nesir olarak edebi üslub içerisinde anlattığı bir olayı, XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin yaptığı gibi muhtelif ölçülerde nazımlarla özetler. Aynı anlamı ifade eden kelimeleri yan yana getirmek suretiyle ve detay bilgiler vererek konuyu uzatır.

Muhtelif kaynak ve araştırmalarda bu İstanbul kuşatması hakkında verilen bilgilerle, Nergisi'nin naklettiği bilgiler farklılık arz etmektedir. Asker sayısı 230.000⁽²⁰⁴⁾ olarak verildiği halde, Nergisi 80.000 olarak verir. Bunun 30.000'ini süvari, diğerlerinin piyade olduğunu belirtir⁽²⁰⁵⁾. Yine Mesleme'yi İstanbul'a gönderenin halife Süleyman b. Abdülmelik olduğu nakledildiği halde, Nergisi Mesleme'yi babası Abdülmelik Mervan'ın gönderdiğini belirtir⁽²⁰⁶⁾. Kuşatma süresi bir yıl⁽²⁰⁷⁾, iki yıl⁽²⁰⁸⁾ olarak gösterilirken Nergisi bu sürenin yedi yıl olduğunu belirtir⁽²⁰⁹⁾. Mesleme'nin muhtemelen Arap Camii olan camiye yaptırması, Abdus'ta bir çeşme ve camii, yine Mesleme'nin bir ata binerek Ayasofya'ya girdiği kaynaklarda belirtilmiştir. Ayrıca Bizans kralının Sultanahmet semtinde kendi sarayının yanına, esir düşen

203. Araştırmalardan kastımız: HİTTİ, İslam Tarihi, II; WELHAUSEN, Arap Devletinin Sükûtu; YILDIZ, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, II.

204. ABUL-FARAC, Gregory, I, 190-195.

205. NERGİSİ, Va: 62a.

206. TABERİ, VI, 506; WELHAUSEN, 121; HİTTİ, II, 321; NERGİSİ, Va: 62a-63b.

207. HİTTİ, II, 321.

208. YILDIZ, II, 399-400.

209. NERGİSİ, Va: 78a-85b.

Müslümanların ikameti için özel bir bina yaptırdığı nakledilir⁽²¹⁰⁾. Nergisi bunlardan bahsetmeksizin sadece Galata Kalesi (Hısn-ı Galata) ve halen Arap Camii diye bilenen Camii Kebir'in yapıldığını nakleder⁽²¹¹⁾.

Bu farklılıkların dışında diğer kaynaklarda verilmeyen detay bilgileride nakletmektedir. Nergisi kendi dönemindeki tarih yazarları açısından değerlendirildiğinde, pek fazla ayrıcalığa sahip değildir. Genellikle olayları dini bir üslup içerisinde sunar. Çünkü Abdülmelik b. Mervân Mesleme'yi Anadolu ve İstanbul seferine göndermesinin sebebi, din düşmanlarının zulüm ve haksızlıklarını ortadan kaldırmak, dolayısıyla Allah'ın emrini yerine getirmektir. Abdülmelik, Mesleme ve orduyu sefere çıkarmadan önce gazanın dini yönden önemini coşkulu bir şekilde anlatarak, savaşta Allah'ın Müslümanlara yardım ve lütufta bulunacağını belirtir. Mesleme ve diğer komutanlar da her savaşın başlangıcında, İslâm ordusuna Allah'ın yardım edeceğini, cesur olmalarını, Allah'a güvenmelerini tavsiye eder⁽²¹²⁾. Nergisi devrinin tarihi anlayışı itibarıyla neden nasılcı değildir. Zira olayların sebep ve sonuçlarından bahsetmemektedir. Kendi devrinde Osmanlı Tarihçilerinin, Osmanlı Sultanına yaptığı methiyeleri, Nergisi de Emevi Sultanlarına yapmıştır⁽²¹³⁾.

210. HİTTİ, II, 323-324; Mesleme'nin bir ata binip Ayasofya'ya girdiğini ve orada bulunan Ulu Haç'ı aldığını belirtir. Bkz.: "Tarihü Taberî Tercümesi", (Anonim Türkçe), Konya, 1974, III, 389-390-391; Pertev N. Borstev'in belirttiğine göre Taberî'nin Farsçe Bal'amî tercümesinde de aynı bilgiler vardır. Bkz.: Pertev N. Borstev "Battal" İslam Ansiklopedisi, II, 345.

211. NERGİSİ, Va: 76b-77a-77b.

212. NERGİSİ, Va: 61a-64b.

213. NERGİSİ, Va: 59a-59b.

GAZAVAT-I MESLEME'NİN NÜSHALARI

Gazavât-ı Mesleme'nin bizim haberdar olabildiğimiz yirmibeş nüshası vardır. İki nüshası Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi (215), diğerleri İstanbul'da çeşitli kütüphanelerde (216). Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi (1299/2) numarada kayıtlı Rami Paşa İstinsahı (1063-1652) nüshasını esas alarak, yine aynı kütüphane (590/5) numarada kayıtlı nüshası ile İstanbul Topkapı Müzesi Kütüphanesi (R.937) numarada (217) kayıtlı nüshasını karşılaştırdığımız için bu üç nüshayı bizzat gördük. Karşılaştırma için bu nüshaları seçmemizin sebebi, bunlardan ikisinin (1299/2-590/5) Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde olması, diğerinin ise (Topkapı Müzesi Ktb. R.937) Nail Tuman'ın katalogunda Nergisi'nin el yazısı olduğunu belirtmesidir. Fakat bu nüshanın başındaki yukarıda belirttiğimiz ibare - bize göre - asıl metni tutmayan kırmızı mürekkeple sonradan yazılmıştır. Ayrıca bu nüsha, Raşid Efendi Kütüphanesi'ndeki iki nüshaya göre başından bir kısmı ve hatime bölümü eksiktir.

1. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, (1299/2) numarada kayıtlı, Hamse-i Nergisi'nin içinde Va: 53b-95a arasındadır. 53a'da "Kitâb-u Müstetâb li Nergisi zâde el-Merhûm el-müsemmâ bi'l-Akvâli'l-müselleme fî Gazavâti'l-Mesleme" ibaresi yazılıdır. Sayfa ebadı (195x140) mm., yazı ebadı (155x56)mm., ve 23 satırdır. Metin siyah mürekkeple, talik hattı ile yazılmıştır. Başlıklar ve şiirler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şiirler bazan (e) işareti ile belirtilmiştir. Meşin cildli, şirâzeli, miklepli, zencirekli, zencirek içinde ve dışında su yolları, sırtı ve zahriyesi kırmızı, kapak üzeri ve miklep üzeri koyu yeşil renklidir. Yazılar kırmızı çizgi içerisinde, zencirekler altın yıldızlıdır. Kağıt, aharlı ve filigranlıdır.

2. Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, 590/5 numarada kayıtlı, Hamse-i Nergisi'nin içinde 226b-261a arasındadır. Sayfa ebadı (285x155)mm., yazı ebadı (200x85)mm., ve 23 satırdır. 226a da "Gazavât-ı Mesleme" ibaresi yazılıdır. Metin siyah mürekkeple, başlıklar ve şiirler kırmızı mürekkeple, nesih hattı ile yazılmıştır. Meşin cildli, şirâzeli, miklepli, şemseli ve salbekli dir. Kenarı zencirekli içerisi ebru kağıt kaplı, deri cilt

215. KARABULUT, Ali Rıza, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu, Kayseri, 1982.

216. TUMAN, Nail, İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamse'ler kataloğu, İstanbul, 1961, 117-128.

217. KARATAY, Fehmi Ethem, Topkapı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, İst., 1961, II, 344.

üzeri koyu kahve renklidir. Zencirek, şemse ve salbek altın yıldızlıdır. Yazılar ve başlıklar altın yıldızlı çerçeve içerisinde. Kağıt âharlı ve filigranlıdır.

3. Topkapı Müzesi Kütüphanesi (R.937) numarada kayıtlı (185x155)mm., eserin içerisinde Gazavât-ı Mesleme 1b -57a arasında 83 yapraktır. Saifeler nestalîk hattı ile yazılmış onbeşer satırdır. Aharlı elvan kağıt, kahverengi deri ciltlidir. (1a Varakta, asıl metindeki yazıyı tutmayan, kırmızı mürekkep yazı ile şu ibare yazılıdır."Nergisi merhûmun te'lif-i Mesleme-nâme dir ki kendü hattı latifi iledir."

4. İst. Üniver. Ktb. (T.1357/2) numarada kayıtlı, Yk. 21-52, (208x122-154x72), Merami zâde İbrahim b. Ahmed (Rebiyûlahir 1064-Şubat/Mart 1654).

5. Nuruosmaniye Ktb. (4969/5) numarada kayıtlı Yk. 148-167, (203x147), Bostanzâde Mehmet, (Cemazyülevvel 1075-Kasım/Aralık 1664).

6. Musalla Medresesi (Ragıp Pş.Ktb), (152/7) numarada kayıtlı Yk.188-266, (196x105-137x95), (Rebiyûlahir 1095-Mart/Nisan 1684).

7. Halef Ef.(Süleymaniye Ktb. (358/5) mumarada kayıtlı, Yk. 159-182 (207x122-169x77), Ahmed b. Mehmed, (Receb 1100-Nisan 1689).

8. İst.üniver.Ktb. (T.3037/10) numarada kayıtlı, Yk. 191-228 (201x115-165x68), Şeyh Mehmed b.Ali, (Cemaziyelahir 1107-Ocak 1696).

9. Lala İsmail Ef. (Süleymaniye Ktb.), (735/6) numarada kayıtlı, (200x115) (1 Muharrem 1111-29 Haziran 1699).

10. Nuruosmaniye Ktb. (4286/1) numarada kayıtlı, Yk. 1-40, (218x120-153x58), (6 Ramazan 1112-14 Şubat 1701).

11. İst.üniver.Ktb. (227) numarada kayıtlı, Yk.40 (240x160-174x94),(Safer 1138-Ekim 1725).

12. Hamidiye (Süleymaniye Ktb.) (1078/1) numarada kayıtlı, Yk.108-161, (205x122), Bezmi Hacı Halil b.İsa, (Rebiyûlahir 1220-Temmuz 1805).

13. Beyazıt Umumi Ktb. (4499/5) numarada kayıtlı Yk.225-258 (244x177) Seyyid Mehmed Esat, (15 Muharrem 1251-12 Mayıs 1835).

14. Aşir Ef.Hafid Ef. Kısmı (Süleymaniye Ktb) 220. numarada kayıtlı, Yk.66, 205x142.

15. Hüdâyi Mahmud Ef. (Selim Ağa Ktb.) 1317 numarada kayıtlı, Yk. 43, 175x109-130x55.
16. Süleymaniye Ktb. 1057/13. numarada kayıtlı Yk.29-57, 199x107.
17. Lala İsmali Ef.(Süleymaniye Ktb) 415/4 numarada kayıtlı, Yk. 168-207, 213x126-162x171.
18. Es'ad Ef. (Süleymaniye Ktb) 2412 numarada kayıtlı, Yk.52, 203x133.
19. Hamidiye (Süleymaniye Ktb) 1078/2 numarada kayıtlı Yk.28-49, 297x100.
20. Halef Ef. (Süleymaniye Ktb.) 1462/5 numarada kayıtlı, Yk.202-230, 259x147-184x89.
21. İst.Üniver.Ktb. 958/5 numarada kayıtlı, Yk. 167-183, 215x139-167x71.
22. İst.Üniver.Ktb. 2609 numarada kayıtlı, Yk.35, 201x122-162x70.
23. İst.Üniver Ktb. 2655 numarada kayıtlı, Yk.96.
24. İst.Üniver Ktb. 2985/2 numarada kayıtlı, Yk. 55-82, 224x128.
25. İst.Üniver.Ktb. 3032/2 numarada kayıtlı, Yk.98-174.

II. BÖLÜM TRANSKRİPSİYONLU METİN VE KARŞILAŞTIRMA

Gazavât-ı Mesleme
Bismillahâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm

[53/b] Her seyyâh-ı(1) çâpukpâ-yı mezmûn- âşinâ-yı âlem-i şîr-ü inşâ ve âyyâr-ı ma'nâ-peymâ-yı dâniş-pirâ-yı cihân tahrîr-ü imlâya(2) kadem- nihâde-i geşt-ü güzâr diyâr-ı fesihatü'l- akhtar müdde'â olmak şadedinde evvelen çemenistân-ı ahzâr-yâfte-i reşâfe-i behcet fezâyı dilden iktutâf(3) itdüği güldeste-i nev-reste-i hamd-ü genâyı berk-i sebz der-veliyâne(4) resminde table-i(5) la'li-reng-i zebânla(6) firistâde-i(7) bârgâh-ı bahîr-ü'l-iclâl(8) pâdişâh-ı memâlik-i ebed-ü ezel ve mehdî-kerde-i(9) âsitân-ı sultân-ı lemyezel(10) kılmak nuhîstîn-i edeb tarîka-i suhân Perveridir ve her(11) meddâh-ı nükte fûrûş âferîn rubâyı bî pervâ ve dâsitân-ı perdâz muntezım-ı edâyı selîka-ı az mâye bir kıssa-ı pür hisse-i sebk-i kâlib tarz-ı nev-peydâ kılub muzdehim(12) bu'l-hevesân-ı esfayı(13) sân a'cûbehây dehr-i kühen sâlde germ-sâz-ı(14) hengâme-i kıl-ü kâl olmak(15) taşmîminde ibtidâ-ı şehbeyt-ı bediül-

1. Seyyâh: C, Seyyâr

2. Cihân tahrîr-ü imlâya: C, kalem-rev tahrîr-ü imlâ

3. ah zar yâfte-i reşâfe-i behcet fezâyı dilden C, de yok.

4. der-veliyâne: C, dervişâne

5. table-i: C, tabkaçe

6. zebânla: C, zebân ile

7. firistâde: C, berdâgte

8. bâhîr-ü'l-iclâl: C, de yok

9. ve mehdî gerde: C, ve nemûde-i sedemne-i

10. Sultân..... lemyezel: C, mu'allîs cenâb

11. perveri dir..... ve her: C, nazım vsr

Sükr gele dirây hakîm-i mutlak

Bi hamd-ü genâ yazılma nâme

Mümkünmü velî edâyı hîdmed

Bu sözde meğer edâ ola hamd

Bâzâr şah nurîde dedonuk

Hazret çeke evvelâ tenâme

Ben 'âciz ve feyz bî nihâyet

Lafz-u girmek kadar sanâ hamd

12. mezdehim: C, müzdehimgâh

13. bu'l-hevesân-ı C, bu'l sah

14. bu'l hevesân..... germ sâz: C, fezâne-i feymâde

15. kıl-ü kâl olmak: C, hengâme-i mekâl-i müessirü'l ma'nâya tertib-i mukaddemât suru'-u ibtidâ

insicâmı⁽¹⁶⁾ sipâs berâ'at libâs ile ser-âgâz itmek evvelin de'bi ma'reke ârâyân-ı beleğât gösteridir⁽¹⁷⁾.

nazm

Ey tû bi bahîn zıfat-ı sezâvâr

Nâm-ı tû girih-guşâyı her kâr

Tâ cân bu dem ümid vârem

Kez hamd-i tû dil tehî ne dârem

negr. âmenna bu muqaddime-i dil-pesend-i müstahsenü'l-fahvây-ı [54/a] 'unvân-ı menâsir-i makâlât-ı 'ibret nümâ kılmak yalnız nükte sencân-ı nâzik edânın adet ve sünneti değil ebced-hân mekteb-i tekellüm olan efrâd-ı benî âdemîñ belki zerrât-ı hejde- hezâr-ı 'âlemiñ farıza-ı zimmet-i himmetidir.

beyt

Tesbih-i hamd-ü neşr-i şenâyı tu mîkuned

Der küh-seng-ı rîze ve ber sâh-ı gül sabâ

Veli heyhât benim gibi racil-i sust rev za'ifü'l-hareke bu hizmet-i 'amimü'l-Derekeyi hakkı eda ile mü'eddi kılmak nehadende meleke-i iktidâr his idüb ittıkâvı 'asâyı kâk-ı sutürde pây ile serrahi suhân-veriye lenk ve lûk vaz-ı kâdem itmekle kendüde muhârezân-ı heyca-gâh-ı feşâhat olan tekâvür-i suvârân tiz cunbuş-ı mizmâr-ı beleğât gibi tayyî feyâff-ı şenâ-kârî-i bâriye isti'dâd-ı taşavvur eyliye. Ve tıfl-ı nev-amûz-ı heyca nâ-şinâs tab'im bu telecluc humk-u gâbâvât ile kemâyeribeği ifşâh-ı kelime-i tahmid rabbi mecîde kâdir olub bir kaç şahih-ü sakim lafz-ı nâ-dürüst ve edâyı rekik nâ-çespâne tertüb şutur-gurbe virmele ka'ide- esâtize-i dakîka bâf dest-gah-ı selâset üzere kabûl-ı mevlâya lâyıq hamd-ü sitâyiş ile ârâyiş-fezây dibâce-i mekâl olub pîr-ü pîran-ı tarikat oldum diye bile.

16. bedi'ul-insicâm: C. beli'ul-insicâm

17. ve sipâs berâ'at libâs ile ser-âgâz itmek evvelin de'bi ma'reke ârâyân beleğât gösteridir: C. şalât-ü selâm ile feth-i kelâm itmek evvelin ka'ide-i resm-ü râh-ı beleğât gösteri ve bahîn-i muqaddeme-i bahg-i müsellemler

nâzım

Hâhem be sitâyış-i tû bûden

Nebes dili pâk men zebân hem

Men hüdçe tevânemet sûtûden

Der mithat-ı hîş ve belki cânhem

Tâ gûyed zıkr-i tû bi temyîz

Tenhâ ne zebânki cân ve dil-niz.

[54/b] İmtizâc Dâden-i Şekkeri-i Şürk-i Hudâ

Bâ-şehdi Muşaffâyı Medhat-i Hayri'l-Verâ

Ve Hoş-bu Sâhten Şerbet-i Şirin Müdde'â

Bi Kelimât-ı Şenâyı 'An As hâb-ı Bâ Safâ

İlâhî sen ol müsta'nî pür hâş-ü cenk Mâlikü'l-mülk-i kibriyâ evreng ırâzende-
 'i minâ serâyı firûze-reng mâhi-'i âjeng-i vucûd-i ehl-i nîreng üstüvâri bahş sâ'id-i
 pür zûr kahraman-ü peşeng fermân-fermây bî tereddüd ve teleğsüm ta'kat rubâ-yı
 hüsrevân-ı bâhirü't-tecessüm⁽¹⁸⁾ rahat-efzây melhûfân-ı müstehakkı't-terahhum
 esrâr-ı bedî hü'z-zuhûr-i kâza-ü kader musâmere-'i muhayyirü'l-'uqûl irâdetinden pür
 semer ve âşâr-ı muhakkıku's-şudûr hayr-ü şer ve maşdar-ı meşiyetinden müstakber
 bir fi'li mu'teberdir. Hudâyâ mebâhis-ı mu'cizü'n-nehârîr-i ulûhiyyetiñ zebân zede-yi
 tahkik itmek kangı muğlak nâdire senc-i sedîdü'l-efkarın maqdûr nâtıkâ-'i müşkil-
 güşasıdır. Meger Cenab-ı Muhammed Muştafâ ola şalla 'aleyhi ve 'alâ âlihî mâ zahara'l-
 hubbü 'alâ vâlihî perver digâra mesâ'il-i müskiti'l-buleğâ-i şu'ûn-i hazretiñ mefâdi's-
 sine-i kâliye ve hâliye kılmak kangı mu'ciz gûyı rumûz -âmûz fesihü'l-akvâliñ
 meysûr-u muabbere nemâsıdır meger şahbi güzîn-ü âli bâ şafa ola

18. bâhirü't-tecessüm: E. kaviyyü'n-necim

beyt

Bâd ber-işân zi hudâyı vedûd

Her nefes envâ'i şenâ ve durûd

Hakkâ ki ol yeke suvâr-ı mizmâr « sübhâne'l-lezî esrâ» (K.K.17/1) ve küyü rubâyı sessiz meydân-ı «in huve illâ vahyün yühâ» (K.K.53/4)

nazm

Sultân-ı memâlik-i risâlet

Türâyı şahife-i celâlet

Ma'cûbe kuşây-i perde-i gayb

Gencür-ı hazine hâ-yı lârayb

Cenâb-ı kudsi me'bihki mantûka-i neşit nazm 'ale'l-Muştafa'l-vazâh vechen Muhammed 'aleyhi kitâbü'l-hakkı bi'l-hakkı nâzilün mübeyyin-i keyfiyyet-i şudûr-ı ulufât ve masdûk-ı da'vâ-yı fahr ve mübâhat olur. Sevbi dergâh-ı refi'ül-[55/a] cenab-ı şamediden muhdâ olan furkan-ı mecîd hâvî olduğu esrâr-ı garîbe-i va'd ve va'id ve aşâr-ı acibe-i tevhîd ve temcîd ve ahkâm-ı lâzımu'l-ınkıyâd gazv-ü cihad ve umûr-ı vacibu'l-ımtisâl nizal ve tarât vesa'ir mevkuf tembih ve ifâde olan tefâsil-i işârât mustevcibu's-se'âdeti ebla'ğı vucûh üzere ma'ni talebân-ı rüşd ve sedâde iblâğ Ve her kesin havsala-i isti'dâdi kuncâyış pezir olduğu mertebe nefâyis-i 'ulum-ı ilâhiyeyi eviye-i fehim ve idraklerine ifrâğ idüp kemâ yenbeği icrâyı merâsim-i ümmet perveriden sonra mantûka-i (enâ nebiyü's-seyf)(H) ile na'rezen-i meydân-ı mübâhat olub defa'ât ile bi'z-zât cism-i 'uruk ve a'sabı ru siyehani gümkerde-i râh için ihtiyâr külfet-i cem-i sipâh ve irtikâb-ı zahmet 'ozm-ı musâf-gâh eyledi. Ve ber muktezâ-yı inne'r-rasûle le seyfun yustezâ-ü bihî Muhammedün min suyufu'l-ilâhi meslûlün şamşâme-i serşikâf mefrak'l-bâheyi-gerden-i ra'UNET medâr 'abde-i eşnâma havâle ve seyli 'aramram 'asâkir-i nuşret me'şer-i İslamiyeyi deryâ miğâl mülk-ü diyâr 'inde-i güm-nâme isâle itmekle sâha-i gulzâr-ı hicâzden hâs-u hâr-ı cevri-ı esrâr-ı bedkirdârı izâle kılub meheb-i dihân-ı mü'ciz beyânından vezân-ı sabâyı mânâyı Fahtülühüm hayşü ve cedtumühüm hutta-i muqaddese-i Yesribden mehl-i sehl içre reside-i çâr cihet-i meşrik ve magrib ve ol nesimi gulbîz-i nefes-i Peygamberi mesâm ehl-i hidâye nefha resân-ı rûh ve râhat ve derûn-ı hevâ perestan ve gâde şûle firûzed-i red ve

mihnet mihnet olmağla bed bahtân müşrikiniñ hârumân-ı sabr [55/b] ve kararların mahrab olduğı dâ'ıye-i huzûr (hızbu'l-İlâhi gâlib)(K.K: 14/23) olmuştur.

nazm

Muhammed kesli hesti şud vucûdeş

Çerâği rûşen ez nûr-ı hudâyî

Cihânkerdî zîşâd revân cû deş

Cihân râ dâde ez zulmet rehâyî

Demi holkaş ki cân dâde 'arabrâ

Ki ez âhû sühân gofde gehî şîr

Eirûgeşte çerâğı bû lehebrâ

Gehî huccet zebân vegâh şemşîr

Ber ehli-uktûlû rande gazabrâ

Zi devlet mende-'i baht-ı cihangîr

Belevhî festekîm hânde edeb râ

Nevâyî şeri' kerde âsumângî

Revân bâd ebed ve ez taraf-ı ümmet

Demâdem şad selâmu şad tahiyyet

nesr kezâlik hûlefâ-'i râbi'a ki furûğ-i re'-yi cihân-ı pirây şebçırâğ-ı hâsiyetleri minevversaz çâr-ı cihet 'âlem olmağa tiğ-i celî ziyâ-yı 'âlem- küşây hûrşîd-i izâ'tleri şule zen-i harman-ı hayât-ı siyâğuş ve 'umr-ı güdez-ı rüyîn ten ve pençe-i sahtekîr çiğir şikâf himmetleri efser rubây-ı Efrâsyâb ve kemer küseli Rüstem ve na're-'i cihangîr şâ'ika-ı te'sir-i ra'd-ı heybetleri zehre şikâf şîrâcem ve ustulum endâz derûn-ı hüsrev ve cemdür.

beyt

Der şaff heycâ cû garîv âverend

ra'şe be-ser pence-i giv âverend

Herbiri neybet-i negah bâni-i gülistân-ı⁽¹⁹⁾ hilâfette ma'mûrey-i⁽²⁰⁾ çâr bâğ-ı mülk-ü millet bâbında bir yüzden bezl-i gencine-i himmet ve bir tarıkla şarf-ı sermâye-yi vus'u kudret kılub ser çeşme-yi deryâ kıyâs-ı faşl Peygamberden i'tirâf itdikleri reşhât-ı fiyûzât ile ırâvet-efzây-ı çemen-i dîn ve taqviyyet nemây bun-u bih-i şecere-yi şâbitül-aşl şer'-i [56/a] metin olup muncel suyûf ve hanâcir hanâcir⁽²¹⁾ makar ile müşrikîn-i bed âyînîñ şevk-i lâzımül-hâk vucûd bî nef' ve sudlerine buride ve dest-i himmet-i İskender pesend ile beşât-ı âsâyiş ve huzûrların nûr dide kıldılar. Ve tevsîhîmây mahmiyetü'l-cevânib dârül'emn-i İslamiye bâbında teşmîr-i sâk ihtimâmla⁽²²⁾ dâmen 'âlemiyânı dest-i televvûş resân-ı ehl-i 'udvândan tahliş için taraf taraf merdan-ı cedel ve dest-i kîn-sitanı techiz ve irsâl gurûhen-gurûh şece'ân-ı mübârezkâr düşman şikârı⁽²³⁾ firistâde-yi diyâr'ı ehl-i zelâl ve musallat-ı emâkin-i müste'iddil'l-istisâl-i irzâl kılmağla zaman-ı kâsilde ekşeri 'erâz fesîhatü'l-eknâf⁽²⁴⁾ cihân-ı dâhil-i havza-i taşarruf hudâ perestan olup cünüd-ı mü'eyyide-i pür haşkerân kavîyyü'l kalb sedîdü'l-cinânıñ⁽²⁵⁾ âsâr-ı 'azîmet-i sâdıklararı ki âsude gîy-i dîl-i ebrâr ve ah yâr dir. Ser nâme-i tevârih-i rüzgâr olup şehnâme-i nüvis kazâ evvelen bî bâk-ı revân-ı meydân⁽²⁶⁾ gazâdan şudûr iden hâlât-ı şafdarâne, ve hamelât-ı rüstemâneyi sebt-i şahâyif-i devrân ve pîraye-yi gûş-i hüş-i 'ibret şinvân hengâme-gâhı âhîrüz-zemân kıldı.

nâzm

Car yareş beçâr-ı suy-ı yakın

Çâr rukn câhâr şuffe-i dîn

An buzurgan ki hem nesin-i veyend

Rize çini kenârı hân-ı veyendR

Her yeki ser sermedi dârend

Zank-i nur-ı Muhammedi dârend

19. negahbâni-i gülistân: B. nîkeh dari gülşen rây

20. ma'mûrey-i: B. ma'mûrey-i fezay var

21. B. ikinci hanâcir yok

22. ihtimâmla: B. ihtimâmla idüp

23. düşman şikâr: B. Haydarriyyü's-sıyâl

24. eknâf: B. etrâf

25. sedîdü'l-cinânıñ: B. sedîdü'l-cinânıñ hattat ehl-i imâm oldu

26. revan-ı meydân: B de, yok

Anki pakend vepak kisânend

Rażıya'l-İlâhü 'anhüm işânend(27)

**Beyân-ı Mücib-i Tahrik Meskab-ı Kilki Hoşnemâ ve Perdaht Gevheri zi
Kadr-i Müdde'â (28)**

Dâ'ıye-i mürettib-i(29) sâhten-i târ ve pud-u(30) suhan ve ba'is-i(31) nesic-i dîbây muhelhel(32) ma'nâyı dâsitân-ı [56/b] kuhn(33) bu hâl-i sutûde-i(34) me'l olmuşdur ki(35) nevisende-yi in sevâd ve mütercim-i hikâye-yi şahîhî'l-İsnâd fakîr-i âzerde derûn munkesir'ul-fü'âd şurîde-i serder hevây-ı sebûhâne-yi telâşa lâ ubâli bî bak ve âlûde-yi bî telâşî nâ murâd emniye-yi(36) düşman derbeder-i şâd gûy ve berzen seccâde pîrây zâviye-yi şabr-ü sukûn mıştaba-ı ârâyı ham kede-yi aşk-u cunûd ber bâd kun-ı harmân-ı(37) ser-ü sâman ber tarafsâz-ı külfet fehm-i iz'ân sebûşiken-i meyhâne-yi 'aql-ü hoş sernegûn sâz-ı peymâne-yi 'iş-ü nüş pâ keşide-yi bezmigân-ı şevk-ü şâdi hoşneşîn kenâre-yi nâmurâdı

beyt

Ez hudâ ümid vâr bâd-ı feyz-ü ikdâsı

Güşe giri, ravza-i lutf-i ilâhî Nergisî

27. Va: 53/b deki birinci nazımdan, Va: 56/s daki nazım dahil C, de yok.

28. Bu beylik: C, tahtkik-i sebebi tehrîk müttekâb gülûñ nâdire pîrâ-bedây berdâh-te-i kuh-ü müddeâ ya'ni beyân-ı 'illet-i tertib-i eyn şahâyif.

29. mürettib: C, mürettib aşliyye-i

30. târ ve bûd: C, târ ve bûd lafz-ü ma'nâ ve 'illet ve müsteakiletün

31. suhan ve ba'is: C de, yok

32. dîbây muhelhel: B,C, muhelhel dîbây

33. ma'nâyı dâsitân-ı kuhn: C, kuhn dâsitân tâze edâ

34. sutûde: C, dilkeş

35. olmuşturki: C, 'scibü'l-fahvidirki

36. emniye: C, emniyye

37. harmân: B de, yok

Gâh riyâz İrem girdâr-ı(38) 'alemde nesim-i iltifat-ı kibâr ile kuşâde dil ve sugûfte derûn ve gâh gülşen-i behcet(39) fezâyı mecâlis-i ehl-i dilândan(40) inkıta' ile pââmâl-ı dehr-i denî-ü dün gâh şebnem-ı(41) kerem hâtem nihâdân muhâdîm ile tarî ve reyyan ve gâh sumûm-ı kahr-ı bî rağbet ile hem reng-i berg-i(42) hazân gâh cây-ı gir kuşe-i des-târ-ı 'itibâr gâhmakhur-u dest-i sîl-i zen rûzgâr(43) manend-i heşim naçiz hâk-i sâr olub (e) Fe yevmûn 'aleynâ ve yevmûn lenâ inkılâbından rehâyı taşavvuri ile tâbi-i muktezâyı devr-i 'acâyib-i zây iken zarûret kaht-ı ricâl hasebiyle dehr-i dün perver tarîka-i celîle-yi (44) kazâyâ idhâl itmekle ekşer-i(45) 'umr ber bâd dâde mülâzemet-i hîdmet şanâdîd-i elma-ı nejâdan-ı rûzgârde guzâr idûb her gâh sâniha-yi kâr gâh-ı hayâl olan evhâm bî me'l-i kâmurân-ı bahş-i bâzuvi takayyîd-i minessa-ı [57/a] zühürde cilveger bulunur idi. Belki nice mâ'ânî-i enâni-i müsteb'idü'l-husûl henüz müsveddede-i taşavvurda nigâşte-i kilki müfekkire olmadın şahâyif-i vukû-i teyessürde beyâz olmuş görünür idi. İttifâkân târih-i şelâşîn ve elfde hükûmet-i kazâ-i Mostar ile kâmkâr olup ol kaşaba-yi medine-i mûmâyişde bir müddet âsâyiş niyyetiyle bast-ı buryâ pâre-i ikâmet olunduğda reviş ve muktezâyı meşreb-i fâkir meşgale düşmana muvâfık gelüb âb-u hevâsî dimâg-ı efsûrdeye medâr-ı kuvvet veķut ve nesim-i şabây dil-i pejmurdeye mâye-ı rûh-u râhât görindi. Hâkkan ol diyâr-ı beheşt-i âşarîñ her köşesi bir şahn-ı şafâ ve her tarafı bir mesire-yi dil kuşâ fenâyı bî fenâsî hıyâban der hıyâban ve gülşen der gülşen sahrâ-yı cân fezâsı gülistan der gülistan ve çemen der çemen, meyân- hadâ'ik-ı pür şekâyıkında enhar-ı gam-fersây keder şüy cârî ve zevan-ı şahn-ı riyaz bâciyaşında nesim-i şabây rû-yı ifzây müşkin-i bûy hem vâre vezân olmağla nemûdar ravza-yı riżvân ıtlakına seza bir cây revan asay-ı tarab-ı fezâ idi.

Şi'r

Vemâ'un 'alâ'r-razrâz-ı yecrî keennehu

Şahâifü tibrin kad sebek ne ceda vela

38. riyâz iram-i girdar: C, sâhâ-i gûlzâr

39. gâh gülşen-i behcet: C, gâh cennet-i behcet

40. ehl-i dilândan: C,

41. şebnem: C, nûsân

42. berg: B de, yok; A, da kahr-ı bî rağbet ile hem renk yok.

43. dest-i sîl-i zen rûzgar: C, de yok

44. celîle-i: B, de yok

45. ekşer: B, ekşer evkât

Keennebihâ min şiddeti'l-cerri cenneten

Fekadi'l-beset hünerriyahu selâ selâ

el-Garâz devâ'i-i 'iş ve şafâ müheye ve levâzım şevk ve tarab heme ber vech-i kemâ lest kemâ lâ yahfa iken me'lufi şöhet-i hayât bahşı⁽⁴⁶⁾ olduğım mehdîm-i kirâmiñ fikâk-ı meclisi rûh ifzâleri mûcib-i inkıta' ser reşte-i hayât ve [57/b] müstelzim ve dâ-i cemî' muserrrat olup rehzenân-ı turuk-ı rahat olan haramiyân-ı hasret derûndan ne mehmân hâne-yi cânê müşâfir tâb ve tâkat gelür. Ve ne dervâze-yi ribât ârzu dest ye's ve kunut ile berbeste olurdu.

nazm

Şebem bâyâd ân ârâmış-ı cân

Neger ded âşinâ müjgân be müjgân

Hem âgûşend der 'ahd-i ferâkeş

Şigâf dâmen ve çâk-ı giribân

neşr. Bu ızdırab ârzu mendi-yi şöhet-i evliyâ-yı ni'met ile serseri ve hayrân-ı⁽⁴⁷⁾ herze gerd etraf-ı beyâbân olub

beyt

Etraf-ı deşt-i geşt-ü güzâr itdiğim budur⁽⁴⁸⁾

Divane gönüm eglenecek bir yer isterin

Diyerek her gün bir köşede teşhiz hatır-ı zâre karar virilmiştir. Yevmen mine'l-eyyâm tarîka-i mu'tade üzere ba'z-ı gam kûsâran ile şahn-ı çemenzâre varilub bir köşede

46. hayât bahş: B. de cân bahş

47. ve hayrân: ve serkerdânı

48. Etraf-ı deşt-i geşt-ü güzâr itdiğim budur: B. de yok

seccâde-yi sedpâre-yi ârâm yek sâ'at gösterânede kılınıdıkda şulahayı kaçabadan mazanne-yi kerâmet bir bâbâ-yi şafnihâd-i pâk sîret teşrif-i encümen-i fakîrâne kılub destime mânend-i câm-ı şarâb bir tuhfe kitab- müstetâb şundu ki keyfiyyet müşâdehe-yi hey'et neşât bâhş-ı keder⁽⁴⁹⁾ gudâzî dimâğ-ı murde-i şadsâleyi neşve dâr ihtizâz eyler⁽⁵⁰⁾

şî'r

Kitâbın lev teemmelehû zarîr

le'âde kerimetâhû bilâ-irtiyâb

Istifsâr-ı mevzu' ve mahiyetine râğbet göstermekle kuşe-yi benân-ı taqayyud tersâhte kılunub fâtihe ve hatimesine imrâr-ı nazâr için taklib-i şahâyif olundukda Hazret-i Sultânül-meşâyih ve'l-evliyâ-ı ferîdü'd-dehri ve'd-dünya muhyiddinü'l-'Arabî kuddiset esrâruhû te'lifât-ı [58/a] mu'teberesinden kitab-ı sâmile idügi mu'âyene olunup berâyı ta'alluğ-ı samimi ve iştiyâğ-ı kadîmi bûsîde-ü bersine keşide olması icâb itmekle derûn-u harîf-i semâhat pişede âşar-ı dil-rubûdeği-yi nev 'ammâ eser peydâ olub ol dirine ma'sûk-ı cân ve dilin âgûs-ı istişhâba gelmesi bâbında kerâmet-i şeyh-i 'âlî rutbeye mur'aca'at olunub rûhâniyyet-i hazret-i velâyet penâhiye takdim-i niyâzmendî-yi müstemendâne olundüğü pertev endâz-ı kalb-âgâhî olmağla fîşâr-ı kitab-ı celîlü'l-'itibârda mesbûbül-ihtiyâr olub fil hâl nihâde-yi piştahte-yi ihdâ kıldı. Bu mevhebe-yi ilâhiye ve lafife-yi gaybiyeden bir mertebeden surûr-u inbisât-ı rehyâb derûn-i pûr neşât olduki ta'bir-i keyfiyyeti maqdûr-ı zebân-ı feşihü'l-beyân⁽⁵¹⁾ değildir. Huzzâr-ı meclis kitâb-ı mezkûruñ bir maħalinden niyâzmend-i kirâ'et olmağla 'alâ tariķi't-tefe'ül feth-i şahâyif ve evrâk olundukda ittifâkâ zemân-ı saltanat-ı 'Abdülmelikde ki tarih-i hicretin altmış beşinde mesned ârâyı imâret olmuştur.

'Asâkir-i muvahhidiniñ mahmiye-yi Kostantiniyeyi mevzu-i bâd-pây-i himmet kılub hışn-ı haşin-i Galataya ve hâlâ şahn-ı latifinde vâkı' arab câmi'i dinmekle müte'âref olan 'ibâdetgâh-ı şerife tarh-endâz-ı imâret olundukları ve serdâr-ı cunûd-ü mübâreze-kâr-ı⁽⁵²⁾ İslâmiyye olan Mesleme bin 'Abdü'l-melik himmetiyle taht-nişin-i

49. keder: B. kesel.

50. eyler: B. eylediler.

51. fesihu'l-beyân: B. fesihu'l-beyân yere'ima.

52. Mübâreze-kâr: B. de yok.

dâru'l-mülk-ü İstanbûl olan Elyun-u Tire-derûnu mütezim-i harâc-ü bâc itdikleri kıssa-ı pürhişşe vurûd idüb cevâhir-i geran bahâyı hikem ve 'iber-i kurte-i [58/b] kûş-ü hüs-i müstem'in, kılındıkda şükrâne-yi neyl-i kitâb olmağıçün ahvâl-i mezkûreniñ neski-Türkiyâne üzere ifrâğ-ı kâlib-i terceme kılınmasına bast-ı ikdâm ve ızhâr-i şek-ı tâm itdikleri cihetden hadd-i bendeği değil iken is'âf-ı murâd-ı ahbâb-ı vâcip ve iltimâs-i emr iltibâslarına muhalefet nâ nünâsib görilüb bu vech üzere nakl-i musattar tebyiz olundu. Ve bu hikâye-i şahîha-i 'ibret-şi'arin vukû'i mücme'un-'aleyh-i kibâr ve mertebe-i şuyû-i nâdire sencân-ı rüzgârdır. Lâkin ruvâtıñ ba'zı mubâlağa ve ba'zı âhar-ı musâmaha idüb Hazret-i Şeyh buzür-gûvâr-ı sedidü't-temyiz kâddesen'al-İlâhu bısırrihı'l-'aziz 'an'ane-i sukât ve ruvât ile bizzat muhârebât-ı mezkûrede mevcûd olan 'Abdu'l-İlâh bin el-Kaysı'l-Hemedâniden nakl itmekle şâibe-i istibâhden masûn kemâl-i sıdk-ı ve sıdâde makrûn esah rivâyât olmağın el-Akvâlü'l-Müselleme fî Gazavâti'l-Mesleme deyu tesmiye revâ görüldi. İmrar-ı nazardan istinkâf itmeyin ecle-yi esrâf 'amimül-eltefâdan mes'ûl ve mütedarrîğdir ki el-eşâğır-i yehfûn ve'l-ekâ bir-ı ya'fûn medlûliyle 'amel buyurub mevâzi'-i bî nihâye-yi hapt ve halelin küşe-yi kalem-i işlâhdan mahrûm itmeyeler ve iltifât-ı teşhîh şeref bahşe mazhar buyurmağla tâc-ı ibtihâc fakır-ı pür takşir-ı firkad say ittiklerinde jâj hâyân 'ayb gûy ve nekiza cüyân-ı melâmet senc-i bedhüyün resm-i mu'tâd üzere hânde-i bicây-ı temeshur veizdiralarına ruhsat virmeyup killet-i bidâ'a ve 'adem-i istatâ'asına i'tirâf-ı şahîh ile mukir olmayıp huzur-u esâtize-yi mu'allâ [59/a] cenâbda haddini bilmekle iftihâr iden bende-i biniğdar derûn-u dilden ma'zeret ha iken tagh bi mehal ve dahl-i nâdir beraber ile âhengi sitem-i zarîfî iden le imân-ı bed herze fircâmın dehân-ı pâşını sed ve tabânca-yı red vetevbihi kafâyı müste'idül'-belasına isâl ile mübtelâ-yı lakve-yi melamet kılmağa himmet buyuralarki ol mekûle bed nehâdân-ı yâve senciñ bu vecihle mikdârın bildirmek mahz-ı inşâf ve 'ayn 'adâletdir. Hakkâ ki lecce-i durûnuñ tekeddüründen âgâh olanlar eşdaf-ı muzâminîñ âlûde-i gîl ve lây-ı şehâfet olduğına ta'yib ve mezemmet revâ görmezler.

NAZM

Çeşm-i hunerbin buved ez aypak

Dide-yi insâf çu bina buved

Bî hünere ez 'ayb koned zû çibak

Der şu mured gerçi ki minâ buved

Vanki nedared dil-i rahmet pezir

Resm-i buzurgân buved insâf kar

Tohmet-i peşmîn-i nehed berharir

Kâr-ı hasen nist meğer hâr hâr

Eyki nezar suy-ı huner nistted

'Ayb-ı behud künki nezar nistted

**Âğâz-ı Cem'i Leşker ve Mu'ayyen- Şüden-i Mesleme-i Nâmver be Serdâri-
yi Cünd-ü Muzaffer⁽⁵³⁾**

Vaktâki râiz-ı⁽⁵⁴⁾ tevfiq-ı kalâde-i⁽⁵⁵⁾ saltanat-ı⁽⁵⁶⁾ gerden-i 'Abdül-melike talik eyledi. Hâtur-ı isti'lâ-endişe mülâhaza-yı tevsî-i enhây-ı himây-ı memalik-i İslâmiyye rehyâb olub bu emniye-yi derûnun huşûlune kıyâm ve bu emel-i câne vuşûl umidiyle tertib-i devâ'i-i ihtimama iqdâm idüp bisat-ı âsâyiş⁽⁵⁷⁾ ve huşur-ı nûr dide ve ceş-i bi-kerân sa'y-ü himmeti mülk-ü tekâsül ve ihmâl tahribine keşide kıldı. Lâkin bu muhimme huşûlune kendi nefsi tevânî düşmanıya [59/b] mübâşir olucaq ihlâl-i ahvâl-ı taht-gâh ve darû'l-iclâle⁽⁵⁸⁾ müeddî olmak ihtimâliyle râyât-ı felek-sây ihtimâmı bir vekil-i miqdâm-ı mûhâbüş-sekl celilü'l-itibârın düş-i himmetine tahmîl ve meyân-ı leşkerde mezbûri kendi tarafından nâib- i menâb- vekil itmek tedbirini tercih idüp cümle⁽⁵⁹⁾ muqarribân-ı hazretten şecere-i sâbitü'l-asl vucûdundan bâlâ keşide-yi evc-i istiklâl olmuş nihâl-i nahîl- endam-ı bâhiri'l-ikbâl Mesleme nâm-serv-ı hoş- harâm-ı bağcâh-ı ve celâl-i manşib-ı celil-i serdâriye sezâvâr görüb elem- efrac-ı meydân- kâr- zâr ve sipehkeşi semt-i rezm-ü⁽⁶⁰⁾ ve peykâr kıldı. Ve etrâf ve enhâ-yı memâlike münâdiler salub bu yüzden ibrâz-ı merâsim-i tenbih-i ekid ve esmâ-i

53. C. de bu başlık: İBdidâ-i cem'iyet leşker ve sipâs ve mu'in-i şüden-i Mesleme-i şecâ'at penâh bi serdâriyi ceş-u zafer karin müeyyid bi emri'l-İlah.

54. râiz: C. râiz çâbuk süvâr.

55. kalâde-i: C. kalâde-i emr-i imâret-i İslâmiyye.

56. saltanat: B. saltanat-ı İslâmiyye.

57. âsâyiş: C. de yok.

58. darû'l-iclâl: C. saltanatı iclâl.

59. cümle: B. de bu kelime yok.

60. semt-i rezm: B. csnib-i rezm.

levâzım-ı fermân-ı rehînü't-te'kid⁽⁶¹⁾ eylediki kalem rev hükümetinde küşe- nişin-i mesâkin ve halvet- güzün-i emâkin olan müretteb sâhtegân berk-ü sâz-ı cenk ve düşman şikârân-ı şahib-i nâm-ü nenk

beyt

Dilîrân-ı has refken-i şîr- gir

Hurişende bâ cevşen-i tig-u tîr

Ber taraf sâz-ı şafâyı istirâhat ve müretteb-i mukâddemât-ı gayret olub ordu-ı âzin beste-i Mesleme-i cenk- cüy-u rezm- hûye mubâderetde rehnaverdi bâdiye-i musâre'at ve pîrâmen-i merkez-i rekis hizâde dâire bend-i cem'iyet olub her hâlde ol ka'be-i mecd ve ref'ate⁽⁶²⁾ lebbeyk- guyân-ı ita'at olalar ve ru'esâ-i kabâil-i 'Arabdan hâkim-i semt-i Irâk⁽⁶³⁾ olan Haccâc bin Yüsufa ve 'âmil-i cânib-i⁽⁶⁴⁾ Hicâz olan 'Usmân bin 'Affâna ve 'âmil-i taraf-ı Yemen olan 'Alkame bin Mervâne⁽⁶⁵⁾ 60/a// irsâl birliğı lâzımül-ımtisâl⁽⁶⁶⁾ ile iş'âr-ı fermân-ı kazâ -ceryân etdiki her biri taht-ı hükümetlerinde olan memâlik-i ma'mûreniñ ru'esâsını cunûdu nanu'avved ile cem'iyetgâh-ı sipâh-ı Meslemeye 'alâ cenâhî'l-isti'câl techiz ve irsâl ideler ve birâderi Muhammed bin Mervâna ki hükümet-i kalem-rev-ı⁽⁶⁷⁾ Basra vâbeste-i zimmet-i himmeti idi⁽⁶⁸⁾. Bizzat kâtibe-i⁽⁶⁹⁾ şuceân-ı merzûbum-ı merkûm ile pişgâh-ı serdâriye rû-berâh olalar deyu müstakillen mazhar-ı ikrâm-ı iqdâm eyledi. Hemânki şaba-yı simah-ı fermân-ı 'Abdül-melik reside-yi sâha-ı me'mûrin-i mezkûrin oldı.

61. ekid ve esma'-ı levâzım-ı fermân rehîn: B, de yok.

62. bertaraf sâz-ı şafâyı istirâhat ve mertebe mukâddemât gayret olub orduyu âzin beste-i Mesleme-i cenk cüy-u rezm-i hûye mubâderetde rehnaverdi bariye-i musâre'at ve pîrâmen merkez rekis hizâde dâire bend-i cem'iyet olub her hâlde ol ka'be-i mecd ve ref'ate: C, de yok: C, de sû-yi orduyu Mesleme-i sitize-cüy-ı hâş-cûn 'ala tariği'l mâ..... revân ve yermer-i merkez gir..... hayyiziñde dsire bend-i cem'iyet olmağ-ıçün şitabân olub her halde aşû ve civarında emrine münkeât kurbuna ber 'inâd olan var.

63. kabâil-i 'Arabdan: C, şecâ'at penâh.

64. cânib-i : C, tarafı.

65. Mervân: B, de Mirdâs: C, 'âmil-i kalem-rev mütemnin kalemrev Yemene.

66. birliğı..... lâzım'ül-ımtisâl: C, bedi'ut-tebliğ ile.

67. hükümet-i kalem-rev: C, me'mûr-u hükümet.

68. Barada vâbete-i zimmet-i himmeti idi: C, Basrada idi.

69. kâtibe-i: B, kâffe; A, cemi'-i şuceân.

Şehrâh-ı 'azîmetlerinden hâs-u hâr ta'lîl-i ref't ve rûb idüb her biri fermân-ı⁽⁷⁰⁾ sultâna itâ'ati⁽⁷¹⁾ mühimlerin mesâgil bilub gurûhâ gurûh⁽⁷²⁾ mehal--i me'mûra tefâkım idiler ve etrâf-ı muhayyemgâh-ı iclâlinde zarb-ı tavîle-i ikâmet ve tertîb-i şufûf-u itâ'at kıldılar. Temam-ı emr tehayyüz ictimâ' peyveste-i mertebe-i kemâl oldukda bizzat 'Abdü'l-melik âlîcâh-ı hırarâmân-ı sevb-ı cem'iyetgâh olub meyân-ı sufuf-u mertebe-i guzâtda bir hutbe-i belîğa-i hassan pesend ile zenzeme sâzî-yı nuşh ve pende⁽⁷³⁾ ser- âğâz ve lâzime-yi⁽⁷⁴⁾ hamd-ü şena-yı kâr sâz-ı bî niyâz gâzî-yi nevâzdan sonra kîse-yi ser bi mihr sînesinden nuşud ve cevâhir-i neşâyı bu vecihle nihâde-yi tabâk ibrâz eyledi ve didiki eyyühe'n-nâs bu ma'nâyı savâb innemâ cilve ger-i hâtur-ı sedad-ı âşinañız olaki seryân-ı 'aduv-i bed- nihâdde hûn-i te'addiyı ğalayân idüp derûn-u re'ûnet meşhûnlarında câygır olan mâdde-yi kibr-ü nahvet ve ihtilât-ı fâsîde-yi surûr vezannet mal-î hülya [60/b] tama'larının rusûh-ü istidâdına ve harâret-i himây muhriķa-yı hırş ve âzlarının bahrân-ı izdiyâdına mûcib olmuştur. Ve yâdhâne-yi dimâğ pür şer ve şûrları nevâyı tegallüb ve istiğla ile dolmuştur. Nişter-i hançer sertiz ile fasd-ı ekhâl⁽⁷⁵⁾ cânlarında⁽⁷⁶⁾ bir müddet ihmâliñiz sebebi ile ziyâdegi-yi dimâ-ı fâsîde-yi cüretleri ol siyehruyân-ı bâdı senâmı mübtelâyı bâd-ı senâm ittikâm idüb neyrevi bazularına gururlarıyla pençezen dâmen-i surûr kılmıştır. Ve bu bâbda vârid olan evâmîr-i eḫkâm-ı ilâhiyye tefâsil resîde-yi gûş-u hûşuñuz iken terĝim-i enûf ve kesr-i cibahları maddesinde pür hâşkerân sahte bazuyı İslâmîyenîñ⁽⁷⁷⁾ muşt ve çehre fersây ızdırâları memnu' ve lat me'-yi efkâr sâz kahr ve cefâları merfû olduĝı müstelzim 'inayet-i kâhhârî⁽⁷⁸⁾ ve taraf-ı maḫlûḫdan müstevcib tezlîl⁽⁷⁹⁾ ve hâridir. Hâlâ mukteza-yı uluvvihimmet-i merdâne ve dâ'iye-yi hamîyyet â'lem-girânem bu hâli muktezîdirki sermaye-i yus' ve kudretim ol tâyife-yi hâifeniñ tezlîl ve tahkîrine masrûf olub bir hamle-i rüstemâne ile cümlesine fetâde-i handek-i tehi nâbedîd helâk⁽⁸⁰⁾ buvâr ve sar sar-ı cünbûş-ü hayûl düşman şikârân sûtûde ĝâr

70. fermân: B, de emri.

71. itâ'ati: B, zamân-ı itba'.

72. gurûha gurûh: B, gurûha.

73. hassan pesend ile zenzeme-i sâz-ı nuşh ve pende: B, C de yok.

74. lâzime: C, mukaddime.

75. fast-ı ekhâl..... cânlarına: C, şikâf-ı kahr ile.

76. cânlarından: C, de samanlarına.

77. İslâmîye: C, müslimîn.

78. kâhhâr: B, de melike; C, kâhhâr.

79. müstevcip tezlîl: B, de yok; B, de sebebi tezlîl.

80. helâk: B, de helâk.

ile tude-i hâşâk cem'iyetlerin târ-u mâr idem huşusan taht neşin hısn-ı hâşin-i Kostantîne⁽⁸¹⁾ Elyûn-ı 'aduvvul-İlahın tâcı lâ'leyn-ı pür ziverin-i⁽⁸²⁾ seribî semânına bir tâş âteşin-i pür ahker ve ıstisâl-ı mülk-ü malından sonra tahtını tâbût-u muhakkar ve kâh-ı mumerredini hufre-i⁽⁸³⁾ nîrâne beraber kılmak ehem-i âmâl-ı derûnumdur. Müzellil-i kerden geşân 'anûd 61/a// ve muhrib-i eyvân 'âd ve semûd celle celâlühü eltafindan ümid vâd ve musâ'ade yimki bu mültemis cânne destires bulub irâdet-i 'âliyesi ol fitne-i pür seyyienîñ hazlânına mute'allık olmağla rızık ve malları vâye-yi sipâh ve 'iyâlleri tuhfe-i pişkâh⁽⁸⁴⁾ olduğı 'an qarîbmüşâhede ve mahsus-u bârkâh ola.

beyt

Nigû şevad ez rahmeti û kârâhâ

Neyukâdu dehr-i ta'ien ev kârihen

İmdi yâ ma'sere'l-müslimîn veya ihvane'd-dîn sizleri bu mahalde cem' ve tertîbden murâdım ıktidar ve be's ve necdet ve fert-i cür'et ve celâdetiñize vusukâm olmağla feth-i memâlik-i düşmenân-ı dîn ve kahr ve kîn-i guruh-u müşrikine⁽⁸⁵⁾ ta'yîn ve ırsâldir. İttiba'-ı ferman-ı hüdvâvendi ki ferîza-yı⁽⁸⁶⁾ her müslimdir kemâ hüve hakkâ mu'eddi kılmak melhuz-u hatur-ı himmetiñiz ise lazımdır ki bu def'a hakk-ı hüdvâ ve resûle kıyam idüb⁽⁸⁷⁾ serzeme-yi zemime-yi küffâr-ı le'mden ahz-i intikâmda zerkân olasız ve cümleñize emir ve sipahsâlar nasb itdigüm Mesleme-yi dilireki beden-i 'askere cân ve derûn- sipaha kalb-i dâire-yi cünüda merkez ve â sumân-ı orduya âfitâb menzilesindedir. Kemer beste-yi inkıyâd olub pirâmen-i şem'i münir vücûdunu bâd-ı izrâr-ı eşrârdan viçâye için fânus-ı vâlâ gibi muhit olasız ve neşt ve bir hâset ve sukûn ve hareketde sâye var tâbi' müktezâyı tab'i savâb endişesi olmağla vâcibe-yi zimmet bilesiz eğer biemrillah te'âlâ sahbây-ı şehâdetden sergerdân zekde-i memat

81. Elyun: B, Elyun olan.

82. Pür ziverin: B, de yok; C, de pür zeburur.

83. tâbût-u muhakkar ve kâh-ı mumerredini hufre-i: B, zir-i zemân ve kâsırını derkât esfelû's-sâfilin.

84. tuhfe-i pişkâh: C, hediye-yi pişkâh

85. gurûh-u müşrikin: B, de gurûh-u mekrûhu; C, gurûhu müşrikin.

86. ferîza-i: B, ferîza-i zimmet; C, de hüdvâvendi zemân-i zamân.

87. himmetiñiz ise lazımdır ki bu def'a hakk-ı hüdvâ ve resule kıyam idüb: C, de yok.

olursa kendüden sonra emâret-i asker (88) Muhammed bin Hâlid bin Velid el-mahzûmiye menüt olub aña dehî tebdil-i [61/b] menzilgâh ve rihlet-i (89) bâr kâh-i ilah lazım gelür(90) ise Muhammed İbn el-'Aziz (91) ser-i'asker ve emîr-i ilah ve hîdmet-i emânet ganâyim-i Reça bin Hebbana müfevvaz kıldım(92). Ve Meslemeye ve leşkere (93) anı emin naşb itdim(94). Lazımdırki fey-i guzâtın 'alâ vechüt-ta'mim emr-i hıfz ve takşimî keffi bî serekına(95) vâbeste ola ve riyâset-i kabîle-yi Temim Muhammed bin el-Ahnefe (96) ve riyâset-i ehli Hemedân(97) 'Abdu'l-İlah İbn Kayşa müfevvaz olsun(98) didikte 'Abdu'l-İlah İbn Kayş ki tahkik Hazret-i Şeyh (99) üzere ravi-yi hikâyedir(100). Kabûl-i riyâsetten istinkâf idüb ve sebk-ı 'uhud-ü imân ile bastı mukaddemât üzri hâhi (101) ve isti fâ (102) idicek riyâset-i hemedâniyân (103) Sıdk İbnü'l-Yemân el-Hemedaniyye havâle olundu. Ve kabîle-i Rebî'aya 'Abdu'r-rahmân bin Sa'sa'yı ve kabîle-i Tay ve Lâhm ve Huzâme(104) 'Abdu'l-İlah bin 'Adiy bin Hâtimü't-tâiyi ve kabîle-yi Kayşa Zâhhâk bin Mezâhimü'l-Esedîyi ve Benî Ümeyyeye ve bazı Kureyşe Muhammed bin Mervânı (105) ve kabîle-yi Kinde ve Gassâne 'İsbî bin Eş'as el-Kindiyi ve ehli-i Hicâza (106) 'Abdu'l-İlah İbn Umar bin el-Hattâbı ve ehâli-i Cezireye

88. imâret-i asker: C, de ceşş-ü müslimîn.

89. rihlet-i: C, ve teveccüh-ü.

90. lazım gelür ise: C, ihtizâ iderse.

91. el-'Aziz: C, 'Abdu'l-âziz.

92. Müfevvaz kıldım: C, müfevvaz gülün tebdil-i ve menut-u rây istikâmet-i pezir kılab.

93. leşker: asker.

94. itdim: C, sâhib-i temkîn ve mübâşır sedât ayın ta'yîn eyledim.

95. sirkına: C, bî eşrefe

96. Muhammed bin el-Ahnefe: B, Muhammed bin el-Ahnef İbn Kayş.

97. riyâset-i ehli-i hemâdan: B, riyâset-i tâife-i Hemedan.

98. olsun: B, C, ola.

99. hazret-i şeyh: C, hazret-i şayhu'l-şuyûh muzannifü'l-asl.

100. hikâyedir: C, ser silsile-i 'an'ane-i rivâyedir.

101. üzri hâhi: C, de yok.

102. istifâ: B, de yok.

103. riyâset-i Hemâdiyân: B, ol tâife-i riyâseti.

104. Huzâme: B, Huzâme üzerlerine.

105. Mervân-ı: B, Merdânı.

106. ehli-i Hicâza: B, ruessâ-yı ehli-i Hicâza.

(107) ve dilâverân-ı Şâme(108) Battal-ı meşhûrî ve nâmûrân-ı (109) Mısıra Yezîd bin Merre'te'l-Kıbtîyi ve mübarezânı Küfeye Heysem bin el-Esvedu'n-Neḥâ'iyyi ve gâziyân-ı Başraya Süleymân bin ebî Mûsâ el-Eş'ariyyi ve mucâhidîn-i (110) Yemene Câbir bin el-Cübeyr el-Mûzḥaciyyi ve murâbitin-i Hayyâle(111) 'Abdu'r-raḥman bin Cerîr bin 'Abdu'l-İlah el-Beceliyyi (112) emir-i(113) kabîle ve reis-i ketibe naşb(114) itdikden sonra Meslemeyi ser 'askere tevcih-i hitab idüb ey nûr-u 'aynım seni bu ceys-ü encum şimâr-ı İslâma

şi'r

Ceyşün keme'l tecce tamî'l mevci mustahîbün

Yezîku anhu suhulu'l-arzı ve'l-ekün

[62/a] Vâliyi mutlak ve ferman fermây-ı muḥakkak naşb iddim lâzımdırki zikr olunan cenk âverân-ı düşman şikâr ve pûr ḥaşkerân-ı mücâdele kâr ile kadem ber kadem 'azm-i diyâr-ı küffâr ve kaşd-ı teshîr-i mülk-i esrâr idüb melik-i Rûm-ı (115) Elyûn-u mez mûmuñ tahrîb-i dâver-i diyârından bezl-i gencîne-yi iktidâr idesen ve istisâl-ı mülk-ü mâlından ber taraf sâz-ı râhat ve sukûn olub feyâfî-yi meşâkki püvegâh bâd-ı pâ-y-ı himmet itmeği vâcibe-yi(116) zimmet (117) bilesen ve 'ibâdi'l-İlahe rıfk ve şefkatle (118) mu'amele idüb (119) gurûh-i mücâhidîne ki rufekâyı tarika-

107. ehâli-i Cezî: B, wilân-ı Cezîre.

108. dilâverân-ı Şama: B, ebtâlî Şama.

109. nâmûrân-ı: B, nâmu derân.

110. mucâhidîn-i: B, mucâhidin-i meymenete karîn.

111. murâbitin-i Hayâle: B, mucâhidîn-i meymenete karîn.

112. 'Abdu'l-İlah el-Biceliyyi: B, 'Abdu'l-İlah en-Nehliyyi.

113. emîr-i: B, mîri.

114. naşb: B, naşb ve ta'yîn.

115. melik-i Rûm: B, kelb-i Rûm.

116. vâcibe-i: B, lâzıme-i.

117. zimmet: B, ictihâd ve ihtiyar.

118. rıf ve şefkatle: B, C de yok.

119. idüb: B, yok; B, de rıfk ve şefkat-i meslûk rehr ve tabiât kılub.

yı (120) cân siparî ve serbâzî (121) ve rehrevân bî kelâl ve futûr (122) şâri' pehnâyı meğâzî dururler. Her hâlde müşfik ve mihribân ve her birine vâlide hâur (123) nevâz gibi dilkarîb ve râhat resân olasin ve zinhâr ve hezâr zinhâr cebbâr ve 'anîd ve muhtâl ve fehûr olmakdan nufûr ve huzûr olmağla himmet kulasın deyüb mudde'â-yı nash ve pend-i südmende fâysal virdi. Ve cem'i sipâni (124) yekân yekân pişgâhından imrâr idüb (125) cümleden seksen biñ şeci' nâmdârı efrâz ve teşhis hem-rikât-ı Mesleme kılub (126) kahr-ı 'adüye ta'yin ve tahsis (127) eyledi ki otuz biñi suvâr ve sâ'iri piyâde idi.

beyt

Suvârân-ı sar saritek keberk rev

Dilirân biber eften-i tüz dev.

Pes ânigâh (128) tertîb-i sufuf-u sipâh ve ta'yin-i cây-ı neberd ve mesâf-gâhe ser âğâz idüb didiki inşâ'l-İlah-u te'âlâ tekâbül-i ferikayn [62/b] lâzım geldikte Muhammed bin el-Ahnefi re'is-i mukaddeme-i leşker kılub Muhammed bin Mervânı meymeneye ve 'Abdu'r-rahmân bin sa'sa'ayı meysereye ve Muhammed bin el-'azizi sâkaya ta'yin idüb kendiñ kalb-i sipâhda cân gibi karâr idesen ve talâyı'a Battâ-ı ferhunde fâli mu'in kılub tenbiye ide senki butun-i leyâlîde hidmet karavul ve teccessüs-i civânîbde derkâr olub muhâfaza-yı mevârid ve medâhil ketâib-i mezmûmü'l'avâkıb muhâlifinde a'mâl-i cevâsis basiret ve intibâh ide ve biavni'l-kâdiri' kayyûm memâlik-i fesihatü'l-eknâf Rûm mavti-i akdâm-ı cunûd-ü haydar ul-hucûm oldukta 'ulvi hizmetiniz evvel emirde heras-ı endâziyi dil-i düşmâna masruf olub mebâdî-yi tesadûfde ter'ib kılub hâi'felerine bâdî olmağa sâ'i olasız bâşedki sar sar-ı heybet figen tâkat şiken (129) savletinizden ikdâm-ı tehâzule-yi akdâmları mütezil ve tude-yi hâşâk cem'iyetleri berbâd ola her çend-i taraf-ı müşrikinden âsar-ı tessebbüt ve istibâr-ı nemâyân olakat'ân mirât-ı sineñizi jengpezir tagyir itmeyüb hucûm bî bâkâne nize

120. tarîkayı: B, râh.

121. serbâzî: B, serbâzîdirler ve bâdiye peymâyân.

122. rehrevân bî kelâl: B, de yok.

123. hâtır: B, ferzende; C, tesliye.

124. cem'i sipâhî: B, cem'i sipâhî ve cunûd.

125. pişgâhından imrâr idüb: B, nazarından kezi itdürüb.

126. herk-i kâb-ı Mesleme kılub: B, ve hidmet.

127. ta'yin ve tahsis: B, tahsis.

128. ânigâh: B, pes ânigâh.

129. tâkat şiken: B, de yok.

fütür getürmeye sizki hâzreti kaḥḥâr-ı sedîdül-baṣ ve 'azîz zî intikâm ol raḥt-ı eṣrârın muhlikî vediyâr-ı muste'id dimârlarınıñ muḥrebi ve cund-u melâiki ol gurûh-u mek rûhuñ muḥaribidir. İmdi lâyıḳ-ı 'ulivvi himmet-i islâmıyye budurki zinhâr ol ḳaym-ü m'ustehâḳül-levm hâl ile meṣâfden inşırâf ve mucadele-yi bî bâkânededen inḥirâf mulahâzâsı piramen gerd hâtır-ı cihâd endişe ve vesvese endâz-ı derûn bî tekeddür ve teşvişiniz olmayaki firar 'ani'z-zahf irtikâb iden [63/a] muḥannesân mu'cizpûş cem'yyetkâg ferdâde pişkâh-ı merdâne-i bî niḳab hacâlet-i ḳudûmden memnû' olub Ḥudâdan gazab ve ibâdden buḡz ve melâi'keden la'nete müştahâḳ olurlar ve her emr-i pesendide ki masdar-ı sineñizden müştak ola zinhâr sizlere (130) bâ'ış-ı 'ucub ve iḡtirar olmayaki ḳatı(131) ve ram ve enkâl (132) bunuñ emşâl-i ef'ali mustahsenü'l melâlin (133) mubdi' ve mûcidi ḥudâyı 'azze ve celdir(134) deyub ba'dezen efrad-ı ecnâd-ı maḡher 'izzi ḥitâb idüb ey-birâderân-ı dîn ve 'avne-i ehli yakîn ma'lum hâtır-ı sadakat hizniñiz olsunki sizlere emir sipehbed(135) naşb itdigum mesleme dilâver-i nur-u 'aynım semere-i şecere-i cânım ve maḡşul-u mezra'î cenânımdır. İtmâm-ı mehâm gazv ve cihâdde yed-i yumnâ ve tiḡ kelle rubâ ve tîr-i sine düz-i 'aduv fersâdirki anıñla pençezen-i dâmen a'dâ ve serşiken-i düşman-ı bed likâ ve çehre-i ḥırâş ehl-i şekâşım hâlâ vücûdın cenab-ı vâhibü'l-imâle hibe idüb recâyı neyl-i rızâ-yı mevlâ ile demini ve mehcesini râh-ı ḥudâya fedâ ḳıldım ben ki sebîl-i ḥakda nur-u dînemi efnâden eba itmicek sizlere dahi vacip ve münâsib olan cân ve bâşa kalmayıb dem-i hucûmunda mu'in ve ḳafadâr ve hin-i sukûnette terâne-yi tahriz ve iḡrâ (136) müşevvük semt-i peykâr olmaktadır. Farzan hengâm-ı iḳdam da eşkâl-i vehmü ve bîm pây bend-i gerân-ı ihtimâmı olur ise benân-ı teşcî' ve teşvîk ile 'uḳde-yi tereddüdüne kuşâyış verub havâs-ı cüretine havâb-ı sukûn-u istilasıyla ser nehâde-i bâ lîn-i ihmâl ve tevânî olmak lazım gelur ise reşha pâş tenbîh [63/b] ve ikâz ola siz biḥukmî'l-beşeriye li'azide pây mezlika-yı sehv ve gaflet oldıḡı görilür ise Ḥandek-i zilletinden iḥrâcında bâzuyı sa'y ve himmeti der kâr idesiz deyub bâlâyı 'ar 'ar misâl-i Meslemeyi (137) der âḡûş itdi. Ve sunûf-u nevâzişhayı pederâne ile muḥâtabât mütezammın el-iltifâta şurû' idüb yâ

130. . sizlere: B, C de yok.

131. ḳatı: B, kıl ; C, ḳatı.

132. inkâl: B, inkâl ve iblâ.

133. melâlin: B, el-mâlik; C, el-melâlik.

134. Ḥudâ-yı 'azze ve celdir: B, cenab-ı Ḥudâ celle ve 'alâ.

135. sipehbed: B, sipahsâlar.

136. iḡrâ: B, iḡrâ ile.

137. misâl-i Meslemeyi: B, ḥarâm-ı Meslemeyi.

ḥabîbî ve ḡemerâti kalbî diyerek meyânına iki seyf-i ser şikâf zülfikâr endâm-ı bend eyledi ki biri tiğ-i Mesleme ve biri şimsîr-i 'Abdu'l-melik idi. Şer-i devlet-mendine gül gibi bir emâmi-yi beyzâ tekrîr idub bir kûh peyker-i eşheb sar sar ḥaram-ı pîl endâma sevâr itdiki mazmûn kıt'a-yı garra-yı bî mânend.

beyt

Tekâvür-i ki biyek ḥamle zir-i pââred

Eğér derâziyi ümid bâşedeş meydan

Zemin neverd çûşevk-ü ferâḥ rev çûn ḥuş

Sebük güzer çu cevâni ve kıymeti çurevan

Mübeyyin-i evşâf dilpesendidir⁽¹³⁸⁾. Yevm-i cum'adaki gurre-i⁽¹³⁹⁾ mübârek Receb idi. Edâ-yı şalât-ı zuhurdan sonra baḥr-i mevac-ı 'asâkir ve cuyûş-u nesim-i işâret-i 'Abdü'l-melik-i mülk ârâ ile⁽¹⁴⁰⁾ ḥurûşa gelüb⁽¹⁴¹⁾ bedriḳâ-i yumn ve ikbâl de delâlet bahş ferruḥ fâl ile bâb-ı Dimaşqdan ḥurûc itdiler. Bizzat 'Abdu'l-melik ferḥande şifât hizmet-i ta'zîm ve iclâl-i guzâte mudmerü'l-tagâte kemer bende ihtimâm olup dört fersah miqdârı mahalle dek ihtiyâr-ı külf-e-i teşyî' itdikden sonra (e) kanda kim 'azm idesen 'avn-ü ḥudâyârîñ ola kelâmını rue'sâyı kabâyil ve ecnâdîñ [64/a] 'unvan-ı münâşîr emn ve emâni

Şi'r

Ve ḥaysü tuḥibbühüm sâ'idetiküm selâmetün

Ve yer 'a-kümü'r-rahmâni minküllü cânibin

138. mübîn-i evşâf-ı dil pesendidir: C, yok.

139. 'azze: B, 'azze-i mâh-ı mübarek.

140. ârâ ile: C, ârâ ile deryâlar gibi.

141. gelüb: C, idüb.

mudlûluni efrâd-ı mübârizin cihâd âyiniñ pür külahkuşe-i ser-ü sâmnı kılub tır kâmet ferzende hüüşmeden kemân-ı âğüşenden cudâ kıldı. Ve dâmen-i ecfân ile geher pâş-ı serişk olup bir iki sâ'at honâbe feşân firkat ve katre nisâr-ı 'aşk hasret olduktan sonra

nâzm

Refti ve geçt hâl-i men haste zâr ter Sergeşte-i hevâyı tûem ey bahâre 'umr
Dil bîkarâr şud men ezû bî karârter Bâdide-i ziebri behâr eşk-i bârter

diyerek pâreyi ciğer nur-u basarı ola fiser-i namver ve 'asker-i muzaffer-i baker-ü ve ferrini veda idüb zeban-ı şerare feşânla zeban-ı paşı firkat oldı.

nâzm

İlâhî nuşreteşdi tâz-ı 'âlem ded bi sîtâned
Murâdî dil tamâm ezben-de-u azâd bestânend
Hudâvendâ Süleymâni dih in ferzend cânemrâ
Ki kâme mûr bahşet inkikâm ez bâ bestânend

mazmûniyla du'ayı feth-u nuşrat-ı lisân-ı hâl-ü kâl birle tekrâr iderek cânib-i darü'l-imâreye 'atf-ı 'inân-ı 'azîmet ve 'asker sar sar eşer tahrib memâlik-i düşminân-ı dîn fikr-i ile semt-i Rûma imâle-i licâm-ı yekrân-ı himmet kıldılar. Ruzân ve şebân tay-ı merâhıl kenân Tarsus nâm mahalle nuzûl idüb havâlisi a'lâm-ı rengarenk ile lâle sîtân olduktan ferman-ı Meslem-yi ser 'asker bu nehc üzere muharrır oldiki ol makâmda temâm bir sene ârâm oluna. hasbe'l-işâret leşker keş-i 'âlem-i bâlaya'ni ibni zekâ-i celî zeyâ tay-ı menâzil⁽¹⁴²⁾) isnâ 'aşar idince Tarsusda [64/b] meks-ı karar olunup tekmil-i muhâm-ı peykâr ve meşk-ı reşk kâr zâra iştiğâl olundu. Zemân-ı nah'zat ve âvân-ı hareket gelub sene-i mezbûra eyyâm-ı nihayet bulıcak ol mahalden

142. Menâzil: B. murâhil.

nakl-i zâmile-i aḥmâl olunup bilâd-ı aşhâb-ı şirk-ü zalâlden 'Ammûriye nâm-ı mahalde hal-i 'uḫûd-u hıbâl-ı eşkal munâsib görüldi.

Vurûd-u Cunûd-u İslâmiye bi Havâle-i 'Ammûriye Ve

Mukâbele Nemûden-i Şem'un ve Muşaf Kerden-i

Muslimin Ve Kuşte-i An Le'in-i bi Din (143)

Havâli-yi 'Ammûriye mazrîb ḥiyâm-ı felek fersây⁽¹⁴⁴⁾ mücâhidîn olduḡda cevâsis haber berler bu peyâm-ı esmâ' kâr-ı âgehân-ı kurûh-u bâ fer ve şukuh itdiler ki ḥâkim-i ḥişâr-ı nâ istivâr-ı 'Ammûriye olan şem'un-u mel'un mest-i şerâb-ı gurûr olduḡından hevâdarlarından nice bed mest-i handeris ḥuyelâ ile müterakkıb-ı dem-û teşâdümler olup na'rezen-i hel min mubârezdir. Pes Mesleme dahi nâmdârânı kabâ'il-i zir-i livâsına cem' idüb bu yüzden muḥatıban-ı ser âğâz eylediki⁽¹⁴⁵⁾ ey mubârezân bî bâk rev vey çâbuk suvâran-ı 'irse-yi tekûdev ma'mûmuñuz olaki Şeb'un-u hud'anemûn cem'i leşkerden bezl-i maḡdur idup kendi emsâl-i 'ulûc-u ile pâ nehâde-yi rekâb ḥurûc olmuştur. Hâlâ sizlerden niyâz mend ve ümid varmı ki muḡtezâyı kuvvet-i kalb-i İslâmiye üzere debdebe-i kûs-u menkûs-ı gûş ḥûşuñuza⁽¹⁴⁶⁾ innîn-i zubâbdan aḡkar ve innîn-i dilḥasteḡâne beraber gelüb debîb-i huyûl-ı nâ kabûl-i hareket-i nemle-yi meyân şikeste-i kader müeşşer ve kârger olmaya ki bi'avnihi te'âlâ nuşret-i suruş ferhat cuyûşe tev'em ve te'yîd ile 'ezimet-i sipâhı hemder eḡerçi ol ḥuk [65/a] sıfatân-ı rûbe derûn muḡtezâyı kelbiyet ile ol emirde herir-ü nıbâh idüb 'av 'av ḥâtır âzâr ile aḡlûtâ-yı keder resâniye âğâz itmeleri muḡkarrerdir. Emma verân-ı bişe zâr-uḡâ ve nere şirân gâbe-yi hûcum ḡavga olan mubarızân-ı biz intikâm-ı İslâme tâb âvar-ı muḡâvemet olmaḡla iktidârları olmayub nâçâr çanḡâl kahr-u nikâl-i cedel-i pişkâne giriftâr olmaları, dahi muḡaḡkaḡdır deyüb her birinin bâlây-ı iz'ânına ilbâs-ı ḡaftân tesliyeden sonra Muḡammedübnü'l-Aḡnefi mukaddemeye ve Muḡammedübnü Mervânı

143. Bu baḡlık: C, de Ameden-i cuvyûḡ-u İslâmiyye bi havâli-i ma'mûre-i 'Ammûriye ve mukâbele-i nemûden bi tarîḡ-i Şem'un-u ve münhezim-i şeden bi tarîḡ-ı keşte keşten-ı Şem'un.

144. felek fersây: C, gerd ve nesây

145. idüb bu yüzden muḡatıbanı ser âğâz eylediki: C, yok: C, de cem' ve tertîb ve muḡatâbât muḡarridâne-i ḡatır karîb ile cenk ve âşûbe ḡasse ve tergîb eyledi.

146. kûs-ü menkûs-ı gûş ḥûşuñuza: C, de yok.

meymeneye ve Abdur-rahmân bin Sa'sa'ayı meyseriye ta'yîn idüb kendi kalb-i askerde şâbit kadem ve pâbercâ âmâde-yi cenk ve heycâ oldı. Ve Battâl-ı ferhunde fâli re'isi tali'a kılub mânend-i tîr pîşreve meydân-ı dâr ve gîr itdi.

nâzm

Fiğân-ı çavûşan her gûşe ber hâst Sipah ez her taraf safâ keşident
Kiber resmi edeb şafhâ şevedrâst⁽¹⁴⁷⁾ Çu leşkerğâh-ı satranç âremidend
Kemân endâzan kemân ha ber kuşâdend
İkabânı şıkâr-ı per kuşâdend

(nesr) El-kışşa sufûf-ı rezm âreste kılınub ⁽¹⁴⁸⁾ Battâl-ı hemre kâb oldığı şûce'ân ve ebtâl ile istisâl semen-i bed fe'âl için ru berâh meşâf-gâh olıcak asker-i Sem'ündan bir batrik-i bî tevfiqa dūçâr olub bir sâ'at mîkdârı zemân-ı kâsât-ı⁽¹⁴⁹⁾ muhârebe meyânlarında tedâ vür idüb ba'de't-tesâdüm ser endâzân tara feynîñ şurâhı endamlarından selâfe-yi hûn rizân-ı zemîn olub hâk-i siyahı lâle gûn itdiler⁽¹⁵⁰⁾.

beyt

Zegaltideni kuştegân der musâf
Şude pošte ber pušte çun kûh-ı kâf⁽¹⁵¹⁾.

Dilâverân-ı tarafeyn henüz [65/b] ser girân-ı himâr futûr olmağın bir vecihle emr-i cidâl ve kıtâle maqdûr itdilerki neberdigâh-ı âsumândân simâk-ı râmih ve behrâm hun-ı âsâm denân-ı âferîn berdâste kılub sebbâbe gezân hayret oldular(e). Felek göft ahsente melek güftzih ⁽¹⁵²⁾ bu mubâreze-i 'azime-i muqaddeme-i makâlât

147. feğân-ı vekeber le bağlayan iki mısra: C, de yok.

148. kılınub: B, kılınub yeksuvâr meydânı cidâl ya'ni.

149. Keşât: B, kâi'nât; C, kasât.

150. itdiler: C, itdi.

151. zegaltideni, şude poste ile bağlayan mızralar: C, de yok.

152. felek güft ahsente melek güft zih: B, melek güft ahsened felek güft zih.

hiyca ve mübteda haber gaga olub henüz huccet-i kâfî'a-i mü hifât-ı meşkûle-yi guzâtle(153) faşl-ı da'va-yı gâlib ve mağlûm olmamışiken batrîk-ı gumkerde tarîk bî rehnümâ ve refîk çeb (154) rûgerive-i inhizâm olub siper endâhte-yi inan rizi selâmetgâh güriz oldu(155). Ba'de cümle sipâh menşûru'l-livâ emvâcî muterâkeme-yi deryâ gibi peyder pey(156) fevcâ fevc (157) birbirini (158) ta'kîb kenân-ı harâmân cây-ı (159) neberd-ü pûyân meydân temyiz cebân ve merd oldılar.

beyt

Hemekes bebâzâr cuyet neberd

Velî gâhmerdî şinasîde merd

Râyet-i (160) felek fersa ve neyzehây-i (161) kelle rubâ ile telâtım-ı sufûr dilâverân mubâreze gârı görenler eşcar-ı «mültefete'-sâk-ı bi's-sâk» (K.K) ile kuhelb erz ve kâf harekete geldi. Kıyâs iderler idi. Ve şâkka-i rengârenk hürşîdi(162) iltihabiñ cünbûş ve ihtizâzını temâşâ idenler şehper icnihâ-i ser veş nusret nümâyân oldu sanurlar idi.

beyt

Şehsuvâran rûz-ı meydân niyzeha cevân kenan

Çün ber etrâf-ı neyistanstân rûz gîn şîr-i demân

153. guzâdlâ: B, gazâd ile.

154. çeb: B, çîr.

155. oldu: B, oldıdan sonra nağm var.

Sivâ mülk-ü âdem ez 'arza meydân adüvviyera

Bir diyad-ı fena efnân ve hayzân ez gerâbi hânî

156. peyder pey: B, de yok.

157. fevcâ fevc: B, fevcâ fevcâ.

158. birbirini: B, yek diyeri.

159. cây: B, cân.

160. râyet: B, rât.

161. neyze hây: B, neyze hây cân fersây.

162. rengârenk hürşîdi: C, rsiyyât.

(nesir) Temâm-ı leşker-i İslâm zafer-i encâm-ı cây⁽¹⁶³⁾) hicâde-yi alay alay
kîyâm idüb

beyt

Beyâban hemi bîşe-i şîr geşt

Cihan-ı pûr ez tîr-u şimşîr geşt⁽¹⁶⁴⁾

tarafından kuster döküliyub şadâyı gireh-nây-ı mahâkî-yi ⁽¹⁶⁵⁾ süver-i kıyâmet ve debdebe-yi tabî ve nekķâre [66/a] hem âhınıñ ra'd pûr heybet süheyî ifrâs-ı ciyâd demsaz-ı nâneyi ahendilan-ı ecnâd olub taraf-ı müşrikinde feryâd hâ yâ hây vâveyla vâh cânib-ı müsliminde gülbânıñ 'âlemgîr-i Allah Allah peyveste-i kubbe-i âsumân ve tinnîn ednâz-ı mesâmi' kerru biyân oldı.

nazm

Heraher der âmed beher du sipâh	Reva rev berâmed behurşîdi mah
Zimevci selahu zigerdi zemin	Gulin geşt çerh-i zemîn âhenin
Biderya-yı âhen cihân keşt-i gark	Heva pur zemiğ-i zemîn pur ziberk
Zebangı hayûlânı gîti neverd	Şude pur sedar gunbedi laciverd
Gereh ber gereh dest-i peykan zenân	Zereh ber zirEh puşt-i deruyîn penân
Hurişiden-i kûs-ı rû-yı nekâs	Felek râ pûr ez râhneha kerde tâs
Sipah ez 'alemhâ şude sâyedâr	Dilîrân ber-â şofte divâne vâr
Beher sine-i nev şude kînhâr	Girizan şude rahmet ez sînha
Cudâ geşte dil behâz-ı pivende hış	Peder teşne-i hûn ferzende hış.

163. leşker-i İslâm zafer-i encâm-ı cây: B, leşker-i zafer encâmı İslâmı cây.

164. Bu beyt: B, de yok.

165. mehâkî: B, de mehâkî-i sîha-i.

(nesr) Taraf-ı muhâlifin hezimet rehin dahi şaf ârâyı mukâvemet olub birbirinden ümid-imedet resâniyle püşt ber püşt-ü dest bedest girdâ gird kıyâm itdiler lakin⁽¹⁶⁶⁾ vehâmet-ı hevâyı râhat fersâyı gavgadan evvel⁽¹⁶⁷⁾ haste dilân zehre çâk mübtelâyı hemay vehmi ve bîm olmağla a'za ve cevârihleri teblerze-yi ru'b ve herâsden ra'şe nâk oldu pençezen kabza-i⁽¹⁶⁸⁾ tiğ olmağa mecâl muhâl oldu⁽¹⁶⁹⁾. Cemî' kâr ve kirdârları muhâlif usûl-ı ma'kûl olmağın terâne-i vâveylâlarına pâ-yî nâbercâları [66/b] ile usûl tutup kef-i mutrip-i deffah mişâlinde ikdâm-ı lerzenâkleri âhen rukâbe dokundukça samialarına sâdayı dera-yı muşîbet gibi zemzeme senci feryâd olur idi. (elkısla) Cunud-û⁽¹⁷⁰⁾ mü'eyyede-yi Meslemeden evvela⁽¹⁷¹⁾ re'isûl- mukaddeme Muhammedübnü'l-Ahnef hamle kılub

nazm

Nebim ez haden gu nebâk ez sinân

Be cund bi dâmed becayı mesâf

Kazarâ bi teslim dâde 'inân

Besahtî pey efşurde çun gu-hi kâf

Der âmed be meydân ve cevân nemûd

Nemûd ez da'vâ fera vân numûd

Ol gün silahsör ma'reke zar-ı felek esir ya'ni cihân, pehlivân-ı mihr-i münir şimşir tizini nehâde-yi niyâm-ı şâm idüb irtesi 'ale's-saher kademine ser-i meydân-ı rûz olub verâyı cenne'i kûhden tir-i zer endûd-i sa'sa'ayı 'aleme perişân idince dilâver-i müşârûn ileyh ve sâir 'adüvvi şikâran tir efken ve serbâzan-ı düşman şiken⁽¹⁷²⁾ şimşir şir zehre şikâflerin hâb-kâh-ı gılâfden bir lahza âsûde komayub tamam bir gün

166. lakin: B, de yok.

167. evvel: B, de yok.

168. kabza-i: B, de yok.

169. mecâl-i muhâl oldu: C, iktidârları kalmayub.

170. cunud: B, cunud-u mecnede.

171. evvela: B, yok; C, meslemû'l-etvardan.

172. dilâver müşârûn'ileyh ve sâir 'adüvvi şikâr tîr efken ve serbâzan düşman şiken: B, yok. B, de serbâzân tiğ-i zen ve düşman şikerân tîr-i efken.

bir gece 'ale'd-devam cenk ve peykar ber karar oldu. Şöyle kim canibenden (173) nice piyâde suvâr suvâr merkeb-i nagş olub nice suvâr sahrâyı 'adem (174) icmâmı semend-ü (175) rahş eyledi.

nazm

Seraser şude ruy-ı şah-ı zemin

Zibes nakş bî cân çodî bâye çin

Zinhâyı şad pâre ve şâh ve şâh

Şode tu'me ber gurg ve rûbe ferâh

Sepide dem ki beyrak-ı berrâk sulh-ü efrâste kılınub ve fud-i ezvâ-ü envâr ordu ki nihâre tefâkum itdiler. Mesleme cemâ'at ehli's-sünne ve'l-cemâ'a ile edâyı mektûbe-yi fecr (176) idüb şavb-ı rûzi risân ma'hlûkâta dest-i niyâz ve recâ ber dâşte kıldı. [67/a] Ve guruh-ı mü'minîn cihâd-ı âyîn geriv ve eninle velvele endâz-ı âsumân ve zemîn olduktan sonra tekrar ikâmet-i rezm (177) ve peykâre esdâr-ı fermân kazâ ceryân eyledi (178).

beyt

Du derya degerbâre çuşende geşt

Beher sûy-ı seyli huruşende geşt

(nesr) Cidal-i âmûzân Rüştem neberd ve cigerd dîzân-ı hey caneverd bir yerden hamalât-ı hizebrâneye ser âgâz ve cân-ı dilden bir vecihle âhengi tek-ü tâz itdiler ki ruh-u (179) fer ameri zevcân-ı kahraman

173. cânibinden: B, tarafından.

174. sahrâ-yı 'adem: B, sahrâ-yı fetâde.

175. icmâm-ı semend: C, itlâk-ı zemâne.

176. fecr: B, 'usreti.

177. rezm: B, cenk.

178. eyledi: C, eyledi elâyâ habbezâ savtü'l-münâdi kabîlü's-subhu hayye 'ale'l-cihâd.

179. rûh: B, rûh-ü Rüştem.

beyt

Şadhezârân âferin ey pehlevânân-ı zemin

Böyle olsun olıcak 'alem de kaır müşrikin

Mazmûnen ber âverde-i lisân-ı hâl itmekde bi ihtiyâr olub kaddâhe-yi mukâteleden derun-u mer kadlerine cihân olan şerâre-yi reşk gıpta âmiz hâk-ı lehadlerinden ruste olan çemenzâr nevhastayı hemrenk hâkister iyledi. Şem'un, u rûbe derûn dir-i tecellüdü berdüş idüb siper-i gayret suveri ile def'i meyze ve tîr-i dilirân hancerzen ve şimsîr-i gir tasavvuruyle şüretnemâ-yı teşebbüt ve karar olıcak taraf-ı meysereden 'Abdu'r-raĥman (180) bin Şa'sa'a tekâvür-i sar sar hâraman-ı hâraş mahmize-yi tahrik ile ser-i meydan-ı rezmegâhe surüb

beyt

Süleyman şud bâd-râ rand zud

Çibâdî kihem bâdı hem diyuvbûd

bir maĥtele-yi 'azîme kıldıki ceşş-i pür tayş-ı 'adüvviy-i az kaldı ki (181) ser gerdân mufâvez-i perişânı kıla ba'de 'Abdu'l-İlah bin Cerîr ĥamle kılub ol daĥi nice Ĥabisü'l-vücud küfr-ü âlûduñ ser-i nahvet pezîrin gıdâyı şîr-i şimsîr ve nicesinin senk cisim(182) nâpâkıñ to'me-yi mâr siyaha zencîr iyledi.

beyt

Gurûhî ĥırâşide ez tîgu tir

Guruhû bi zencî-i [67/b] ĥâri esîr

180. 'Abdu'r-raĥman: B, 'Abdu'l-İlah.

181. Ceşş-i pür tayş 'adüvviye az kaldı: C, az kaldı ki ceşş-i...

182. senk cisim: B, de yok; B, de ĥabisü'l vücud şîrk âlûduñ ser nahüt pezîrini gıdây şîr-i şimsîr ve pençehâr; C, senk secedi.

(neşr) Ba'de Muhammedübnü Mervân hamle kılub nağâh cerih-i nize-i tire dilan rû siyâh olmağla merhem-i tîr-i zahm olmak için rû berah-ı semt hargâh oldı. Ondan sonra Muhammedübnü'l-'Aziz hamle kılub gurûh-u mekrûh duzah-ı neşînânın zemîn-i sinelerine cuyûbâr-ı tîğından âb-ı harâbı fezâyı mergiy olkadar sâle itdiği mezârı' ve meratı' vucûd bi nef'î ve sudlerin sey-i fenâ garkab idub fi'l-hâl hâşâki cismi nâ pâkların gülhan-ı cehime işâl iyledi.

beyt

Beher sûki şemşîr o kâr kerd

Yeki râdu kerdu durâ çâr kerd

(neşr) Pes ân gâh Mesleme-yi dilâver mânend-i nere şîr ciger-der nahcir gah-ı sufûfe teveccüh kılub tevsen-i çâbuk harâm-ı fil endâmın ki mâ şadaka güfte-yi sa'irdir(183).

beyt

Rahşi Cihandeh tiz dev endek hu rû bisyar rev

Ezo âhuvân burde girevder püye ve der tâhten

(neşr) Meşafgahe (184) sürüb bir vecihle cenk ve peykâr itdiği kâfe-yi mücâhidin ol rûz dehâ dehde hûn-u 'adüye sîrâb olub Mesleme-yi dilire ka'în ehl-i şekâdan istiğnâ gelmeyüb gitdikce zebâne-yi haşm-u kîn müste'il ve mültehib olub yemîn ve yasârından rast geldiğine şerâre-yi zahm ile izâka-yi çâşni-yi 'ezâb-ı cahîm ider idi. 'Abdu'r-rahmanübnü Şa'ş'a ve sâ'ir rü'esâyı 'asâkir pişgâhı Meslemeye hâzir olub piş rekâbende nümâyân itdikleri dest-i berd muzafferâne ve dâr-u kîr dilâverâne muhayyir-i 'uqul-u fehûl olmuştur. Battal Gazî semend çapukharamından cüdâ olub piyâdeliği hâlimden fersân-ı düşmandan niçe nâmdar suvârı zin-i hayatden [68/a] fetâde-yi handek memât ve revâne-yi neşib-i derekât eyledi. Şem'un-u mel'un yüzüymibin miqdârı şeci' nâmdâra istizhâr gurûru ile kalbigahı sipâhında şabit ve

183. Pes ân gâh..... şâ'irdir: C, de bu paragraf yok.

184. mesâfegâhe: C, cânib-i nesâfegâh-a.

berçarâr olub ihtimâl-i mağlûbiyyet ve inhizâm-ı ihtâr kalb-i teşevvûş medârı itmez
iken

beyt

Hemî tâbger dâni en güşteri

Cihân râ degergun şevend dâveri

'Abdu'r-rahmanübnü Şa'şa' a 'acele ile mültehisen (185) huzur-u Meslemeye gelüb bu kumaş-ı(186) zarneğâr bişaret-i (187) pây endâz-ı cenâi'b-i ketâi'b cemilü'l-avâkıb (188) kıldı. Ve didiki (e) *minnet cenâb-ı hakka demâdem* (189) *hesâr-ı tar sem'un-u nâb kârın cen-ı habişi* bu hini zafer kurbunde revâne-yi derikât-i cahim olub serbi sâ mânı gûy-u bâzicegâh-ı cihâd ve dest-i hûş samsâme-yi ecnâd olmuştur. Heman taraf-ı şehre şitâban-ı revân olmak gerektirki (190) sâha-yı mülkü 'aduvvi (191) has-ü hâr menâzi' ve mehâşımdan mu'arrâ olub hasetü'l-merâm ictina-i' gımâr kâm zamanıdır. Pes Mesleme iktinâh peyâm-ı sa'ôdet encâma sâlefü'l beyânda (192) ihtimâm idüb yâ 'Abdu'r-rahmân rivâyet itdiğin (193) kâziye-yi (194) mutevekkî'u'l-huşuluñ tahakkukuna neden câzımsin diyecek 'Abdu'r-rahmân-ı meşkur bast-ı cevâb sipahsâlâr Ebû Anede 'ulûc-u Rûmdan biriniñ geribânı pençe-yi zabuma girüb pürsis-i cebûneği-yi ahval-i içün ol dam-ı eflâdeye nesâr-ı dâne-yi guftâ itdiğimden el-hâletü hâzihi Şem'un maqdemeyi ceşinde mubâşir-i muşaf iken dilaverân-ı Arabdan biriniñ cerih-i ti' ser şikeni olub kelle-yi bidevleti galtaş-ı zemin fenâ olmuştur deyu haber verdi diyicek (195) henüz kelle-yi şem'unuñ kat'i kelâmı makta'a [68/b] tımdan Battal-ı ferhunda mekâl gelüb ser âlûde behun-u Şem'un-ı endâhte'i zir-i kavai'm tevsen-i

185. 'acele ile mültehisen: B, 'acele ile tām birle mülteḥşā, C, mütelehisen.

186. Bu kumaş: B, C, kumaş.

187. bi şâret-i: B, temgiri C, de bi şâreti.

188. cemil'ül-'âvâkıb: B, mes'û dü's-senâbik.

189. demâdem: B, ve demâdem.

190. gerektirki: B, münâsibdirki.

191. 'aduvvi: B, 'adedi.

192. sâlefü'l-beyanda: B, metânet ittisâmda.

193. itdiği: B, itdiğiñ.

194. kâziye: C, hadîge.

195. diyicek: C, didi.

serdâr-ı muzaffer-i nusret eser kılub (196) hemîşe seri gerden geşân-ı muhalifin zir-ı senâbık hayûluñde bu vecihle (197) pâymâl olsun didikte (198) gülbâng-ı şükr-ü senâ ber dâšte verâyât-ı (199) surûr ve ibtihâc efrâste kılındı. Mesleme ser buride-yi Şem'un-ı âğuşte-yi hâk-u hûn göricek ru-yi niyâzı nihâde-yi (200) zemin- ibtihâl idüb dem(atü's-surûri âgeşte-yi hâk-ı (201) subhe-yi hazerden-yi hamd-ü senâ (202) kıldı.

beyt

Berin teyessürü feth-i zaferki cân bahşest

Hezar şürk hüda sad hezâr şükr hüda

Diyerek baķiyetü's-suyûf küstekânıñ hâşâk cism-i nâpâklarından sâhâ'-i gabrânıñ tanzifına işâret fermâ oldu. Hemânâ usud-i cunûd rûbe nehâdân müşrikiniñ post-ı hayallarına ecsâd bû sîdelerinden cudâ itmeği mubâşeret kılub ol har tab'ân 'alef har-i yek bi yek firistâde-yi çerâğah-ı bevvâr itdiler. Elhâsıl etfâ-yi şerâre-yi züdmir vucûd-u ešrâr üçün bir vecihle isâle-yi cuybâr-ı kaħr ve dimâr itdilerki musafir rûzharki siyah fâm-ı Şâmı ber pa idince ol fitne-yi ber gešteden eser manâ-peyda olub cümlesi perişan çen gülistân-ı eyne'l-mefer ve maħzar teferruku oldılar. Bir kaç leng-ü lûk mecruh ve meflûk sa'âlike-yi bed sulûk ki piş-i nize-yi pušt fersây gâziyân bi pervâdan hışn-i 'Ammûriyeye ilticâ arzusuyla bâdiye peymâ olmuşlar idi. Taķib olunub kuşteleriyle dervâze-yi medine-yi mezkûreye muntelhâ olinca tarafeyn rehguzeri çâr suy-ı kaşşâba dönderdiler. Ve derûn-u kal'ada bulunan nâtevanlar seyl-i 'aramram cuyuş-u âhen pûş-u İslâmiyyenin [69/a] hucûm ve huruşundan has-u hâr gibi derdigerden eftân-u hıyzân neşibgâh firâre perişân ve revân olub kal'a ve hanemânların müfettehu'l ebvâbı terk itdiler. 'Ale's sabâh ki serdâr-ı leşkerğâh-ı âsuman ya'ni mehr-i münir tâbında serir direh-şân-ı sipâh rû siyâh zallâme şikest virub sipah sâlârân-ı şâbit ve seyyâr-ı tarumâr iyledi. Kâtibe-yi leşker-i muzaffer

196. tevsen-i serdâr-ı muzaffer-i nusret-i eser kılub: B, hanâib-i cenâb Mesleme kıldı.

197. Bu vecihle: B, bu resme.

198. pâymâl olsun didikte: B, zemin-i hazelân olsun.

199. verâyât: B, verât

200. nihâde: B, C, sevde.

201. ageste-i münhak: B, C, de yok.

202. senâ: B, hudâ.

ğazanfer-i ferâbeht ve iclâl ile hısn-ı (203) 'Ammûriyeye duhûl idüb pıserân-ı nâzenin sâye perverd ve arâyiş 'uzr-i n i 'zâr nâdîdde derd ve aqmeşei zer beft ve emti'a-yı dilkeş bister penbe âkin ve mefreş-i munakkaş cevâhir kerânbiha ve nukûduna ma'dûd dibâyı zernişân ve tefârik misk-i sevd aqsâmından bir mertebe ganâ'im-i kesireye dest-i rest müyesser olduki ta'yîn miqdârında müstevfî idrak-ı beyyinü'l-'aciz olduğundan hesabın havâle-yi kalem-i cezri esem kılmıştır.

nazm

Beyne gâh-ı leşker gerân tâ girân	Zemin sud zebar-ı ganîmet gerân
Zebisyariyi raht-i esb şudur	Dil-i dîde-i müflisân geşt pur
Ze seyf fûr dibâ ve haz herîr	Ze kâfir-u 'anber zemuşki 'abîr
Kirân mayehâyı zeğayet birun	Bedîdâr-ı zîbâ bıkıymet fuzûn
Zede tûde tûde der her vatan	Tarâ'if be harman mîn cevâhir bimen
Ne sermâye çendân der âmed bibâr	Ki derya bed anra muhendis şumâr

(negr) İcmâlen dâhil-i fezleke-yi tahmîn-i (204) muhasibîn olan fey-i bi nihâye miqdârı bu vech üzere keşide-yi defter ta'yîn olmuştur ki yalnız sercîde-yi mizân-ı taksîm olan zernâb yüksekseñ sekiz kere yüzbin 'adedine bâliğ olub ganem cinsinden olan [69/b] ganem oniki biñ re's ola.

beyt

Tâ cihân resem-i dest-i bud nihâd

Dest-i burdi cinen nedâred yâd

Bu ticâret-i râbihade cânib-i târâc gerân-ı müsliminden telef olan sermâye-yi ervâh-ı mü'mimîn tefekkul olındık ta bu mertebe can bâzârında atlıyuz otuz nefer-i

203. hısn: B, ma'mure.

204. fezleke-i tahmîn: B, fezleke-i tahmîn dakîka sincân.

gâziniñ naqdine-yi rûh-u (205) dâhil-i hemyân-ı sehâdet oldığı zahir olub taraf-ı İslâmiyâne bundan gayrı ziyân (206) re'sül mâl vucûd-u merâbitiyyeye bundan ziyâde noksan (207) terettüb itmediği reside-yi mertebe-yi tahkîkdir. Mesleme bu futûhât ve ganâyımı 'arza daşt bârgâhı sultânı kılub keyfiyyeti zabt ve hıfzında muteraqqıb-ı fermanı olıcak (208) cânib-i 'Abdu'l-melikten peyâm âver-i ahsente (209) olan berid-i sa'id pey-i zıkr olunan ganimet (ve fey'uke beyne'l gânimîn)(210) tevzi'ine ruşatnemâ olmağın me'mûr-u hizmet-i emânet olan Recâ bin Hayât mubâşeretiyle haq ve 'adl üzere taksım ve bezl olındı. Ba'de Mesleme-i dilâverine 'asker-i zafer esere ikdâm-ı taqdim idub bi'l-ittifâk cânib-i Tekfûriyyeye tahrik-i devâl 'azimet itdiler.

Ameden-i 'Asâkir-i İslâmiye bi Hısn-i Hasin-i

Tekfûriye ve Muhârebe-i Tekfûr-i bi Dîn

ve Mûnhezim Şuden-i Müşrikin (211)

Tekfur-u ekber ki mürebba' neşin-i tahtgâh-ı İstanbul olan Elyûnu tîre derûnûñ damadı idi. Piş gâh-ı kal'a-yı Tekfuriyede İslâmiyân ile âmâde-yi mukâvemet olub hazret-i emîrül-'Arabîñ bu şevket (212) ve iclâl-i ile kudum-ü bi bâkânesin göricek tahyie-i berk ve sâzi tegu tâzide bezl-i mechûd idub meydân-ı dilâveride mîrârân âz mâyiş vucûd itmiş altı bin fursân sar sar suvâri ile 'ozm-u kârzâr idub tarîka-i 'münâkaza [70/a] üzere gâziyan-ı mü'eyyed min 'indi'l-İlâh ile mubâşere cenk ve pey kâr oldı. Az kaldı ki evvelemirde silk-ü sufûf-u mücâhidini güste ve 'asâyı

205. ruh: B, vucûd.

206. gayri ziyân: B, ziyâde noksân.

207. ziyâde noksân: B, ziyâde ziyân.

208. fermân olıcak: B, fermân-ı imâret penâhu olıcak.

209. ahsente: B, ahsene.

210. beyne'l gânimîn: B, beyne'l-gazât.

211. Bu başlık: C, de yok; C, de Residen-i İslâmiyân bihısn-ı hasin Tekfuriyye muhârebe gerden Tekfûr bidîn ve mûnhezim şeden-i müşrikin bi fazlul-mülkü'l-me'în.

212. bu şevket: B, bu kadr-i şevket.

ittihad-ı guzat-ı şikeste kılmak (213) mertebesini nunâyân idub merâkiz-i (214) qarargâhden dâire-yi sipâhı cudâ kıla (elkıssa) emrazı hâi'le-yi ve bâ'ıye gibi âfet resân-ı cism-i leşker olub mizâc-ı mucâhidine hayli ihtilâl ve perişânî virdiler. Beden-i 'alilden râhat ve huzur ber taraf oldığı gibi mübârezin-i dinden sâ mân-ı tahammül gidub

beyt

Tahammül gerçi mahmûdest lutf-ı peykerân âred

Ne çendânı tahammül künki merdî reziyân âred

(negr) Her biri arzuyu kenâre-yi selâmet ile tarafber taraf tenhâr ve badiye-i' bî karar olmak 'alâyımı âşikâr olıcak Mesleme ref-i' 'akıre-yi gayret kılub (ilâ eyne yâ enlü's-Şâm felâ Şâm-ı lekum in galebetü'r-Rûm 'alâ diyârikum ve ilâ eyne yâ ehlü'l-'Irâk felâ 'Irâk-ı lekum in tevelleytüm min 'ulûci'r-Rûmi elyevmi elyevm ya'lemu'l-İlahü lekum sıdkâ'l-yakîn) deyüb câr-ı cihet-i mu'askere na'rezen hass-ü hahriz oldı. Ve Recâbın Hayât dahi taraf-ı âherden (Ya ma'sere'l-muslimîn ilâ eyne tenhezimün ya ehlü'l-'Irâk-ı vâlideyn min ehlü's-sâlibân ve 'idetü'l-evsân) deyü feryadı ber dâste kılub nakl-i âyât-ı va'd ve ve'îd ile taqdim-i merâsim-i tehdid eyledi ve mübârezin-i Kûfeden bir sâbbı şecâ'at nisabı hilâl-i şufûfda cevlan-ı kenan teşvik-i şece'an ve nefsi (215) pür kabul (216) te'siri ile tehyic-yi lücce-i cidâl ve iş'âl-i na're-yi kîtâle istigâl eyledi(217) bu kelimât-ı gayret âmiz hamıyyet engiz tebze degân-ı feşl cubn olan sâdelevhane kâr-ı nâdideye fusûn-u sıhhat olub kel evvel tahsil-i nizâc-ı[70/b] kinsitanı itdiler. Ve kânûn-u sinelerinde mültehib olan nâr-ı gayret (218) ile zebâne pâş-ı harman-ı cem'ıyyet-i kuffâr ve âteş endâz-ı hân mân sabr-ü karar eşrâr oldılar. Şöyleki dud-ı siyah âhları ejd-i hây-i âteşin dem renginde evc-i hevâye mütesa'id olmağa başladı. Amma ne çâre iradet-i 'aliyye-yi kahhâriye 'asker-i Meslemenin (219)

213. kılmak: C, kılub.

214. mertebesini numâyân idub merâkiz: C, de yok.

215. şece'an ve nefis: B, şece'an ve ibtal-i nefis.

216. pür kabul kabul: B, kabul.

217. eyledi: C, bulub.

218. nâr-ı gayret: B, nâr-ı müşriksün gayret.

219. 'asker-i Meslemenin: B, Meslemenin.

fi'l-cümle gûş-u mâlîna ta'alluk itmekle dilâveran-ı İslâm'dan Battal gâzi ve Muhammed Bin Mervân ve dahi nice merdân-ı cân sitânın (220) huyûl ve merâkıbine âsib-i zahm-i sinân-ı dūşmenân isabet idub bi'z-zarûreti piyâde-yi mubâşere-yi mubâreze olmak lazım geldi. Bu dâr-ı gir ve herc-ü merc esnasında kazâ ile Tekfûr-u mağrur endâm Meslemeyi âzurde-yi zahm-i tiğ idub fetade-yi bister nâtevânı kılmağlamecmu'u leşkercünd-ü serburide gibi hareketten kalup rû nihâde-yi hâk-ı dem bestei oldılar (221). Bu sebep ile nice za'ifü'l-ğalbin derûnuna hâtıra-i' inşirâf ve 'avdet-i vesvese endâz rahad olub inhizâm-ı ehl-i (222) İslâm tahakkuk bulmuş iken 'Abdu'r-rahman bin Şa' şa'a ve Muhammed bin 'Abdü'l-'aziz her biri bir taraftan hucûm-u şîrâne ve hamle-yi delirâne ile ber hamzen-i ketibe-yi ashâb şirk-ü fesâd ve dağdağa ve endâz-ı vücud-u (223) ehl-i beği ve 'inâd oldılar. Şikeste nihâl vücûd-u Meslemede dahi fi'l- cümle âb-u tâb ifakat-ı numâyân olub nesim-i feth-u te'yidîne râyât-ı felek sây-ı İslâmiyane tahrik ve lücce-i şevk-i mü'minin-i tehyice başladı. OI gün ru'esâ-yı kabâil dest-i şemşir giraleri edâ-yı ferîza-yı gazâ-u zebân cevher başları ile tahriz ve iğrâ-yı cenk ve hîvâye meşgûl olub (224) "yâ ehle'l-İslâm el-yevme el-yevm yücibu'l-İlâhu lekümü'r-rizvân" mekâlesi pirâye-yi tiğ [71/a] zebân pîr-ü civân olmuş (225). Mesleme dahi iş'âr-ı selâmet-i vücûdı için bangi bülend ile benem Mesleme-yi ser 'asker dūşman siken-i dilâver-i hamdûn-lillâh kelime-yi vücûdem harf-i illetden şahih ve sâlimdir. İhtimâl fukdanımla perîşân olanlar huzûrîma gelüb cem' olsunlar deyu beşâret fermâyı 'asâkir olıcak kalb-i leşkerden kuvvet-i cedid peydâ olub ân gayrı münkasimde 'asker-i Mesleme gâlib ve muzaffer ve reht-i fecere mankûb vemüdemmer (226) oldu

beyt

Du leşker şud ez kudret-i kâr sâz

Yeki sernegün ve değer ser firâz .

220. merdân-ı cân sitânı: B, merdân-ı kin siyanı.

221. ru nehâde-yi hâk-i dembeste: C, de yok.

222. ehl: C, 'asker.

223. vücûd: B, vücûd ve fevd.

224. olub: B, oldu.

225. olmuş: B, C, olmuşıdı.

226. müdemmer: C, müdemmer.

Cünd-ü küffâr-ı müste'idü'l-idbarın kemâl-i hezîmetleri henüz âşıkâr olmamışiken şah-ı encüm sipâh zulam imdâd-ı asker-i İslâm içün hem'inân-ı ricalü'l gayb hem cinâh-ı ser'üş-i nuşret olmağla yani talî'a-yı Şâm (227) orduyu düşmanihata kılmakla a'dayı liamı düzehmekan bi't-temâm münhezim(228) oldılar.

beyt

Zitığaş şudend ân çunân tar-umâr

Zehorşîd tabende çün sâm sâr.

(nesr) Battâlı (229) ferruhfâl bâb-ı medine-yi Tekfûriyeye şitâb idüb ve dervâze-i (230) hisârda (231) nesr-i tâ'ir var karar iyledi. Ve hisn-i mezkûre ilticâ ümidi ile can atub gelen bir guşgân bi ser ve sâ mânı kaydı 'alâyık sahnedden tahlisâ meşgul olub nâm derân-ı mürikini birer birer cânib-i bi'se'l-masîre irsale (232) iştigâl itdi. Mebâdi-yi şebde ser-i Tekfûr mağrûr solucân-ı tîg sece'ân ile neşibgâh-ı tirâne galtân olmağın sa'ir hazele-yi fecere taraf taraf perişân olmadan gayrı derman bulmayub, rehguzârları mağilan zâr-ı tîrüteber olmağın pelâs-ı hezâr pâre-yi 'umurları âvihte-yi cengâl olarak ru nehâde-yi hâk-i merk (233) olub [71/b] gâr-ı târiki mağbereden gayri nihân olacak yer bulunmağla cümle rûnihâde-yi güristân ve inziwâ karde-yi nirân oldılar. Vegaretgeran-ı 'Arab bilâ muzâhim derûn-u kal'aya vaz'-ı kaden idub inâyı tasavvurlarında güncâyış pezir-i olmayan mertebe magânim-i keşireya dest-i res oldılar. Muttefekun 'aleyh nekalayı haberdîr ki bu kadar harb-u kîtâl esnâsında kenâra gir-i sahrayı şehâdet olanlar beşyüz mikdârına bâliğ olmamıştır. Ve bu feth-u nuşretde emîn-i beytül-mâl Recâ bin Hayât defter-i mücibince âvihte-yi cengâl şehbâzân-ı cidâl olan tahf-i imti'a-yı fâhire aksâmından gayrı Tekfûriye malından dahîl-i mizan-ı taqsîm olan zernâb altı kere yüzbiñ altun olub cümlesi kantâr-ı 'adl ile meyân-ı mucâhidinde tevzi' ve bedel olundu. Ve mesleme

227. Şâm: B, şenâm.

228. münhezim: B, münhezim târumâr.

229. Battâl: B, C, bu halde Battâl.

230. dervâze-yi: B, fi'l-hâl devâze-yi; C, de yok.

231. hisârda: C, hisâr üzere.

232. masîyre: B, masîre irsâle.

233. merk: B, helâk.

semâhat ayin kendu vâyesin dahî işâr-ı (234) mübârizin itdi. Sâha-yı hisn-i Tekfûriye has-ü hâr (235) vücud-u eşrârdan munezzef ve pâk olduktan sonra şahn-ı latîfide (236) yirmi gün temâm (237) ihtiyâr-ı mekş-u ârâm olunub ba'de Semâve-yi kubrâya 'atf-ı zemân-ı yekrân ikdam itdiler.

Ameden-i Merdân-ı Memâlik Kuşây-ı 'Arab. Be Kal'a-yı

Semâve ve Muşâf Kerden Ceyş-u Zafer Makrûn bi Efrizûn-ı

hud'a nemûn. Müyesser şuden-i Feth-i Kal'a-yı Semâve

Gurihten Efrizûn-ı bi Cânib-i Meşîhiye (238).

Ol zamandan medine-yi Semâve metânet ve feshat (239) ma'mûriyette âbruy cemî'i buldân ve âbrûyı cihân (240) olub çar-ı cehet-i 'âleme çehâr der-i 'Azmi meftûh-u kuşâde. Ve her köşesinde hezerân-ı hizâz mâi'de-yi 'ıyş ve safâ âmâde. Bir şehri-i 'azim-i İrem nezîr. Ve bir çay-ı gâh-ı [72/a] refî-i dil pezîr idi. Ser rişte-yi gûtevâli kal'a-yı mezkûre Efrizûn nâm bi tarîk-ı bi tevfiķiñ vâ beste-yi dest-i taşarrufı olub meyân-ı kubürâyı duzah âşiyândan kemâl-i şervet ve yesâr ile şahib-i iştihâr bir mağrûr na-bekâr idi. Tantane-yi sevket-i haşr-ı İslâmiye heras-ı endâz tab'i pu vesvâsi olıcak tedbîr-i muhafaza-yı şehristân vücûdına me'mûr olan muhârezân (241) havâsi (242) dem bete-yi hayret olub müşteşar-ı sehî ful-fikr ve vâhmeden bu bâbda çâre hahi irşâd olduktan rehnumâyı semt giriz olmağın nâçâr firâr idub kal'a-yı Semâvede tahammül-ü ızdırâb tehassun iyledi (243).

234. işâr: B, işâr-ı dilâverân.

235. hâr: B, hâşâk.

236. latîfide: B, ma'mûrunda.

237. yirmi gün temâm: B, temâm yirmi gün.

238. bu başlık: C, de Amedân-ı dilîran-ı memâlik geşây 'Arab bita'li'a-yı Semâve muşâf gerden ceyş-ü zafer kârin mâ Efrizûn-u hexîmet ra'în müyesser şeden feth-i kal'a-yı semâve gerihten Efrizûn.

239. metânet ve feshat: B, feshat ve metânet.

240. ve 'abrûyı cihân: B, ve 'abrûyı rûyı cihân.

241. muhârezân: B, de yok.

242. havâsi: B, havâsi ve kevâsi muhârezân.

243. iyledi: B, itmîşidi; C, itmekle nâçâr ihtiyâr-ı karâr idüb kal'a-yı Semâvede tahammül-ü ızdırâb-ı muhâsara itmîşidi.

beyt

Yekî raht mîbest behr-i güriz

Yekî tîgu pey kân hemî kerd tîz.

Ez cânib-i (244) dilâverân-ı 'asker ve nere şîrân-ı safder, pirâmen-i hisârdan (245) nuzûl idub ol mazanne-yi genc-i şâyegân olan şehri 'azîmi ejderler gibi ihâta kıldılar. Ve derûn-u kal'ada câygir olan (246) guruh pur surûr ki nîruyi bazularına gurûr ile kendulerin şîr-i kavî pençe-i gâbe-yi kâhr-u zor sanırlar idi. Zafadi' vedidân ve murân gibi herbiri bir sûrah-ı gür mânende gurizden gayrı çâre-yi necât bulmadılar. Düşman şikârân-ı âhının destîñ şadme-i kûh efkenlerinden çehre-yi huzurları harâşide ve efkâr(247) olmayan ba'zı hod peşendân gurûr endiş pür teşviş(248) ihtimâli muqavemet pür beraz bayan-ı (249) mucâhidîn ile verâyı bârû-yı (250) ka'adan cenk-ı muhannesaneye âğâz idub mudâf'a-yı tühmetnân-ı rüstem-i neberd için vaz'ı menâcîk idub hecer endêz taraf-ı leşker gâh-ı müslimin oldılar. Bu taraftan dahi kemâ tedîn-ü tûdan medlûliye 'amele âhenk ve tertîb-i menâcîk ile âğâz cenk olunub müslimin müşrikine ve kefere mü'minine verâyı cidârdan remyi hicâr iderek temâm kırk gün resm-i kâr zâr ber qarâr oldı. [72/b] Eyyam-ı erba'in cidâl nihâyet bulıcak heva-yı mucâdelede nev'i i'ctidâl nümâyân olub hâk-ı nihâd-ı müşrikine cemerat-ı havf-ü haşyet düşmekle serde-i' zemherîr huzlân ile hun-i ciğerleri muncemid iken zübâna başlayub çeşme sâr didelerinden şekli-i honâbe de revân oldı. Bi'l-âhere teslim-i mefâtih-i kal'adan gayr-i tebdîrden me'yûs olub tarîka-yi işâl haber inkıyâd ve iblâğ-ı peyâm-ı ehlen ve sehlende mütereddidler iken betarîk-i Efrizûndan patrik sine harîk mühtedi semti istimân olub hamâme-i tîr ile cânib-i mu'askere nâme pûran iyledi. Ve mazmûnunda eltâf-ı Meslemeden niyâz mend amân olub murgî rûhum pençe-yi sahtgîr şahbâzân-ı 'askerden sâlim kalursa ya'ni hemâyî himmet-i Masleme guncişk pür şikeste-i vucûdumı zir-i cinâh-ı himâyet âlub ve 'akab-ı

244. ez cânib: B, C, ezîn cânib.

245. hisâr: C, kal'a.

246. câygir olan: C, câygir olan şerzeme-yi surur-u endişe bedkiş pür teşviş.

247. efkâr: B, inkâr.

248. gurûr endiş pür teşviş: B, de yok.

249. pür berâz bâysân: B, ile mezberân-ı mâysân.

250. bârûyı: B, de yok.

cânşikâr-ı nibâl-i nucâhidinden halâs idüb fezâ-yı âzâdiye salmak câ'iz olur ise ebvâb-ı mesdûde-yi kal'adan birini baht-ı humâyun-u şecî'ul -'Arab gibi kuşâde kılmak zummetime farz olsun deyu 'ahd iyledi. Bab-ı ihtimâl feth-i kal'a mensed iken bu haber-i vurûdî ile ebvâb-ı meserret meftûh olup hısn-ü derûn-u müslimine her taraftan tüccâriyân (251) surûr-ı şâdumân-ı katâr katâr ihmâl-ı tefârik-i kâmiran-ı ile duhûle başladı.

beyt

Meşev melûl ki fettâh bâb-ı müşkülha

Ki yeki derice bi bended hezâr bin şâyed

Şebângah derbân-ı kazâ-derice-yi zerrin cenâh rûz-ı ahlak ve perde-yi neyle-i fâm-ı Şâmı avihte-i bâb-ı kal'a-yı heft âsumân itdikde işâret-i Mesleme ile Battâl-ı huçeste hal revâne-yi der vâ ze-yi hisâr olub Batrika taqdîm-i levâzım uhûd [73/a] ve mevâsik itdikden sonra ol dernak-ı gumkerde tarîk-ı kal'anın der-i a'zamından kilid-i insidâdî ber daşte kılub Battâl-ı hemrekâb oldığı ebtâl ile ebtâl-i tılsım vucûd-u bed sigelan için derhâl derûn-u hısn-i mu'azzime vaz' kadem kıldılar. Ve gâfil ve âğâh nâ'im veya intibâh oldukları rû siyâh-ı gumkerde râhı iblâğ-ı peyâm-ı vâveylâyı ehl-u 'iyâl için derekât-ı cahime ırsâl itdiler. Ve kal'anın sâ'ir ebvâbından dahi akfâl insidâd-ı ref' idub müterekkıb-ı ruhsat duhûl olan muntezirân-ı ân ruhsata esmâ'i mazmûnu âyat-ı (252) nasr-u feth idicek cümle-yi mucâhidîn muhavhidîn-i şükr-ü kenân hamdele guyân işâret «fâd huluhâ» ile yekdiğere mujde resân olub Mesleme ve müslimîn duhûl kal'a-yı Semâve ile (253) kâmkâr oldılar.

beyt

Çufirûzeyi merd gerded pedîd

Der çâre râ zûd yâ bed kilîd

251. ticâriyân: B, kâr bân.

252. âyât: B, sûre.

253. ile: B, ile dahî.

Ve sahn-ı zıbasında besat-ı bısüt zerândûd 'ış-u 'işrete iştigâl itdiler (254). Efrizûn tîre derûn hareketimez bûh ile kendin yerden yere urub bir surahtenin teng-i hufre nişândan misâl-ı (255) mâr zahmînâk dem beride nâlân ve 'uryân-ı tahlis cism-i bitâb ve tuvân idub berk-i hazân gibi iftâd-u hıyzân-ı kal'a-ı Mesihîyeye ilkâ-yı harlâse-i vucûd itdi. Bu mertebe hay-u hüy ve gavğa eşnâsında olgün 'asker-i müsliminden dokuz nefer gâziden gayri bir ferdîn kebûter-i canı âşiyâne-yi bedenden ba'l kuşâyı cânib-ı cinân olmadı (256). Ve kal'a-yı mezkûrede ganâyim-i dahî birun-u ihâta-yı hisâb müstevfi-yi idrak olub resm-i kadim üzere bîn ilgâ nemin taksîm olundu.

beyt

Çu ez zer [73/b] gerân şud terâzûy şân

Bi âhen kavî geşt bazû-yı şân

Ba'de sâlimen ve gânimen makarrı Efrizûn olan hısn-ı Mesihîye fethine 'azimet kılındı(257).

254. iştigâl itdiler: B, meşgûl oldular; C, de" ve sahn-ı zıbasında bast-ı bisât zirândûd 'ış-u 'işrete iştigâl itdiler" burası yok.

255. nisândan misâl: nisândan mâ nend.

256. olmadı: B, de olmadı ve kal'a-ı mezkûrede ganâyim-i dahî birun-u ihâta-yı hisâb mestevfi-yi idrak olub resm-i kadim üzere bîn ilgâ nemin taksîm olundu.

257. Ba'de..... kılındı: C, de yok; C, de vezin üzere mecmu'u İslâmiyân kâm kerân ve şâdumân müferri ve mukarrı Efrizûn olan hısn-ı Mesihîyeye teshîrine 'atf-ı 'inân-ı ikdâm ve sevk-i leşker-i ihmîm itdiler.

**'Azimet-i Fermûden-i 'Asâkir-i Islâmiye bekal'a-yı
Mesîhiyye ve hucûm Kerden Şemmasın ve Mukâbele
Nemûden bi Islâmiyân (258) ve Geşte Şuden-i Şemmas
ve Muzaffer Şuden-i Ehl-i İmân (259)**

Efrizûnki yağmâ gerân-ı muvahhidinden hârib «hızbu'l-İlâh-ı gâlib» (K.K: 5/56) pençesinden tahlis-i metâ'-yı hayât için bir günci selâmete tâlib idi. Giderek kal'a-yı Mesîhiyye ye ilticâ idub vücûd-u mihnet keşine ol cây gah-ı melce ve melâz ittihâz itmişdi. Mucâhidin-i (260) nusret qarın ol kiber-i kibri âyine ânde dahi mecâl-i rahat komayub (261) âyet-i kerîme-i (262) «senü'ezizühüm merra teyn» (K.K: 9/101) mazmûnı üzere (263) tekrar mubâşir-i cenk-ü peykâr olduklarını müşâhede idicek re'isi mukâdeme tül-ceyşi olan Şemmâs nâm-ı hannâs pür vesvâsı bihaddü kıyâs leşker sılâhpuşş ve merdan-ı neyze ber dût ile mukâbele-yi Mesleme müslimine furistâde ve canları çıkınca darb-u harbe âmâde kıldı. Netice-yi suhan Şemmas pur mekr-u fen seksen biñ şeci' ve bahâdır kâfiri tiğzen ile mukâbele-yi cenk zafer bin-i mu'minine hurûc idub

şi'r

Bi vakt-ı lâyetîku'l-leysü fihî

Musâvereten ve le'zze'b buhtiyâla

258. mukâbele-yi nemûden bi Islâmiyân ve: C, de yok.

259. Şemmâs ve muzaffer şuden-i ehl-i imân: C, de yok; C, de en habîs pür vesvâs ve zafer yâftan Mesleme-yi birehberi Hızır ve İlyâs.

260. mucâhidin: C, sa'y-ı mucâhidin.

261. mecâl-i rahat komayub: C, mecâli temekkin ve temkin me'âde olmayub.

262. âyet-i kerîme: C, kerîme.

263. mazmûnı üzere: C, meâlini icrâ.

Bed'-i surur ihde teşâdüf itdikleri bî tereddüd ve tevekkîf hucûm idub göz aştırmamağla İslâmiyân tertib-i sufûfa zemân bulmayub.

beyt

Diliri bihencâr kerden nekûst
 Çû kâr üftedet kâr gerden nekûst
 Bicâyî ki hencâr bâyed nezâr
 Şeved şutr bi çâre der dest-i mûr
 Derengi kihan niz ber cây nîst
 'Adura kavî gerden ez rây nîst[74/a]
 Şitâbu derengi be hangâm-ı huşt
 Selamet dehed mert en câm-ı huşt

Bu vech-i nâme'-mul üzere gurûh-ı düşmanîñ hucûmu bedihü'z-zuhûruna sûretnemây mukâvemet olmak nâmülâyım dustûr-u hikmek olmağın 'asker-i İslâmın yine cânib-i Semâveye inşirâf ve 'avdeti münâsib kânun-u 'akl ve ruyet görülüüb bi'z-zarûret taraf-ı mezkûre 'inân riz olmak savâb did-i hikmet sinâsân bâhirü't-temyîz oldı.

şî'r

Elleylü dâcin ve'l-kebâşü tentetihu
 Femen necâ bire'sihi fekad renec

Şemmâs-ı le'in sâ'ir fecere-i düzah mekin ile ta'kîb-ı cuyûş-u müslîmin idub zamani tefsîde lüb kifâ' dâru gir olan guzâtın nicesine ıskây-ı şeh bâ-yı sehâdet itdiler. Kal'a-yı Semâveye isâl sâz ve selbi selâmet kılanlar müceddiden tertib-i edâvet-i gayrete bezl-i himmet kılub yine bi'l-ittifâk harâmân-ı semt-ı (264) peykâr ve rü

264 . semt: B. de yok; C. harâmân-ı meydân.

berâh-ı gir-ü dâr (265) ve kâr-u zâr oldılar. (elkıssa) Pişgâh-ı kal'a-yı Semâvede yine şufûf-u muşâf âreste kılınub

beyt

Hurûşı ber âmed zeherdu sipâh

Birefden yekser suyu rezm gâh

Râyız-ı çâpuksuvar-ı hâver kenâr-ı meydân meşrikden nihayet hulbe-yi magrebe at sürince asker-i İslâm'dan biñ yüz nefer-i dilâver ser nehâde-yi zânûyî hûr ve müsterih zarîh pür nûr oldılar. 'Akıbet-i Şemmas-ı le'îniñ ser-i nekbed medârî rebûde-yi şiri şemşir-i müslimîn olıcak Efruzûn tire derûnuñ has-u hâşâk-ı kıvâsı zırâm-ı ızdırâbla muhtedim ve hênemân-ı sabr-u qarâr-ı münselim olub hûk-u zahmi hûrda gibi nefsi hasâset terâzı ile kerdı ser bazı ve egâz kavu tâzı kılub ser-i meydâne at sürdi. Ve dilâverân-ı 'Arabdan mübâriz taleb kıldı. [74/b]

beyt

Der amed bimeydân bi kerdı neberd

Hemi kerd cevlan mi hâst merd

Nere-yi şirân-ı 'Arabdan cem retü'l-harb-ı(266) 'âli neseb (267) Mesleme vâlâ haseb mukâbele-yi hâsm-ı bed kişe (268) hurûc idub bir kaç hamle-yi Rüstemâne ile tahrik-ı kaddâha-yı keşa keşden sonra nâgâh şule-yi peykân-ı sinân ile vucûd-u nâz perverdi Mesleme dâğıdâr zahm olub ardınca Muhammedübnü 'Adü'l-'azîz meydâna çıkub kaza ile ol dahi zahm-nâk sinân-ı düşmânân oldı. Ba'de 'Adu'r-rahmân bin Şa'sa'a çıkub ol dahi zahm nâk oldı. Ba'de Muhammedübnü 'Abdu'l-İlâh hibnü Se'îd hamle idub

265. gir-ü dâr: B, dâr ve gir; C, de yok.

266. cemre tü'l-harb: B, hücre tü'l-harb.

267. 'âli neseb: C, sâhib-ü zarb-ı Mesleme-i dilâver.

268. bed kişe: C, hâr bîkre.

ol dahi zaḥm nâk oldu. Ba'de Muhammed bin el-'Aḥnef hamle idüb ol dahi zaḥm nâk oldu. Ba'de Battâl-ı dilîr hamle idüb ol dahi zaḥm nâk oldu. Ba'de 'Abdü'l-İlâh bin Cerîr hamle idüb ol dahi zaḥm nâk oldu. Ba'de emin beytü'l-mal şeci' ferruhfâl Recâ bin (269) Ḥayât âhının ḥamelât-ı Ḥayderâne kılub 'avn-i meded risân kâ'inât terfetü'l-'ayn içre pençe-yi küşteni-yi le'imîñ vucûdu pûr habâsetiñ ve 'adim ve ferestâde-yi ka'r-ı caḥîm(270) iyledi. Der 'akab-ı Zaḥḥâk İbni Yezîd-i Selemi hamle kılub ol dahi hudresân-ı bed bahtân-ı müşrikine bir vecihle nemâyende-yi kaḥr-u kin oldiki çeşmi bed bînlerine pehn-i dest cihânı teng-u târ idub rahı beyâbân fenâden gayri makar-u küse-yi caḥı giyâden a'la maḥar bulmadılar. Lakin haddi i'tidâlden birun-u cidâi ve kıtâle küses itmekle ve ḥâmet ḥay-ı kâr zâr-ı canına kâr idub ḥararet-i şevk-i âḥiret ile lule-yi nîze-yi sitize kârân-ı bî emândan şerbet-i şehâdet ḥuşkuvâr nûş idüb reyan-ı sel sebîl rahmet oldu. Bu esnâda Muhammednü 'Abdü'l-'azîz ki sâbîkâ zaḥmî ḥürde-yi dest-i kaḥr bed kişân olmağla ser nihâde-yi balîn-i [75/a] nâtuvân idüb bir mîqdâr ifâkat bulub semendi çâpuk ḥarâmı pâl gûzide-yi megaki ka'r-ı rehâ olub peyburide-yi refâne iktidarı bir taraf olmağın Efruzûn-i melûn fırsad bulub evvela zaḥm sinân ile nâz perverdine asîb resân oldu. Şaniyâ mîkrâz-ı tiğ ile gerden-i kâfûr iltibâsından farkı pur leme 'ânını cûda kılub ol surûr-ı devlet mendi andâhte-yi cânib-i İslâmiyân itmekle bâd pâyân sar sar eser tabayı'-ı mucâhidin cedel pişe metevahhis olub meyânı 'askere nihâyetde elem ve ızırâb düşdi. Sâbîkâ deste-yi vak'a-yı zaḥḥâk ile sine-yi tahammülleri çâk çâk iken *(e.) pek değinin nâside değ diğer nihad* fukdân-ı vucûd-ı Muhammedübnü 'Abdü'l-'azîz zaḥm ber zaḥm dağ olub talebi merhem rahat ârzusıyla her biri badiye pîmây-ı eyne'l-mefer olmak fikrinde iken Mesleme ve Battâl zaḥm-ı sabıktan fi'l-cümle ifâkat bulub tekrar ser egâzi cenk ve peykâr itmekle esna'i terâkûm-i saht mukatelede ebri kef Battâlden sâika-yı tiğ hunbâr ser-i nâpâk-i Efrizûne derhal nâzil olub mağzu ustüvanîñ hurd-u hamir idicek bâlâyı Ku hısarı serinden âşiyân sâz olan zâğ-ı cife hâr-ı cân bihessi şikâf târikinden nişîbgâhı düzehâ pervâz iyledi. Gûyâ istirak-ı sem' için sevb-i semâya teveccüh niyyeti ile bâlâyı kuhe 'urûcu iblîs şihâbu tiğ bideriğ-ı Battâlda metrûd ve recîm ve zûr-ı kaḥrı kaḥramânisi ile futâde-yi caḥîm oldu.

269. Recâ bin: B. andan sonra Recâ bin.

270. caḥîm: B. hacîm.

şi'r

'Aferitü nermi bi'ş-şihâbi lede'l-vekâ

Vekad rumiye'l-'ifritü bi'ş-şuhbi fi'l-felek

Helâki-yi Efrizûn düzah mekân hayât bahş-i İslâmiyân [75/b]olub bu 'inâyet-i bedihû'z-zuhûr-u ilâhiye kâtu-be-yi fieyyi İslâmiyenin mâye-yi neşat ve inbisâtı olmağla tertibi ziyâfet-i şükr içün kademine gülşen sarây-ı şevk-ü surûr olub mecmû'-ı cenk âverân-ı deste-i gül-ü reyhân gibi bir yere mectemi' olub dimâğı düşminân 'atsa fezây-ı kahr-u demâr oldular. Ser-i naterâside-yi hûn âlûde-yi Efrizunı bâlâyı neyze ve mu jülide-yi pür hûn ile tûgi nuşret gibi pîş-i râyâtı firkad sây-ı İslâmiyede ber dâste kılındı(271). Bu mertebeden sonra leşker-i kâfir sipâh celâdeti eser Mesleme-yi nâmûveretâb âvar-i mukavemet(272) olamayub bi'z-zarûre ger yûh-ı girdi beyâbân hezimet olmak lazım geldi. Keta'ib-i İslâmiye(273) dahi baķiyetü's-suyûf fie'yi (274) pür sie'niñ cife-yi endâm-ı hâviye maķamların endahte-yi handak-i esfel-i sâfilin idub müste'id-i istihdâm olanların pîrâye-yi selâsil ve aĝlâl itdiler. Ber(275) hısn-ı Mesihîyeyi dahi feth idub ol kal'ayı ganâyımdan bin kere biñ ve yirmi iki biñ zer nâb-ı (276) kâmil-ül-'ayâr(277) dâhil-i mizân-ı taķسیم oldu. Ve Mesihîyeye didikleri sevâd-ı a'zamîñ şeş cihet cihâne ebvâb-ı cennet gibi heşt der-i 'azmi kuşâde ve çâr süy-ı ve esvâkında esbâb-ı tena'um ve safâhadden ziyâde hâzır ve emâde olmağla bir müddet ârâmgâhı sipâh olmağla (278) revâ (279) görilüb altı ay miķtârı belde-yi mezkûrede ihtiyârı karar olındı. Ve dâru'l-emân Dimeşek-ı ma'mûrede havâli-yi Mesihîyeye muntehi olunca kâfe-yi melâlik ve nevâhi zür pençe-yi taķat şiken-i guzât ile dâhil-i

271. kılındı: C, kıldılar.

272. mukavemet: C, de yok.

273. ketâib-i İslâmiye: B, ketâib-i mahmûde-yi İslâmiye.

274. fie-yi: B, reht.

275. ber: B, de yok.

276. zernâb: B, zernâb.

277. kâmilü'l-'ayâr: B, kâmilü'l-'ayyâr.

278. olmağla: B, olmağs.

279. revâ: B, sezâvâr.

hite-i teşarrufu İslâmiyân olub ehâlisi nâçâr iltizâm nemûde-yi cizye ve bâc ve te'ahhüd kerde-yi 'avâriz ve tekâlif-i Mesleme oldılar⁽²⁸⁰⁾. Ve tefasîlî futûhât-ı [76/a] mezkûre âsitâne-yi 'Abdû'l-melik'e 'arz ve 'ilâm olunub istişâre-yi ikdâm ve ihcâm itdiklerinde yien peyâmı se'i ve ihtimâmı varid olmağın istişâl-ı tahte kâh-ı Elyûse teveccüh lâzım gelüb ol semte kadem ber kadem 'azîmet ve nehezât kılındı⁽²⁸¹⁾.

Ameden-i Cuyûş Begarârgâh-ı Elyuş⁽²⁸²⁾ Mudemmer

Şuden-i an Med Hûş⁽²⁸³⁾

Karâr gâh-ı Elyûş-u medhûş⁽²⁸⁴⁾ olan belde-yi şagîre vasf-ı âhir ile şehir tepzîr olmayub mâliki olan le'in-i⁽²⁸⁵⁾ bî dîn-i mezkûreizâfette meşhûre⁽²⁸⁶⁾ ve büldân-ı sâlifü'l-beyâne nisbet ile medâyene-yi şagîre olub şahnında karâr iden⁽²⁸⁷⁾ ser zeme-yi eşrâr za'ifü'l-vucûd kalilü'l-mikdâr olmağla ecnâd-ı encüm-i a'dâd-ı Mesleme ile⁽²⁸⁸⁾ mukâbeleyle istidâdları⁽²⁸⁹⁾ hâkim-i Kostantîne⁽²⁹⁰⁾ tarafından istimdâde ilcâ idub cânib-i merdûd-u mezkûre ilcâ ve irsâl-i mâl ve ricâl bâbında bastı recâ itdiler. Kârı fermây dârü'l-mülk-ü İstanbul⁽²⁹¹⁾ dahi⁽²⁹²⁾ is'af dilhah-larından fevka'l-melhûz musâ'ade idub ol takrîb ile Elyûş-u bîhûş⁽²⁹³⁾ altı biñ⁽²⁹⁴⁾ mikdârı

280. oldılar: C, gösterdiler.

281. 'azîmet ve nehezât kılındı: C, cânib-i stfe zemân itdiler.

282. begarârgâh-ı Elyuş: C, bigarârgâh-ı Elyun.

283. medhûş: C, en kibr bîhûş-u medhûş bîhimmet-i evliyâ ve nuzret serveş.

284. medhûş: B, bîhûş; C, de yok.

285. le'ini: B, kibr.

286. meşhûre: C, meşhûredir.

287. karâr iden: B, câykîr olan.

288. Mesleme ile: C, Müslimîn ile.

289. istidâdları: C, 'adem-i istidâdları.

290. hâkim-i Kostantîne: Kostantîniyye.

291. kâr-ı fermây dârü'l-mülk-ü İstanbul: B, C, de yok.

292. dahi: B, oldahi.

293. Elyûş-u bîhûş: B, C Elyûş-u bî 'akl-ı vuhûş.

294. altıbiñ: B, C ellibiñ.

kâfir-i neyzedâr (295) ile pîşgâh-ı medîne-yi mezkûrede âmâde-yi (296) kâr zâr oldu. Ne hâl ise bir gün bir gece şuret numayı gayret olub bi'l-âhere kendi kuste-yi nişâli cidâl ve 'askeri pâymâl-i ahyâl (297) âcâl oldu. Ol belde-yi şagîrede (298) ma'a sıgarihâ ve hakâretiha bi nihâye nefâsis(299) emti'a ve nukûde dest-i res müyesser olub mubarezin-i din ânde dahî fevka'l-melhûz nısâb-ı kâmirâniden mahzûz oldılar. Ecnâs-ı eşvâb-u (300) libâs bihaddü (301) kıyâsden gayrı yalınız altı biñ ve kıye zehab-i temâmül-'ayâr (302) vâye-yi merdâne kâr zâr olduğı mücmeun (303) 'aleyh nakale-yi ahyâr dır. Andan sonra[76/b] muhteza-yi riâza-yi 'Abdu'l-melik melik ârâ ile teveccüh nümâyı cânib-i (304) Kostantîne-yi uzma olub (305) güzargahında olan kılâ' ve bekâ'in 'umûmen bî zahmet(306) ve tekellûf ve bilâ tereddûd ve tevekkîf

beyt

Bâ anki nâ keşide yeki tiğ ezniyâm

Bâ anki tâ nihâde yeki tir der kemân.

dâhil-i kabza-yı taşarruf cihângîr oldu(307).

295. miqdâr-ı kafir-i neyzedâr: B, miqdâr-ı neyzedâr; C, miqdâr-ı kafir-i neyzedâr.

296. âmâde: B, sûret nümây; C, âmâde.

297. ahyâl-i: B, ikbâl-i; C, shyâl.

298. şagîrede: C, şagîrede dahî.

299. nefâyis: B, ve kıyâs; A, nefâyis.

300. ecnâs-ı eşvâb: B, ecnâs-ı fâhire-yi sevâb; C, ecnâs-ı fâhire haddi.

301. bihaddü: B, de yok.

302. temâmü'l-'ayâr: C, hâlisü'l-'ayâr.

303. mücme-i: B, C müttefekun.

304. cânib: B, de yok; C, de teveccüh nümây yok.

305. olub: C, teveccüh olunub.

306. bî zahmet: B, mefâtîhü bî zahmet; C, bî zahmet.

307. oldu: B, bî te'assûf oldu. Feli'l-İlahi'l-İhamd; C, dahil-i kabza-yı taşarruf-ı müslibîn ve bir âverde-yi daire-yi temellük-i melikü'l-mü'minîn oldu.

**Teveccüh (308) Nemûden-i Mesleme-yi Nâmver Bâ Dilâverân 'Asker Bi
cânibi Kostantiye ve 'Ubûr Kerden-i Deryâ ve Mübâzeret Fermûden-i
Bünyâd-ı Hısn-ı Galata ve Câmî'-i Kebîr (309)**

Cenâb-ı mufettifül-ebvâb ve müsehhifü's-sa'âb ve hazreti muyessirü'l-âmâl müsebbibü'l-esbâb bu kadar huşûn-i mennü' 'ani'd-duhulden re'f-i akfâl-i te'assûr kılub mefâtihü taşarrufların bilâ te'ab-ü ve te'azzür teslim-i yedi müeyyed-i Mesleme-yi nıkbaht ferhûnde fâl itdikten sonra

nazm

'Arûsu memleket ân ber kenâr gired tenk

Ki büse ber leb-i şimşir âbdâr dehed

(nesr) Arzuyu der ağuş-ı (310) ganiyat-ı feth-ü zaferle bazuyi 'ulûvi himmetin ki mevzunu nehâl şercere-yi şabitü'l-asl imân ve diyânetdir. Kerden-i ma'sûka-yi İstanbul'a (311) âvihte kılmak mulâhazasıyla ber taraf sâz şabr-u sukûn olub (312) bî külfet-i menâzi' ve muhaşım ve bî mihnet-i mukâvim ve mu'arız (e) *feth-u nusret der yeminü İsrâ devlet der pesâr*. (nesr) Feth-i memâlik ve diyâr-ı zabt-ı nevâhı aktâr iderek mukâbele-yi Kostantinede nuzûl itdiler.

308. C.de mukaddime-yi sühan..... şâhisâ rukn-ü mekn ve mâl-ü 'arz terceme eyn âsîtan kûh-ü ya'ni hikâye-yi diye başlıyor. Teveccüh Nemûden diye devam ediyor.

309. ve 'ubûr kerden derya ve mübâzeret fermuden bünyâd-ı husn-ı Galata ve Camî'i Kebîr: C. de yok, C. de eser mübâzeret bina-yı Galata ve Camî'-i mu'teber.

310. ağuş: B, C. ağuş kevâ'ib.

311. İstanbul'a: B, C. Sitanbul'a.

312. olub: B, C. menâzil ve murâhil-i eyyâm ve leyâlî pûye-yi bâdı pây sa'y iderek.

nazm

Deliri ki nuşret bu ved yar u
 Ezân rûyî sermest heybet fezây
 Bi ter sed zenahçir-ü âhu kesi
 Zihî devlet-i merdi ferhunde 'azm
 Neyâ yed [77/a] bicehd in se'âdet biceyb

Neyâred kesi tâb didâr u
 Ki firûz-ı mend aferîdeş hudâ
 Ferâhım şevend erçi yekcâbesi
 Ki nuşret buved yar-u ruz-i rezm
 Ki nâgeh pedîdâr gerded zı ğayb

(nesr) Pâsibân çâr suyu heft âsumân olan mâh-ı tâbân sekiz kere tebdîl-i şekli ile etrâf-u ufki cust-u cu edince ya'ni def'aten (313) kah bedr-u kâh hilâl eşkâline temessül idub suver-i muhtelifede tecessüs-ü cevânıb-ı 'âlem kılinca mahalli mezkûrede ihtiyâr-ı ârâm olunub tenab-ı hıyâm nakl ve hareketi merbût-u evtâd karar itdi.

nazm

313. def'aten: C, ya'ni sekiz def'a.

Çu ceşşer derân kişver efkend cuş

Berâmed zekişver nişinân hurûş

Gurûhı biher der hisâr-ı şudend

Gurûhı diğêr zinehârı şudend

(nesr) Ve bu esnâda (314) cânib-i Rumdan ihzâr-ı 'amele ve muzdûrân ve tehiyye-yi mi'mârân ve muhendisân idüb (315) müstevfi sufun-u mu'âbir 'idâdından sonra 'ubûr-u bahre şurû' olduktan sonra leşkeri Elyûnuñ ba'zı hod pesendân ve zu'amâsı ki sâye perverdi nâkâr dide ebterler olmağla zûr bazûyi muvahhidînden bi haberler idi. Üç gün (316) rûyî âbde rih-ı 'âsif ve hevâyı muhâlif gibi mâni'-i güzâr olmak za'miyle müteşaddi-yi kâr zâr oldular. Velî dilirân-ı şar şar-ı hucûm ve kûh şebât gurûh-u muhâlifinin cûr'et-i maglûbânelerine ka'ân negah endêzı iltifât olmayub bi vehm-i bi bâk cust-ı çâlâk nesim-i nev bâhâr gibi 'ubûr-u bahr idüb hâşâk vucûd-ü esrârı tarumar ve kellelerin habâbı deryâ-yı kahr-ı demâr itdiler. Andan sonra huzâ-yı (317) Kostantînede fersehâyn fî fersehâyn ber hisn-ı âsumân mumâse vaz'-ı esâs idüb şahminde hâliyyen (318) 'Arab Câmî'i demekle meşhûr olan ma'bed-i latîfe tarhı endêz binâ oldular. Hisar-ı mezkûr medârı kahrı 'adüvvi pür şerr-ü şur olmağla medinetü'l-kahr nâmıyla [77/b] tesmiye olındı (319). Islâmiyân ki binâ-yı hisn-ı mezkûre âğâz idüb esâsı (320) için hafr handeka şurû' itdiler. Elyûnân (321) sahn-ı cihânda (322) kendülere câyî karar bir taraf idüken teyakkun idüp vucûdu bi nef' vu sudlerin hafr-ı güre (323) mübâşeret kıldılar. Binâ ki rûyî (324) arza, cıqub şüret-i irtifâ' peydâ itdi (325). Müşrikin-i bi dînin (326) hisn-ı viyran-ı ebdân hâke

314. ve bu esnada: C, müddet-i mezkûrede.

315. idüb: C, teşeyyüd olunub.

316. üçgün: C, üçgün miktarı zaman.

317. huzâyı: B, oidâyı; C, huzâyı.

318. hâliyyen: B, C hâlâ.

319. tesmiye olındı: B, tesmiye revâ görüldü; C, tesmiye münâsib görüldü.

320. esâsi: B, C vâz'-ı esas.

321. Elyûnân: B, C Elyûnunân.

322. sahn-ı cihânda: B, C, sâhe-yi pehnây cihân dide-yi cenlarına zinden olub ru-yı gübrâde

323. vucûd-u bi nef' ve sudlerin hafr güre: B, hayatlarından bir ramak bâki iken ve cevri-i bi sevdeleri için hafr metfete; C, vucûd-u muhannet-i alüdeleri için.

324. binaki rûyî: C, binay-ı kal'eki ruy-ı.

325. itdi: B, C, kıldı.

326. bidînin: B, bed âyiniñ.

beraber olub (327) esâs nâ istivâr hisâr devletleri ka'ri zemîne geçti. Burc ve bârular ki küngere-yi burûc-ı (328) âsumân gibi revnak-ı intizâm buldı. Mela'în bed âyiniñ divârı nâ püyûdâr vücûdları (329) rahne rahna ve sine-yi bî şekîb ve sekîneler çâk çâk oldı. Ka'lanıñ her kule-i şâhika-yı gerdûn memâsi ki temâm olurdu. Devleti serî üz-zevâl müşrikiniñ (330) bir rukni rekîni münhedim olub kal'a-yı ittifâkları sûret virâne bulurdu. Per dâht-ı sahra pâre için istêdler her tîşeki ururlar idi. Ser-i gerden geşân-ı magrûrına tokunub mağz-ü (331) üstühanların hurd-i hâmir iderdi. Vezîr-i tîşeden (332) cihân olan ahkerler şerâre-yi cahîm gibi cânlarına (333) irâ'et-i hâlât-ı 'azâb duzah kılub ihrâk-ı harman-ı hayâtlarına (334) âteş-i Efrûz-u berk hañnumansız olurdu. Ve zarbı tîşeden perrân olan seng-i Rize dehi havâli-yi sehr-i esrâre perişân olub murgân-ı râhat ve huzurların kuşte-yi bicân itmeğe seng-i felâhın ve mahsulü mezâri' sabr-u taqatlarına efnâye tukrik-i belâ görünür idi. Tarh-ı ebniye ve mesâkine mübâşeret olundukta takti'-i neccarlar (335) hezârelerki (336) keşide kıldılar. Ol mübtelâyân-ı keşâ keş umid ve bime hırâş-ı cân pur 'inâ ve suhân-ı 'umr-ı [78/a] fersâ olub şecere-yi cismi nâpâklerin (337) pâre pâre eyler idi. Ve aradan mütesâkıt olan rize ol (338) ef'â nehâdlere katâr-ı mur olub hem pençe-yi şiriner geçen magrûrları ihlâk ve ifnâde der kâr idi (339). Müsmarlarıyla eczâ-yı benânıñ yekdigere peyveste (340) oldığını gördükçe âksayı (341) kilid-i bed numêları bir birinden ber bend-i cidâ olub güyâ başlarına cellâd-ı kazâ yüz yerde kızmış mihler kakar idi. Netice-yi suhan ol hısn-ı hasîn-i uslûb metin-u tarz-ı reşîn üzere temâm

327. müşrikini bî dinin hasn-ı viyrân-ı ebdân hâke beraber olub: C, müşrikiniñ kal'a-i hayatları kahr ile kahn olub.

328. burûc: B, C burûc-meşide-yi.

329. vücûdları: B, C, sabr ve kararları.

330. müşrikîn: C, de yok.

331. mağz: B, makr; C, mağru.

332. veciz tîşeden: C, bilki zir-i tîşeden.

333. cânlarına: B, C, dide-yi cânlarına.

334. hayatlarına: C, hayatları için.

335. takti'-i neccarlar: B, C, takti'-i tahte ve cevbi için ticarlar.

336. hezârelerki: herârelerki.

337. cism-i nâhâklerin: B, C, vücûd-u bî nef'i ve sevdelelerin.

338. rize: B, C, rize-i nüşare.

339. derkâr idi: C, sarf-ı makdûr iderdi.

340. peyveste: C, bende.

341. a'sâ: B, eczâyı; C, a'sâ

olucak⁽³⁴²⁾) Elyûniyânın bünyân-ı sâ mânları harâb-ı ender harâb olub 'asker-i muvahhidînin dur-u diraz meks-ü karâr-a 'azîmetlerin muşâhededen fevka'l-gâye perişân hâl oldılar. 'Akıbet rehin-ü"el-garûk-ü yeteşebbes-ü bi külli haşîş"(A) müktezâ-yı re'yi sahîfüt-teşvişleri bu kâr-ı zarûriyi muktezâ oldıki bâlâyı kal'ayı Kõstantînede vaz-ı menâcık idüb müsâfiran-ı cenk-i averan ile ırâk'dan⁽³⁴³⁾) merhâba eyleyeler. Her cend bu mekûle edâvet-i cenk âver ile⁽³⁴⁴⁾) tedbir-i müdâfa'ada bezli maqdûr itmişler ise kâr-ı ger olmayub sitize cuyân-ı şîr-dil ve şutur kine ve rezm âz-mâyân-i âhendest polad sine-i bî bak ve bî pervâ meydânı kâr zârda haydar-ı kerrâr var kevkesi kurûb-u mekş ve karâra karâr verdiler. Ve isbat-ı da'vâyı bî kâki mulâhazasıyla tarh-ı besâtın ve hada'ik-u kurûm idüb enâmil-i zaferle haşbü'l-merâm ictinâ-yı fevâkihi emel-ü kâm kıldılar. Ve ric'at-ü iyab ihtimâlîñ hatırlarına götürmeyüb hemîn mukimler gibi merkezi gayrette sâbit-ü istivâr olub semt-i evtâna kat'an nîgeh endâz-ı arzu olmayub tamam yedi sene bu hâl üzere âyin-i rezme halel virilmeyüb kanûn-u hun fesânı ve kava'id-i kin sitan-ı [78/b] icrâsında sermû musamahaye cevâz gösterilmesi⁽³⁴⁵⁾) her subhigah ki derbân-ı zerrin kulâh-ı kal'ayı düvazide künkere-yi âsumân 'asâyı zerân-dûd şa'ş'a'aya ittikâ idüb mısra'i bâb-ı nehâr olan şubh-ı sadık ve kâzibi kuşâde kılur dı. Taraf-ı Meslemeyi müsliminden hucûm ve metârede cânib-i Elyûn-u müşrikinden müdâfa'a ve mutâraha esbâbına teşebbüs olunub şebangâh bâb niyli ferde-yi şâme kilid-i simin mâh âvihte oldukça el-Yûniyân hısn-ı Sitânbüle⁽³⁴⁶⁾) guriz idüb her biri mümâsil hüfre-yi nîrân olan zir-i zeminlerinden rûnihâde-yi hâk-ı zecret ve İslâmiyân medinetü'l-kahra rucû' idüb⁽³⁴⁷⁾) serdar-ı zer beft-i otağ-ı hûr şîd tesrif-i cilvegah-ı meşrikin idince lehafı « **Ve ce'aine'l-leyle li bâsâ** » (K.K: 78/10) da ferâg bâl ile ganûde-yi hâb-ı râhat olurlar idi. Hemân ki sipah sâlâr-ı nehâr berk-ı berrak-ı subh-ı efrâste kılub bister-i zernişân-ı keh kuşân-ı nûr dide ide. Ve zâl-i zamâne 'amûd⁽³⁴⁸⁾) muhbir-i ser 'ifrit zengi sîret zulâme havâle idüb gurufât-ı tâk zeberced renk âsumândan temâşâyı kevkebe-yi sultân-ı Şâm iden etfâl ve zenân sevâbit ve seyyar-ı ağlak-ı revzene-yi mutali' itdikden sonra menzilgâh-ı ihtifâya gide yine ke'l-evvel ricâlî kitâl âhengi cidâl idüb semend-i sar sar harâm-ı

342. tamam olucak: C, suret-i pezîr-i itmâm oldukça.

343. cenk-i averân ile Irak'dan: B, C, mübarezinle Irak'dan.

344. âver ile: B, de yok.

345. gösterilmesi: B, gösterilmedi.

346. Sitanbul: B, C, İstanbul.

347. rucû' idüb: B, C harâmân olub.

348. 'amûd: B, C 'amûd fecri.

'azmi zir-rân-ı tığzehre şikâf kahrı zermiyân kılurlar idi⁽³⁴⁹⁾). Eyyâm-ı heft sâl-i mezkûrede tarîka-yı⁽³⁵⁰⁾ müstahsene-yi sulûk-u⁽³⁵¹⁾ mücâhidin olub dâru'l-hilâfe-yi Dimeşkden cilvegeri menissa-ı zuhûr olan tehavvül-i kâr fermâyân saltanat haberleri gûş zed-i 'asker olmadan ve sust râyân vâhime perest meyânına tefrika-yı ihtilâl vermeden. [79/a] Bir gün Mesleme cemî' efradı ecnâdin tehiyye-yi⁽³⁵²⁾ ve techizlerine ısdâr-ı emr idüb hasebü'l-işâre mecmû'-ı ketâ'b ve kabâ'i'l bi'l-ittifak bâb-ı a'zamı Kostantineye şeddi nitak-ı-ı hucûm idüb

nazm

Ecel fitne râ kâr sâzi numûd

Buzurk bâ buzurk dest bâzi numud

Beğerdün şûd ez nâyi zerrîn harûş

Bideryâyı leşkerder uftad cuş

(neçr) El-hâsıl mubârezin-i tarafeyni âhının dâr-u kir idüb hengam-ı Şâm irdikde yine 'asker-i İslâm âyin-i pişin üzere qarergaha⁽³⁵³⁾) rucû itmek i'tikâdi ile cüre't numâyân ve saht cân-ı düşminânı derûn-ı hisn-ı Sitânbula⁽³⁵⁴⁾) duhûl itdiler. Lakin pür hâş kerân-ı düşmân şikâr-ı⁽³⁵⁵⁾) müslimin feth-i kal'adan gayri vecihle teselliye-yi hâtır bulmayacağıın⁽³⁵⁶⁾) bîdinler⁽³⁵⁷⁾) teyekkun idüb kabâyı sabr-u kararları çâk çâk oldı⁽³⁵⁸⁾).(e) *Yâkâm-ı men berâyıd yâ men sicân berâyem* diyerek halli 'ukde-yi ta'assur fethası ve düdendanı himmetin i'mâl idüb yedi gün ma'a'l-leyalı

349. kılurlar idi: C, iderler idi.

350. tarîka: C, bu tarîka.

351. sulûk: C, meslûk.

352. tehiyye: C, teheyyüz.

353. qarergâha: C, qarergâh-ı kadîme.

354. Sitanbul: B, C İstanbul.

355. düşmanı şikâr: C, de yok.

356. bulmayacağıın: B, bulmayacağıın, C, hâtır-ı peydâ itmeyeceğın.

357. bî dinler: C, kafirler.

358. oldı: B, itdiler. Ezincânib Mesleme-yi nâmûr; C, serperçe-yi melâmet ile pîr ahun. C, de oldı yok; oldı yâkâm. C, vecebin-i cân felâket didelerin sevde-yi hâk-i helâk itdiler. Ezincânib Mesleme-yi nâmûr halli 'ukte-yi t'assür-i feth-i kal'aya himmetin i'mâl idüb.

'ale't-tevâli mevil-i mü'minin olan Medinetü'l-kahara vesvese-yi ric'atı hatıra getürmeyüb pişgâhı der-i a'zamda (359) gurûh-ı mücâhidîn ile girdâ girdâ fevcâ fevc kıyâm-u müstemir-ri aqđâm neyli merâm itdiler. Bu hefti rûzi firûzde ki düşmenân bilâ endüze muhâkî-yi ahvâl seb'u leyâl ve semâniyete eyyâm der sâr sâr-ı pür hâşa sukûn gelmeyüb yalnız âyine-yi tiğ-i Battalde müşâhede-yi sûret-ı merk-i fenâ iden rû siyâhlar 'adedi karîb min mie'ti ve sâi'r dilâverân-ı leşkeriñ kuşte-yi tir-u teber-i altı yüzden mütecâvüz olmak üzere tahkik kerde-yi rast güyân-ı nakaledir. Bu vecihle imtidâd-ı müddet-i muhasara-yı düşminân bed tinete [79/b] irâe't-i ahvâl-i kıyâmet idüb eyyâm-ı mezkûrede ki sâ'at-i miqdarı hamsîn elfi sene görünmüştür. Müşâdehe itdikleri şedâyıd cân güdâz heft sâli sâbıkde gördükleri âsîb-i dur-u dirâzı mensî olub seylab-ı râhâtı şuy-ı meşekkat safha-yı sine-yi bî sekinelerinden mahvi nukûş-ı tâkât itmeği

nâzm

Çün nebâşed derd tû pervâyı derenk

Pâyı himmet berkeş ezmeydân-ı cenk

Be guzer ez fikr dil azâra-yı gayr

Berzebân rân nukte-yi «sulh-u hayr» (K.K. 4/127)

(negr) Mazmunı üzere semti istimâne mehdî (360) olub tarafı Mesleme-yi ser 'askere (361) bu vecihle ırsâl nâme-yi (362) musâlaha güneye taşaddi itdiler.

359. pişgâh-ı der-i a'zamda: B, C, pişgâh bâb-ı a'zamda.

360. mehd-i: C, selik.

361. ser 'askere: C, de yok.

362. nâme-yi: C, nâme-yi murtazammın.

Suret-i Mektûb⁽³⁶³⁾: İlâ Mesleme bîn 'Abdu'l-melik emîrül 'Arab min Elyûn emmâba'dü fekad ahrakte bilâdî. Ve katelte betârikatî ve hasartenî fî medînetî. Ve belagte minnî külle mebleğîn. Ve kad ereditü en ecma'a 'aleyke cumû'ur-Rûm küllehâ. Sümme esülû 'aleyke şavleten vâhideten uferriku cem'ake. Ve aqtulu ashâbeke. Ve ubeddidü şemlike. Sümme innî ahbebtü en lâ ec'ale zâlike. Ve kad 'azimtü 'alâ muşâlehatike 'alâ en ahkune dimâ'e eşhâbîke ve ashâbî ve 'alâ en usâlimike vetüsâlemani fe inne zâlike eb kâ leke mektûb-ı merķûm resîde-yi pişgâh-ı serdâr-ı muzaffer ve ma'rûz-ı rue'sâ ve kabâ'îl ve erkânı 'asker olıcak. Bu tarz belâgat tıraz üzere nagme perdâzı cevâb olmak istisvab olındı.

Cevâb-ı Mergûp ⁽³⁶⁴⁾: Bismi'l-İllâhî'r-Rahmâni'r-Rahîm min Mesleme bîn 'Abdü'l-melik ilâ Elyûnü kelbi'r-Rum emmâ ba'dü fe inneke zekerte en tecme'a'l-cumu'a felev kaderte fe'alte ve lâki'n-nallâhe ⁽³⁶⁵⁾ mühlüküke inşâ-Allâhü te'âlâ ve hâzâ imdâdî ye'tinî mine's-Şâm ⁽³⁶⁶⁾ ve hum zü'l-be'si⁽³⁶⁷⁾ ve '-necdeti vehmü ashâbûd-dîn [80/a]ve'l-Kur'ân lâ yürîdüne illâ kitâleke yetlubüne bizâlike'l-cennete lâ yürîdüne'd-dünyâ⁽³⁶⁸⁾ ve lâ ehlehâ hüm eşeddü hubben li'l-mevti minke li'l hayâtî yetlibüne bi zâlike cennetü'n-Ne'im. Ve emmâ mâzekerte min emri's-sulh. Fe innî kad âleytü biyemini en lâ erci'e ilâ bilâdî hattâ edhule medîneteke fein ebrertü yemini ve illâ ve kaftü 'alâ babihâ hatta emüte ev yetftehu hâ'l-İllâhu sübhânehü 'alâ yedeyye ve emmâ mâzekerte mün mâlike vemâ tüşâlihini ⁽³⁶⁹⁾ 'aleyhi feinne zâlike hakirun 'indi zelîlün fî 'aynî. İn kâne kad 'azume aleyhe keşurat zâlike feinnehü lâyek şürü 'indî ve ba'de zâlike feinnî in vaşaltü ilâ medîneteke ve'illa fehiye'l-cennetü hemânki Elyûnu mazmûn kitâb-ı 'ıtab-ı meşhûn-ı mezkûr hâvî oldığı zehrâbe-yi mezaksüz cevâb-ı tevbîh âmiz ile telhıkâm oldı. Cân-ı habisine âteş-i ıztırâb düşüb mâdde-i imtidât-ı hayât olan ciğer sad çâki pâre pâre ve laht laht olub şekli hunâbede şikâf didesinden pûr kâle pûr kâle zemîn sine sine rizân oldı. Feryâdı kenân câme dirân netfi sa'arât-ı riş kisvânına mübaşered idüb Mesleme-yi nâmver gazanfer inkikâm-ı neheng iltikâmın

363. suret-i mektûb: C, suret-i mektûb-u Elyûn.

364. cevâb-ı mergûp: B, de yok; C, suret-i cevâb-ı Mesleme.

365. velâki'n-nallâhe: B, feinne'l-İllâhe; C, velâki'n-nallâhe.

366. Şâm: B, C, Şâm.

367. zü'l-be'si: B, zü'l-be'si'ş-şedid.

368. bizâlike'l-cennete..... lâ yürîdüne'd-dünyâ: velâ zehebâ velâ fîzzâte.

369. tüşâlihünü: B, C, tesalehânî.

duhûl-i kal'adan gayrı tarîkla teselliyesi beyyinul-istihale idüğü teyekkun itmekle hazret-i emîrül-'Arabîñ delhahına musâ'ade olursa hamîyyet-i câhiliyesine şeyn ve âr lâhık olub ekrânı olan zü'l-kurûñ rehîn-i şemâtet ve nefrini olmak lazım gelür. Cevâz göstermez ise bu mekûle hasmı çire (370) destek pençe-yi kahrü nekâlinden tahlis-i geribân-ı cân itmeyeceğini bilür. El-hâsıl keşâ keş tereddüt ve tahyurle 'azâb-ı izurâbe düşüb bi'l-âhère [80/b] mürâdat-ı Meslemeyi is'af ve mazmûn cevâbına inkiyâde (371) nâçâr olub şifâhân mukâleme-i tefâsil-i emn-ü emân için bâlâyı dervazeyi kal'aya şu'ûd idüb Meslemenîñ derhîşâre karîb teşrifini der hast eyledi. Mesleme-yi ser efrâz dahi sûret numây cevâz olub bir kaç hat ve hareket itdikde Elyûna mağbûn kurta-yı ikrâm ve ta'zîm ile 'arz-ı manzûme-yi niyâz idüb ey sipahsâlar ser bâzı is'âf melhûzâtki râzı ve rizâyı hâtırından ziyâde ri'ayet ve ikrâma zâminem lilhâhi te'âla ba'de yevminâ hazâ bu belâ keşân ile mu'amelede tarîka-yı rıfk ve mulâyımeti pişnehâd idüb isâle-yi çeşme-yi has bendi hûn nüşrikînden edâvat-ı isti'câl endâhte-yi genc-i tevânî kıl ve kat-i 'uruk-ı hayât fecere-yi tugatte müşerrefyâb-ı guzâti bir az zemân ıgmâz ve musâmaha ve te'hîr ile hâlâ tavîle-yi tasarrufunda olan hayûl ve devâb aksâmından ve hazâne-yi zabtıñda bulunan emti'a ve eşvâb cinsden mürecceh ve mugteber şunuf-ı tuhaf ve hedâyâyı fahîre i'dâd hazret olunub mu'accelen pişkeş-i mehli 'âlî kılınmak mukarrardır. Diyicek Mesleme nev'i rızâyı müşî'r tahrik-ı gûşe-yi irûyu kabû idüb 'asker-i İslâmâ ki ol zamânda ancak altmış biñ miqdârı merd-i neberd bâkî kalmışdı. Tevcih-i hitâb idüb ey dilirân-ı düşman şiken vây nere şîrân-ı hasmı efken hâlâ maslahat-ı vâkı ve muktezâ-yı makâm ve bahşi tavîlû'z-zeyl mücâdeleniñ siyâk ve sibâkına mülâyım kelâm oldur ki mecmu'u ketâ'ib-i İslâmiyye müsellah ve mükemmel saf bend teheyyü'l olub bu mahalde işâret-i fermânıma muterakkıb olalar didi. Pes 'asker-i [81/a]İslâm bi'l-ittifâkı't-tâm na're-yi sem'an ve tâ'ayı peyveste-yi künbed gerdün idüb tâbi' ve metbû' kimler var ise pirâmen-i ser dâr-ı 'âlî-tebârdi saf saf kıyâm itdiler.

NAZM

Değer bâre şîrân bicûş âmedend

Beser efkeni der hurûş âmedend

370. çire: C, tîre.

371. inkiyâd: B, infiyâd ve teslîmede.

(nesr) Elyûn bu cem'iyet-i sipâhdan ve tekerrur-i teheyyü-yi nâgâhdan pür vehm-i bîm olub feze' ve feryâde başladı⁽³⁷²⁾. Cânib-i serdâr nusret şî'ârdan istifisâr-ı dâ'iye-yi tertib-i sufûf idüb benden bu mertebede inkayâd⁽³⁷³⁾ ve furûteni sudûrundan soñra techiz-i leşker tehyic-i nâire-yi zarardan murâd⁽³⁷⁴⁾ nedir didi. Mesleme dahi bu ahker-i nâire-yi hâtır söz ile fetiyle furûz dağ-ı derûn-ı Elyûn bed ruz fitne âmûz oldiki hâlâ 'azimeti merdânem bu nehc üzere karâr dâdedirki hısn-ı Kōstantîneye bieyyi vechinkân duhûl itmeyince rucû itmeyem ve ma'bedi kebîrîn ki Ayâsofya nâmıyla şöhet pezirdir. Cemi' 'acâyibiñ çeşm-i cihân-ı bînime temâşâ itdirmeyince gitmeyem malûmuñ olaki bu emel-i derûnem peyveste-yi husûl olursa febihâ ve illa der-i kal'ada mütevekkîf dem-i teşrif-i kâbizi'l-ervâh olmak zimmet-i himmete vâcip olmuşdur. Zîrâ ilhâh-ı duhûl-i kal'ada sebk-ı yemîn hasebiyle mecbûrum. Ve muktezâyı hamîyyet-i dîniyye irtikaâb-ı ma'zur hanese mâni'-i kavî olmağla⁽³⁷⁵⁾ bu umniye husûline bezl-i gencîne-yi ikdâmda ma'zûrum diyicek nâçâr Elyûn-ı mahzûn duhûl-i kal'ada rızâ gösterdi. Emma bir mukaddeme-yi 'âcizâne bast idüb rûy-ı niyâz-ı fersûde zemîn ibtihâl itdi. Ve didiki hidâvend-i nu'azzam vememâlik kuşâyı müslim sipahsâlâr sabit kadem bu murâd-ı hâtır-ı [81/b] 'atırñ dahi karîn-i huşûl olması 'ale'r-re'si ve'l-'ayni ve zimmet bilâ kesime deyn olsun (e) *kadem der çeşm mâned hayr-ı mukaddem*. Nihâyete'l-emr niyâz mendemki cümle 'asâkir-i nusret müessir ki nusâ'id duhûl olmayub yalıñız nefss-i nefisiñ ile teşrif buyurasizki bu kadar ceş-i bîhad ve girâne⁽³⁷⁶⁾ sine-yi bî tākāt-ı⁽³⁷⁷⁾ memleket mütehammil değıldir. Şöyleki mecmû'u sipâha icâzet fermây duhûl olasuz⁽³⁷⁸⁾ kalan şehriñ ihlâl-i âsâyişlerine bâ'is olub debdebe-yi hasr-i İslâmiyeden hânümân-ı küfr-i ziruzeber olur. Ve 'alâ hâze't-takdir mefâdı muşâlaha nâbûd ve netice-yi istimân mefkûd olub bu cânibden masrûf-ı gencîne-yi niyâz ve recâ lağv ve hebâ olmak lâzım gelür didi.

372. başladı: C. dâşte kıldı.

373. inkayâd: C. tabasbus.

374. murâd: B, C, murâd hazret.

375. olmağla: B, olmağın; C, olmağla.

376. girâne: C, bî ikrâne.

377. bî tākāt-ı: C, bî tâbı.

378. duhûl olasız: C, ruhsat ve icaz câiz görüle.

Mesleme-yi 'ali cenâb (379) zebûn keşlik muhâlif-i (380) de'bi (381) diliridir deyu is'âfî merâm-ı Elyûna cevâz gösterdi. Ve tenhâ bi nesir (382) ve kafadar 'azmi (383) duhûl-u şehri-ı esrâr idüb Battâl'a tenbiye eylediki kendi taht-ı riyâsetde elem keş-i inkiyâd olan âhın-ı delân ecnâd ile der-i kal'ayı muhafaza idüb lâzım gelürse igâse ve i'âne bâbında bezl-i makdûr eyleye. Şöyleki Mesleme edâyı mektûbe-yi 'asırdan soñra salime hûrûc iderse merhabâya veilla vücuduna bî dinler âfet resân oldukları müte'ayyun olursa pes ahz-ı intikâma ikdâm idüb hânımân-ı Elyuniyânı mazhar (384) «fece'ainâ 'âliyehâ sâfilehâ»(K.K: 11/82) kile ve 'iyâzân bi'l-İlahi te'âlâ bu emri müstenkir muqarrer olıcak (385) emri imâret-i 'asker Muhammedübnü Mervâna müfevvez ola deyu ihtimâmâ temhîdi muhâm-ı vasiyyet kılub müteveccihî duhûl-ü şehri oldı.

beyt

Ber âmed ber âhûy-ı tevsen delir

Çü hurşid rahşende ber puştî şir.

(nesr) Mervîdir ki [82/a] bâbı hısn-ı Koştantîne yedi sâl idiki baht-ı düşminân dejemkeş gibi mesdûd olub iki garik biri birinden umîd-i meded resânı ile yekdigere âvihte oldukları vech üzere ol der-i a'zamîñ cenâhını garka-yı deryâ-yı hûn olmeğla biri biri ile mu'âneka idüb ahad mısra'ını müddet-i mezkûreden beru ve ittıkay-ı cânib-i cidâr itmemişdi. El-hâletü hâzîhi teşrif-i Mesleme için meftûh olub cenâb-ı Mesleme

379. Mesleme-yi 'âli cenâb-ı: C, Mesleme-yi müsellemlü'l-etvâr.

380. muhâlif: C, münâkız düztur.

381. de'bi: C, de yok.

382. nâşir: B, C zâhîr.

383. 'azmi: B, C 'azîmet.

384. mazhar: C, muzhar-ı mantuka.

385. olıcak: C, olursa.

dahî tertîb-i esbâb-ı celâdetde mubâlağa idüb kemâl-i sukuh-i şevket-i (386) emirâne ile rikâb-ı eşhüb sar sar harâmına ki ma sadaka güfteyi şa'irdir.

şi'r

Ve küllü zü âviyetin fî re'si hod Temennet entekûne lehü şikâlâ
Yeveddü't-tibru lev emsa hadîden İzâ ahzâ'l-hadîdü lehü ne'âlâ

(neşr) Bî be kânâne vaz'-ı kadem idüb hil'ati sefidi muhteşemânelerin derber 'amâme'-yi beydâyı emiranesin ber ser kılub taraf-ı destâr-ı mutallayı hâver peykerinden ki zânûsına iki teylesânı zerân dûdîn Sa'sa'a var salub peder-i buzurgüvarîniñ ta'lik itdiği seyfi dermeyân idüb ve niyze-yi düşmân rubâsın eline alub der-i a'zamından derûn-ı hısn-ı müstahkeme at sürüp

beyt

Betundi derûn rânedyekran çunân
Ki küşende râbeste ez kefi 'inân

(neşr) Semend bâd-ı pâyi humâyûn kademine küşe-yi mehmizi tîz (387) yetürdükte zir-i na'li mah peykerinden zor teveccüh sar sar eseri ile cihân olan her şerâre-yi cihân Efrûz didê-yi düşmînâna bark-ı hânımânsuz görünüb câr cihet-i şehri eşrâre âteş endâz ıztırâb oldı. Bu vecihle ki bünyân-ı sabr-ı sâmânları hakestere dönüb hânımân-ı cism ve cânları herâb oldı. Elyûnu(388) [82/b] gumkerde tahemmül nev'ân 'arz-ı ihtişâm ve tecemmül-i hâtırasıyla der-i kal'adan ma'bed-i kebire varınca(389)

386. şükûh-ı şevket: B, C, şevket.

387. tîz: C, tshrik.

388. Elyûn: B, C, Elyûn-u fâkir.

389. varınca: B, varınca ki Ayâsofya nâmıyla şöhet pezirdir.

cümle-yi küffâr-ı câyına reh guzere tertîb idüb mütteki'ine 'âlâ esli hatihim saf saf kıyam itirdi. Sükkân-ı 'âlem bâlâ ol yeke tâz-ı kahramân-ı rûşen bu cür'et-i rüstem pesendine hayrân olub

nâzım

Aferin ey rûzî karın kahramân-ı safdarı

'Arşa âs şimden geru tiğ-i sûreyya cevheri

(neşr) Mazmûnuna terâne-yi zebânı (390) istihsân itdiler. Mesleme dilir bu kader cem'-ü kesir-ü (391) şerzeme-yi şer tebzîr meyânından nereî şîr-i nahçîr gir gibi (e) iltifât itmez. Guzâr eyler hurâmân şîr-i ner mustakınca bî pervâ revân ve kasr-ı müteza'zî'l-erkân Elyûn tarafına hurâman oldı. Ol bî din-i tire baht ve âvâre-yi tâc-u taht bâlâyı kâhden-i cebhe sây hâk-i pâ-yı emîrû'l-'Arab olmak ârzusuyla nuzûl idüb ta'zim-i tâm ile evvelen iltisamı eydiyi 'Amîmü'l-ayâdi-yi Mesleme ile ızhâr-ı kemâl-ı tevazi'-ı zülî iftikâr eyledi. Mesleme dahi küşe-yi çeşm ile negah endêz-ı iltifat olub resm-i me'lûf ekabir-i mulûk üzere Elyûn senmisin deyu fi'l-cümle mazhar-ı 'izzu hitâb idicek cevâb-ı ne'âm şudûrundan soñra pursiş-i semt-i Ayâsofya kıldı. Elyûn-u zelîl taraf-ı 'ibadetgâha delîl olub Mesleme sement çâpuk huramına suvar oldığı hey'etden durûn kınışt-i mezkûre duhûl idicek betârîk ve kıssisin ve ruhbân fezag-u feryâda başlayub biz vaz'ı cebini ibtihâl itdiğimiz secde gâhımızı revâmıdır. Bu resme pâ-yı mâl eylemek deyu âgâzı girye ve zârı kıldılar. Mesleme(392) ve ağıluta-yı meâl hırze hârân-ı bedfeâlden tehâşî itmeyüp [83/a] meymene ve meysere temâşâyı 'acâyib eşkâl ve rezâre-yi garâ'ib teşâvir-i (393) muhayyiri'r-ricâle iştiğâlde iken bir kuşede kursî,yi zerandud üzere mevzû-u çeşmân-ı yakut-ı ahmerden ve binîsî zümrud-i ahzardan masnû' bir sanem-i a'zama nazar-ı düş oldıki ta'yîn-i kıymetinde sarraf-ı dakîka şinâs idrâk-ı beyne'l-'aciz olub seyr-i dakâyık nukûşundan sahs-ı bâsıra hayrân ve medhûş olur. Bilâ tereddüd tevekkûf-ı sanem-i a'zama mezkur-u zecril-hem ahz idüb karbûs-ı sürücüne vaz' eyledi. Bu desti burd-i bî bâkâne sinden ruhbân bu kere fetâde-yi deryâyı ıztırâb dâmen-i Elyûne sarıldılar. Ve nâle ve feryâd-ı evci âsumâna saldılar. Ey

390. zebân: B, zebân-ı te'accüb.

391. kesir: B, kesir ve gürûh.

392. Mesleme: B, Mesleme düşman mütelağî saftın.

393. tesâvir: B, tesâvir kelîsây.

Sah-i kiberân niçün bu hali gösterirsin ve din-i Mesîh ve âyin-i Nasârânîñ bu vecihle müezellel ve muhân oldığına müsâ'it olursun deyu cefâya başladılar. Elyûn müâhaza-yı kavm müste'iddi'l-ıuumdan muztar olub Meslemeye bu mazmun üzere niyâzmenî oldiki ey emîr-i 'Arab ve ey 'âlemgir cihân küşây taksiri vâlâneseb re'âyet-i hâtır-ı 'âturında bezl-i makdûr olunmuşiken cümlemizin âzurde-yi âzâr itdiğîñ yetmezmi 'âkîbet-i ma'bûdumuz dahi dest-i kahrından tahlis-i dâmân ve geribân idemedi. Lutf ile bizi böyle ta'ciz itme cânımızı ma'bûdumuzu alub gitme didi. Mesleme dahi kasem yâd idub (e) *heyhât tesreb-i fî hadîdin bârid* Bu iltimâs-ı bî memas hayr-ı kabûle mevzûl olmak beher hâl emr-i muhaldır. Hahna ha bî'l-cebr ve'l-ikrâh olub giderin [83/b] diyicek. Elyûn kelâm bî nufûzınıñ dil-i Meslemeye 'adem-i te'sirin görüb fart-ı te'essürden nâvuki niyâzi cânib-i ruhbâniyeye endâhte kılub ey belâkeşân-ı bed kiş ve kişîşâne-ı pür teşviş bu tig-i kazây-ı dest-ı cop-i mûmâni'a ile müdâfa'aya imkân hâtırasın ber taraf kılmak gerekdir. Kendi per dâhte-yi dest-i sun'ımız olan sanem-i nâçizi alub giderse (e) *kuhn-ı senbil derbagdad kim nis* bihakkî'l-Mesîh ve's-Salîb kendi malımından size bundan fâhır ve pür kâr bir yâdigâr-ı ma'bud peydâ ideyinki sâ'ir-i mescud ve mu'tekadımız anıñ yanında kuhi murdârı kadar i'tibârı olmaya zirâ şöyleki hâlâ Mesleme tenhâ ve yalınız bir adam bu kadar biñ kâfir ciger der meyânından cümlelerin ma'bûdını alub gitmek menâfi-i hamıyyet-i câhiliyeyi (394) kiberâne dir. Deyub salık-i semt-i 'inâd olayız Baţţal ma'lumu'l hâldir. Der-i kal'ada muhayya ve bahân-ı cûy-ı kavgadır. Fi'l-hâl gelüb bi tekellûf sanem aldığından gayrı cümlemizi sanem bî rûh-ı makâmına koyub celipây-ı ecsâmımızı pâre pâre kılur diyicek derd nâkler ma'bûdu naperdahtelerinin kendülerinden 'âciz ve biçâre idüğünü teyekkun idüb bi'z-zarûret terk-i nizâ-ı imtinâ' eylediler. Ve Mesleme sanemi piş-i zin-i zerinden ma'bedden ihrâc idüb Elyûn-u nâtuvân peyk-i devân gibi piş-i rikab emirü'l-arabda püyan ve devân oldu. Vasat-ı sehre geldiklerinde rağmen lehüm sanemi bâlây-ı nizesine nişânde kılub melâ'iniñ taşkir-i vucûd ve teşhîr-i ma'budlarında bezl-i mechud eyledi. Ruhbâniye ve betârîka bu hali görüb nâkûs-var zâr-ı zâr figâne başlayub [84/a] best-i sine küplerin đurre-i tabl-bâz-ı melâmet kıldılar (395). (e) Mesâib-ü kavmin 'inde kavmin fevâ'id her çend iblîs-i le'in derûn-ı müşrikine ilka-yı ihlâk-ı Mesleme ile vesvese endâz fesâd olmuş ise mulâhaza-yı istitba' tahrib-i medine ve iltizâmı helâkiy-i kavm ve kabileleri 'urûk ve a'sâb-ı cür'etlerin guseste kılub bi'l-ızdırâb tecellûd idüb tecerrü-yi zehrâbe-yi kahr ve damardan gayrı tedbirden me'yûs oldılar.

394. câhiliyye: B, C, de yok.

395. melâmet: B, melâmet kılub ağılaştılar.

beyt

Berk-i gayret çû çenin mî cihed ez mümkün gayb

Hod bî gu ki men-i dil suhte-yi harmen çi kunem

(nesr) Mesleme-yi nâmdâr (396) temâşâ-yı garâyib-i şehîr ve but hânede vakt-i ma'hûdden mütecâviz meks-ü karâr itmekle zamân-ı ma'hûd murûr idüb gurube karîb olmuşidi. Hatta Battâl ve sayir bahadırân duhûl (397) kal'aya teheyyü' idüb tenbihi Mesleme üzere mübâşir-i (398) katl-i 'âm olmak maqâmında idiler. Fazl-ü kerem ve kar sâz ile talî'a-yı subh-ı pür nûr-ı zafer zuhûr idüb meşrik-ı bâb-ı kal'adan hâver-i Sa'sa'a pâş gibi rû-yı münîr-i Mesleme-yi kişver gîr bâş gösterib (399) cemâl-i tâbdârı (fî eymeni'l-ahyân)(400) nûmâyân ve müşerref sâz-ı encümen-i a'yân olıcak (401) cism-i 'askere taze can gelüb gülbângı şükr-ü senâ ve zemzeme-yi ehlen ve sehlâyı (402) peyveste-yi kubbe-yi âsumân itdiler.

şî'r

Büşrâ lekad hasale'l-ikbâlû ve'z-zafer

El-Müslimûne 'ale'l-küffarı kad zeherû

(nesr) Pes angâh Mesleme ve sipâh-ı şîr-i nahcîr gîr gibi farâh-u fuhûr mübtehic ve mesrûr na'ra zenân mübâhât kenân dârü'l-me'men kadîmleri olan medinetü'l-kağra rucû' idüb bir hafta kadar zemân farâg-ı bâl ile tertîb-i bezm-i râhata meşgûl olub müterakkîb-ı vurûd-u meblâg-ı [84/b] ma'hûd ve müntezir-i vusûl-u mâli mev'ûd oldılar.

nazm

396. nâmdâr: C, kâmkâr.

397. vesâyir bahadırân ve: B, de yok; C, sâyir.

398. mübâşir: B, C, mübâşir-i esbâb.

399. gösterib: B, gösterib gülbânın şükr-ü senâ ve zemzeme-yi.

400. fî eymenü'l-ahyân: C, fî es'adi'l-ahyân.

401. olıcak: C, oldıkda.

402. zemzeme-yi ehlen ve sehlâ: C, de yok.

Du leşker bi menzil şudend az mesâf

Guruhî bi haclet gurûhi bilâf

Heme şeb gunûdend tâ subhdem

Ezm sû besâdı âzân sûbegam

(neşr) Temâmi-yi eyyâm-ı usbû'da cânib-i Elyûndan hazâne-yi na'hûde vusûlunda nev'-i müsâmaha ihsâs olıcak (403) tekrâr sevî-i sipah sâlâr cem mîkdâr dan taraf-ı (404) Elyûn hâkisare bu mazmûn üzere nâme-yi hümâyûn ırsâl olundiki ey Elyûn ez taraf-ı feyyaz-ı mütlak (405) 'asker-i İslâm-ı muzaffer mahz-u gâlib-i mütlak idi. Hâlâ 'azimet payendem bunun üzerine dir ki va'd itdiğin emvâli ırsâl idesen. Veya kal'a ki yine hucûm-ı muşarrer bilur. Vaktaki âmâde olur sen bu name-i humâyûn-u huzur-u Elyûnda sıkka-i rayat-ı nusret ve bad bân-ı felek 'izzet name-i humâyûn kusâde olıcak. Ordûy-u havâs-ı Elyûna gav gay-ı bîm hezîmet-i tefrika endâz felâket ve bender gâh-ı sine-yi derd âlûd mel'ûne yağmâgerân-ı belâ (406) ve mihnet-i târâc numâ-yi zecret olub esbâb-ı selâmetden niye teşebbûs ideceğini bilemeyüb bi'l-âhere bu resme cevâb-ı tabasbus âmiz testîr ile 'uzr-i hâ'h oldiki yâ emîr-i dilîr-i nâmdar-ı bâhirü'l-vekâr ve ey sipehkeş 'âlemgîr-i celilü'l-i'tibâr cenâb-ı vala nisab ile 'abd-i zelîl hâksârîñ olan Elyûn bîmîkdârın 'arz-u inhâsı budur ki hâlâ(407) 'acâletü'l-vakt olan biñ vakıye sîm-i hâlis biñ vakıye zernâb ve (408) beş biñ re's semendâr mâye cizye nâmıyla takdim-i hâk-i râh ve cevâhir girenbâhâ ile muzeyyen ve meresse' müzehheb zât-ı keremşî'are mahsûsân ihdâ-yı pişkâh kılındı. Ve eltâf-ı bî nihâye-yi mulûkânelerinden mes'uldürki [85/a] mevsûl-i kabûl olmalarında(409) zerre-yi

403. olıcak: C, olmağla.

404. taraf: C, cânib.

405. ez taraf-ı feyyâz-ı mütlak: B, hazret-i cenâbı hâk; C, hazret-i hâk ve cenâbı mâlikü'l-mülk muhakkak.

406. belâ: B, 'anâ.

407. hâlâ: B, mâhazara.

408. 'acâletü'l-vakt biñ vakıye sîm-i hâlis biñ vakıye zurnâb: B, onbiñ vakıye sîm-i hâlis biñ vakıye zer mu'teber.

409. mevsûl-i kabûl olmalarında: B, kabûl-i mevsul buyurulub.

musâmahaya mesâreif kılınub (410) bu cezireden ihtiyâr-ı (411) hicret ve bilâd-ı fesîha-yı Rûmdan (412) münâsib görülen câ-yı dilkeşde ikâmet buyurıla. Ve's-selâm bi'l-ikrâm hemânki nâme ve tuhafî sâlifü'l-beyân nazar-ı serdar-ı âlişâne vesâtat-ı sefir nusret ile reside ve bârgâh-ı Mesleme'ye semât-ı izzet gibi yek beyek keşide oldu(413). Sagîr ve kebir ve ednâ ve pîr-ü fakîr ve emîr(e) *sûkr-i ni'met hay-ı tu çendanki ni'met hay-ı tu* medlûlünü pîrâre-yi tabakçe-yi lisân idüb rûziy bahş-ı ins-ü cân ve meded re'si her nâ tevân olan rabb-i müste'ân dergâhına 'arz-ı şûkr ve sîpâs-ı bî kıyâsa istigâl ve husûl-u hâtır hâh-ı derineleri ile kesb-i surûr-ü bâl idüb hasbe'l-murâd âzîn bend şehristân-ı devran olduktañ sonra âheste âheste mihan-ü(414) gihan nehât kün-i irtihâl oldılar. Ve bakîye-yi 'asker-i yoklama idüb heft sâl cidâlde dest-i kazâ vaz'-ı i'dâ ile karin-i telef olan mübâreze kârân-ı behîşt âsiyâne ma'lûm olmak için hay-ı cunûduñ mevcûd ve ma'dûduñ defter itdiklerinde darü'l-imâle-yi (415) Dimaşkdan hemrkâb-ı Mesleme olan seksân biñ (416) reh nevrâden pür has ve neberdden kırkdörtbiñ nefer merd-i mücahid bâkî kaldığı sebt-i sahîfe-yi tahkîk olmağla emvâl ve hedâyâyı mezkûre bakîye-yi guzât sutûde-yi sîfât beyninde tevzi' ve taksîm olunub iklîl-i mehdi kerdeyi dahî Mesleme ba'z-ı betâriqaya yüzbiñ altuna ferûhte idüb semen-i merkûmı 'ale's-seviye dilârân-ı düşman şikâre bezl-i isâr eyledi. Maslahat-ı kısmet-i ganâyım [85/b] tamâm olıcak cenâb-ı Mesleme meyân-ı sufûf-u İslâmiyânde râyet-i feth-ü zafer gibi ber pâ olub evvela beyan-ı devâ'i-yi sulh ve âsti için bir hutbe-yi belîga-yi hessân-ı pesend ile zezeme senc-i husn-i edâ oldukdan soñra bu cevâhîr nukûd 'ibârâtı nısâr-ı sâmi'a-yi hîzâr idüb eyyühe'l-ihvân muhatû 'ilmiñiz ola ki yedi seneden berü ben müşahedeyi gamerat-ı mevt ve mu'âyene-yi sekerât-ı merk ve fevt idüb ahlâk-ı nizâm-ı 'âlem tevehhimi ile çektiğim mihen ve tereddüd ve tahayürden sizleri âgâh itmemiştim. Mebâdâ ol ahvâl-i mûcibül-ahvâlden habir itmekle bünyân-ı ittîfak-ı 'asker halel pezîr olub emr-i cihâdda keslân olasız. İmdi karin-i fehm ve iz'ânıñiz olsunki beni kâ'idü'l-ceyş ve sipeh bed cunûd teyšiden peder-i buzur guvârım 'Abdü'l-melik sutûde kâr mülk-ü fenâ pezîr-i dünyâdan istifâ idüb serir-i saltanat ve kâmurâniden nuzûl ve sahn-ı menâzil câvidâniye duhûl idüb

410. zerre-yi müzâmahaya mesârif kılınub: B. de yok.

411. ihtiyâr: B. de yok.

412. fesîha-yı Rûmdan: B. fesîhtü'l-etrâfı Rûmdan.

413. oldu: B. kılındı.

414. mihân: B. mehmisaz evbâb-ı.

415. imâle: B. imâre-yi ma'mûre.

416. seksenbiñ: B. de yok.

emr-i imaret-i mutlakayı birâredim Velîde vasiyyet kılub (417) ba'de esâtize-yi kâr-ı kah-ı tedbîr olan müşîrân-ı müşteriyi te'sîr sun'î ile ferzend-i âharı Süleymân'a müfevvez kılunub hâlâ kar-ı fermâyi-yi saltanat-ı serî'üz-zevâl ve mühim sâzi-yi devlet-i zûd intikâl menû-tı re'yi Süleymânîdür. Hatta Cezîre-yi Kostantineyeye nuzûl ve vusûl hengâmında emîn-i beytül-mâl-i müslimin Recâ bin hayât'ı dihimgâh-ı şâhe irsale bâ'is ve bâdi bu ma'nâ idi. Tâki huzûr-ı sultan-ı nevezhûrda istifâ-yı hâl-i micâhidine sâ'i olub 'azl-i bî hengâm ile rayat-ı İslâmiyenin serhah-ı menşûreden bir muhâlif zamânda ref'-ü tahavvülüne ikdâm iderler ise def'i [86/a] sû-i sanî-i bed endişân-ı li'âma ihtimâm eyleye el-hâsıl ol zamândan bu deme denk kâh-ı tevehhüm-i 'azl-ü infisâl ve kâh tefekkür-i men'i cidâl ile mübtelâ-yı kesâkeş ihtilâl idim. Felihâhi'l-hamd ve'l-minne düşman-ı dîn-i bu vecihle zebûn ve râyât-ı ikbâlımızı nügûnsâr olmadın zûr-ı bâzûyı himmet ile fırka-yı a'dâyı bilâkeş 'azâb-ı hevî ve ol vazgûne bahtân-ı dûzah mekînin hâli kasvete me'ellerin değergûn ve dîde ve dillerin sine-yi sadçâkları gibi garka-yı derya-yı hun itmek nasîb oldu.

beyt

Minnet hudâki herçe teleb kerdem ez huda

Ber mûntehây himmet-i hûd kâmurân şudem

(neşr) Elhamdü li'l-İlâhi te'âlâ 'alâ fuyûzâtihî'l-bâhire ki herne cânibe sarf-ı kuvvet-i kahire kılınmış ise kemal-i tekalûb ve zaferle kâmiyâb olub her taraftan nuşret-i feth bâb-ı ile ric'at ve iyâb vukû'a geldi.

nazm

Ki der mâ çû kerd izzid-i kar sâz

Der-i kâr sâz-ı ve ikbâl bâz

Beher sû ki tevsen ber engîh tîm

Zebed hâh-ı hûn der zemîn rihtîm

417. vasiyyet kılub: B. tevsiye idüb.

Deyüb kelâmına (418) feysal verdi. Ve sernâme-yi hamd-ı dâver ile mu'nun olan mekâle-yi müdde'asını şükr-i izidi-i perver digâr ile makta'a yetürdi. Vaqtâki cünüd-i sipah peyâm irtihâl-i 'Adü'l-melik istimâ' itdiler. Bi'l-ittifâf düd-ı âhı peyveste-yi (419) âsûmân idüb za'ım-i musibete merhemsay-ı ta'zîb ve âteş-i dil gamnâk-ı Meslemeye bu mazmun ile reşhe pâş teselliyet oldılar.

nâzm

Besâ şâhân bâ devlet ki didim

Heme der hâk reftend ve gunûdend

Kuca İskenderu ve Çemşid ve fagfur

Be gayr ânki der defter şunîdim

Nev tugûy-ı der cihân her kız nebûdend

Kuca merdân-ı da'vayı dâr-ı mağrûr

Pes ângâh [86/b] cümle-yi enâm müttefeku'l-keâm melik zâde-yi 'âli tebâre taqdim-i merâsim ikdâm idüb ey hayru'l-halef-i 'Abdü'l-melik ve ey sâlik-ü mesâlik mekam-ı pedere zat-ı sucâat-ı şu'ârîñ cümleden elyak ve emr-i saltanata sâ'irden ehâkdir. Husûsan feth-i memâlikte irtikab-ı sunuf-ı mehâlik kılub âsâyış-ı mülk-ü millet hususunda bu mertebede sa'y-ü himmet zuhûra getürmüş iken gayriñin saltanatla ne münasebeti vardır. Elbette saña bey'at ve emr ve fermânıña tebeıyyed cümleñin aqsa-yı amâli ve murâd-ı bâlidir. Ve bilâ te'hîr 'alem efruz-ı muhimmâz-ı isti'lâ ve gurûh-ı müslimîne imâm ve pişva olmak gereksin deyu mekâlâtı sevk ve ilkâ-yı mertebe-yi gavgâya eriştirdiler. Meslemeki 'avâkıb-ı umûr-ı mülâhezasında futûr-u kûşûrdandur. Fert-i tedbir ve taharri ile meşhûr merd-i kârdan ve feylesof-ı iz'ân idi. Bu re'yi narevaden imtinâ' idüb ben tams-ı vucûh-ı a'dâde bu mertebe sarf-ı külliyyet eylemiş iken hâlâ revamıdır ki sevâhık-ı 'isyâne ictirâ idüb savâb did-i ulin nuha olan re'yi karâr dâde-yi ekâbire muhâlif bâ'is tehyic-i luccce-yi şer ve gavgâ olan hâşâ

418. kelâmına: C. müdde'asına.

419. peyveste: E. peyveste sekaf.

sümme hâşâ muhalif-i cumhûra taseddi emr-i mühal ve bu maddede nahnü bi'l-cemâ'a kavlınden gayrı kelâm-ı ihtilâl encâm tefevvühi ne ihtimâldir. Elhâlet-ü hâzihî ben dahî sâ'ir a'yân ve ekâbire bey'at ve serir ârây-ı imâret olan Süleymâna teb'iyet eyledim⁽⁴²⁰⁾. Sizlere dahî lâzımdırki⁽⁴²¹⁾ baña tâbi'-i mutlak olasız⁽⁴²²⁾. Ve Süleymân zamânı⁽⁴²³⁾ cânişi-ni 'Abdü'l-melik bilesiz.

beyt

Sunîdemki in şahı nevhaste

Seridâred ez devlet ârâste

Min ba'd rizây-ı hâtırım maksûd[87/a] ise bu mazmûnuñ hilâfına zâhib olmayub ikdâm-ı da'vâyı istihfâf-ı⁽⁴²⁴⁾ imârat-ı zebâne belki⁽⁴²⁵⁾ cinâne götürmeyesiz diyicek 'asker-i ecnâd ruy-ı inkiyâd gösterüb teheyi-yi mühâm insiraf ve nehzat-ı ikdâm için tam uc şehri-kâmil Cezîre-yi Medînetü'l-Şâharada meks-u karâr itdiler. Şehri-mezkûre hıtâmında tekrâr Elyûn-ı nabkâra bu yüzden ısdâr nâme lâzım geldi. Ve mezmûnunda ey re'is-i refi-kefere ve ser hil-i gurûh-ı fecere hâlen diyâr-ı harâbîñden hurûca 'azîmet olundu. Ve bizden taleb-i 'âfiyet itdiğîñ vech üzere seni vâye gîr-i ni'met-i ihsân itmek müstehab görildi. İmdi Medînetü'l-Şâharada binâ kerde-yi micâhidîn olan câmi'-i 'azîm ve 'ibâdetgâh-ı mukerreme vedit-i ummetdir zinhâr ve hezâr hezâr-ı zinhâr bir hecer-i kemter ve bir tahte-yi pâre-yi mahkar-ı teğvir ve mahallinden tahrîk itmeyesiz zirâ imân ve 'uhûd-ı cunûd bu vech üzere maksûrdırki câmi'-i şerife bivechin mine'l-vucûh ta'arruz iderseñ fi'l-hâl rucû' idib ihlâkıñda bezl-i maqdûr ve sa'yi mevfûr olına. Ve ol taqdirce tâ cenâb-ı kâdir ve kahhâr-ı zü'l-celâl tevâbi' levahıkıñla seni lek zede-yi hizyu nekâl idince tîr ve kemân-ı himmeti sukûna ve şimşîr-i sa'yi kırâb-ı ferâga ilhak ve idhâl ihtimâli emr muhâldir. Sâ'ir ebniye ve âsârı muvahhidîñ hususunda re'yi sehîfeñe mudâhâle olunmez. Ammâ bişart ânki 'asker-i İslâm diyârıñdan pâ-keşide olmayınca kat'ân

420. ba's: B, tebe'iyet.

421. lâzımdırki: B, lâzımdırki bu babda.

422. tabi'-i mutlak olasız: B, teb'it kılasız.

423. zamân: B, de yok.

424. istihfâf: B, istihkâk.

425. belki: B, belki şahıfeyi.

hayran ve şerren ta'arruz itmeyesen (426) ve illa nakz-ı 'ahd-ı muhakkak bilesin deyu buyurıldı. Elyûn-u belâkeş mazmûn-ı kitâb se'âdet bahşı ma'lûm idindikde [87/b] (e) *tekavlike mesmû'un ve re yuke nâfirun* medlûlile redd-i cevâb idüb mâdâm mevkib-i İslâmiyenin gerd-i merâkibi ebr-i sâikabâr zülmânı gibi sahn-ı cihânı didemize târ ve 'âlem pehnây-ı cismimize târ idüb mesâmi' keder şinevi müşrikin sahil-i efrâs-ı mücâhidin ile pür tânin ola muhâfeza-yı ebniye ve şehri-ü kal'ada vücûd-ı cisisimie ihtimam idüb râhib-i hâdib mürtekibi'l-meta'ib(427) rûhem buthâne-yi bedeninde munzevi iken birûh-ı ruhın li'l-İlah câmi-i şerifin bir haceri mahallinden tahrik olunmayub inşâ allâh-ü te'âlâ sahn-ı latifinde ilâ yevmi'l-kıyâme âyin-i din-i Muhammed 'aleyhi's-selâm mer'i olmak mukarrerdir. Ve hâlâ zât-ı melekû's-sifât-ı salâbete maşûsa peşkeş tarîkıyla hezâr-ı semend mâye-yi sabareftar ve biñ yakıye zernâb-ı kâmilül-'ayyâr ve biñ kubay-ı matallayı zerrin târ ihdâ ve irsâl olunmuştur. Ümid dir ki hakâretine i'tibâr olunmayub mazhar-ı şeref-i kabûl olmağa sezâvâr görüle deyu testîr-i cevâb itdi. Mesleme dahî eşyâ-yı mezkûreyi tekabül idüb neski-sabuk üzere beyne'l-guzât tevzi'-i bâbinden icrâ-yı kâ'ide-yi elhedâya tüsterek kıldı. Ba'de mübâşere esbâb-ı nehzat olub Battal'a ferman eylediki cünûd-u zafer bini mü'minini sefâyin ve mu'âbere tahmil idüb ve deryâyı guzâr itdire ve kendi iki yüz miqdârı fâris-i hâris ile Cezirede te'ehhür idüb bi't-temam 'asker- İslâm taraf-ı Üsküdera 'ubûr idince tevakkîf eyledi. Oldemki emvâc-ı efvâc sâhil-i bahre guzâr idüb Cezireden kat'-ı 'alayık eylediler. Mesleme hemrükâb olduğu dilâverân ile yine [88/a] bâb-ı Koştantine gelüb Elyûn-u efsurde derûne sâ'at-ı rihlet ve zemân-ı hâketet-i karib (428) olub 'iz ve sa'âdetle 'azemet-i hicret eyledim. Eğer dahî bir murâdın (429) var ise rukâbıma 'arz eyle 'ulûvvi himmetim seniñ gibi düşman-ı ser keşte hâl ferûmayenin incâh-ı merâmında tevakkîf ve tereddüde mâni' kavîdir deyüb mazmûn-u neşid ile 'amele sâlik oldı.

NAZM

Berân nik bahten hezâr aferin

Kez estâd-ı gander derendkin

Tavanâ çu pişi tuşud nâtvân

Mezen gerçi düşman buved nâ tavan

Kerem kun çu destitu bâlaterest

Firûmânde kânra kerem behterest

426. itmeyesiz: B, kılmayesiz.

427. metâ'ib: B, meharib.

428. karib: B, kelüb.

429. murâdin: B, maksûduñ.

(negr) Elyûn mükedder (430) derûn iltifât-ı (431) Meslemeden mesrûr olub (432) müteveccih-i musâfeha ve dest-i bûs olıcak Mesleme sûret nemây-ı istinkâf olmağla nâçâr taqbil-i aqdâma ikdâm itdikten sonra isticâze-yi teşyî' eyledi. Taraf-ı Meslemeden müsâ'ade olunmayub karargâhına rucû' eyle deyu tenbiye-yi işâret şudûr itmekle Elyûn-ı melûn ve mahzûn derûnhısn-ı Sitânbula (433) Mesleme-yi şigufte derûn-ı cânib-i mu'askere teveccüh kılub nesim-i sabâ gibi 'ubur-u bahr itdikden sonra (434) cem'iyetgâh-ı sipâha vuşûl bulub ârâm zât bâ ihtirâmı için surûr-ı feth-ü zaferle farh-ı fuhûr-ı (435) maheyyemgah-ı iclâlde berpâ kılınan çâdir-ı sipehr-i âsâya (436) nuzûl eyledi.

beyt

Bi firûzi âmed suy-ı bârgâh

Bi firûzi gûn çarh-ı zed ber kulâh

(negr) Rivâyet-i hâki-yi (437) hikâyet bu vech üzere müsbettirki emti'a ve esliha ve esvâb ve devâbdan [88/b] (438) celil ve kalil hatır ve hakir bir şey-i yesir terk olunmayub (439) herkes mâlik oldukları eşyâyı ber metha ber daşte kıldılar. Ve kenâr-ı deryâda bir hafta mikdâr-ı ferâg-ı bâl ile ârâm olunduktan soñra rayât-ı hallütir hal efrâste kılınub ru berâh-ı Dimeşk oldılar. Elyûn dahi nehzât-ı muvahhidin (440) den sonra Medînetü'l-Kahara girüb 'asker-i İslâmın nevhî-yi Mesîhiye ye vusullarından haberdar olıcak câmi-yi kebîrden gayri cümle ebniye-yi müslimîni hedm idüb heft sâi

430. mükedder: C, mahzûn.

431. iltifât: C, iltifât bende-yi nevhane.

432. olub: C, şikette derûn.

433. Sitânbul'a: B, İstanbul'a.

434. itdikden sonra: B, itdikten sonra farah ve fuhûr.

435. surûr-ı feth-u zaferle farah fuhûr: B, yok.

436. âsaya: B, istibaha.

437. rivâyet-i hakiki: C, sıhhât-ı rivâyet

438. esliha ve esvâb ve devâbdan: B, C, evbâb ve esliha ve devâbdan.

439. yesir terk olunmayub: B, C, yesiri cezîrede metrûk olmayub.

440. muvahhidin: C, İslâmîyan.

sabıkda kû pâki kahr-ı Battal'dan mazhar olduğu zecr nikâl-i intikâmını za'm-ı fâsidi üzere âsâr-ı ebrârdan alub ebdan-ı (441) ehl-i imâna mazarrat resân (442) olmağa iktidâr-ı olmadığından (443) bünyân-ı şehri (444) Medinetü'l-Kaharî hâk ile yeksân itmekle (445) kinistân oldu. Ezîn canib gurûh-ı mübârezin tayyimenâzil iderek sâhil-i Fırâta vâsıl olub 'ubûr-ı nehr-i mezkûrden soñra kal'ayı Mesîhiyye ye dâhil oldılar. Ve mukaddeme ol etrâf-uenhânîñ (446) muhafazasına ta'yîn olunan cemî' mübâreziniñ huzur-ı Mesleme de içtimâ'na fermân-ı 'âfî sudûr itmekle (447) cümle tavâ'if-i mezkûre hısn-ı mesîhiyye ye geldiler. Sâbikân ahâli-yi kal'a-yı mezkûre tâbi'-i tesvilât-ı iblisiye olub hile ve nifâk ve nakz-ı 'ahd-u mi sâk tedbîrinde oldukları peyveste-yi mertebe-yi yakîn (448) olmağa zükûr-ı müste'idü'l-kıtâli kuşte-yi şimşir ve nisvân-ı etfâlî beste-yi zencîr kılınub kal'a-yı hanımânların hâke berâber ve sarây ve eyvânların zir-u zeber kıldılar. Ba'de semt-i (449) Tekfûriye ye 'azm olunub (450) altı ay ol belde-yi ma'murede ihmâm-ı efrâs [89/a] ârâm olundu. Bu esnâda cânib-i sultân nâfizü'l-emr-i hakikiden celle şânuhu guzât-ı mucâhidiniñ (451) ekser-i dâruz-ziyâfe-yi cennetde küşe nişin simât-ı pür na'mây «vemâ teştehi'l-enfüsi» (K.K.43/71) olmak için sefaret-i melekü'l-mevt ile da'vet olunub halkı müsâfir hâne-yi dâru'l-bekâya sürmek için çavuşân ve bâmyân-ı askere istilâ idüb bu sebep ile mehl-i sehl içre ekser haşr ve 'âzim-i 'âlem-i âhîret oldılar. Menâzil-i sıhhatde kalan bakıyye-yi murâbitin-i yoklama olundukta hıyam-ı 'âfiyetde yirmibeşbiñ nefer mevcûd bulunub mâ'adâsı dâru'l-karâra sefer itdiği muqarrer oldu.

Şi'r

El-ḥukmü lillâh inne'l-emre leyse lenâ

Ve mâ yüfîdü sive't-testîm-i lilkaderi

441. ebdân: B, C, sbdân.

442. mazarrat resân: B, C, şferistân.

443. iktidârı olmadığından: B, C, adem-i iktidârından.

444. bünyân-ı şehri: B, bünyân-ı kal'a.

445. itmekle: B, itmekle güya.

446. enhânîñ: B, encâmîñ; C, enhânîñ.

447. sudûr itmekle: B, C, sadır idüb.

448. yakîn: B, tahkîk.

449. semt: B, C, cânib.

450. 'azm olunub: B, C, 'azîmet idüb

451. guzat-ı mucâhidiniñ: B, gezet-ı mucâhidiniñ; C, mucâhîdi.

(neşr) Bu bâ'isden dil-i pûrderdi (452) Meslemede bir süzi sûr efken hâdiş (453) oldiki bünyân-ı sabr-u sâ mânı sûzân olub dūd-ı âhî tire sâz-ı ebniye-yi mihr-u mah oldı. Ve dest-i ıztırâb ile guluyi tahammülün feşirde ve giribân tâkatın çak çâk eyledi.

şi'r

Fesuhkan lidehrin sâveretni humûmuhû

Vesellet vedü'l-eyyamı inlem tukallebî

Diyerek gâh çerh-i sitize kâre hitâb ve gâh müktezâ-yi kazâya rıza ile teskin-i sirâre-yi ıztırâbi iderken dehr-i bîdâd-ı kar tarîk-i âhir ile dil-i enduhkin-i Meslemeyi tekeddüre tehyie-yi esbâb idüb nâgâh bu peyâm-ı vahşet âmiz ile nâ'ire-yi huzn ve gamı tekrâr iltihâb peyda itdiği cânib-i recâden mektûb-ı muş'iru'l-kurûb vurûd idüb mazmûnunda müşerrefsaz iklîl-i cihân bâni olan birâderin Süleymân bin 'Abdü'l-melik dahî taht-ı saltanatdan tahte-yi tâbûta nuzûl idüb merhûm-ı merkûmuñ vasıyyeti üzere erkân-ı [89/b] devlet-i kâhire 'Umer bin 'Abdü'l-âzize bey'at kıldılar.

şi'r

Ve innâ nucûmü'l-arz-ı mecden ve rif'aten

İzâ vâhidün yahfâ feyezheru vâhidün

İmdi sen dahî izhâr-ı muhâlefetden huzur olub re'y-i cumhûra teb'iyetden zinhâr te'allul ve tevâniye cesûr olmayasın 'âdil-i merziyi ş-şiyem ve ra'iyet perver ve müctenib-i cevru sitem olmağla senâdid-i benî Ümeyye ve ekâbir-i Kurayş ve ehâli-yi etraf ve afak bu re'yi sâ'ib üzere ittifâk itmışlerdi. Beyt sezâvâr keşte bi kâreyi cihân. Bedâm o fekende şikâr-ı ciyân zinhâr fikr-i sergeşi ve istiglâl culûh-u gerder hâtır yâ mısâl olmasın. Beyt setize ne zî bâset bâz vermend ki ber pîl netvân fekende kemend. Ve hâlâ saña aşdâr itdiği nâmede mansıb sipehgeşây ve serdâriden 'azl idüb

452. dil-i pûr derdi: C, derûnu Meslemede.

453. hâdis: C, muhanneti hâdis.

huzurunda mevcûd olan mecmu'-u cunûd ile kudûmuñi irade kılmışdır. Vâcibdirki bilâ tereddüd fermânına ita'at gösterüb 'alâ cenâhu'l-isti'câl bu tarafa şerr-ü hâl idesenki rüşd ve tevfiğ bundadır. Ve illâ cemî' mesâlih sâlîfe lagv ve hebâ olur deyu tenbiye ve inhâ kılmış. Mesleme-yi münkesirü'l-hâtır ümid vâr hüsn-ü mucâzât metâ'ib mucâhedât iken bu vech üzre sû mükâfât şudûrundan fevka'l-gâye müessir olub zağferân-ı melâl ile ruhsâr-ı 'âlî zerd ve âyine-yi sinesi hucûm-u leşker-i gamûm ile pür kederger va'ıye-yi havâssı ve çavâsı mâlâ mâl hüzn ve derd oldı. Mâlikirâha nâme-yi 'umre imrâr-ı nazar idecek gördiğü mazmun-u mektubda teb'iye-yi şehd-ü şerenk cemî' şikal-üjenk idüp [90/a] zamanı hitâbında şadgüne 'itâb ve her kelâmında hazarân-ı hazâr ma'nâyı ızdırâb derc olmuş nâçâr taharru'-u zim eya gûzar idüb (e) ve inne'd-dehr-i ikdârân ve izrârân deyup mecmû-ü ru'esâyı kabâyıl ve cümle müşteşârân nigü şemâyıl bârgâhâ ihzâr ve mazmun-u mekayetini takrir ve iş'âr eyledi.

nazm

Ne ferânde raiyyâat ferruh niyâz

Bir arâset bâri bir sem güyân

Nehâdend fermân berân rûberûyu

Buzergân keşidend saf sû be sûy

Muhammed bin el-Ahnef muqtezayı re'yi ricâtı ustub şavâb idüb men'i muhâlefet ve 'inâd ve sevk tebe'ıyyet ve inkiyâd kıldı. 'Abdu'l-İlah bin Cerir dahî bu mesleke vâcib olub şavâb didi cemâ'atle ittifâkda ve huzur-u şafa ülfet ve vefâkdedir. Husûsân ehass-ı halisanda olan Recâ bin Hayât dahî bu semte ilkâ itmiş ola kat'â bu vâdiden tecâniñ vetenâi reva değıldir didi. 'Abu'r-rahmân bin Şa'sa'a semt-i hilâfete mâil olub ey emir rüşen-i dil emr-i saltanata zat-ı büzürgüvar-ı elyak ve uhrâ ve cür'et ve celâdet ve şecâ'at ve semâhadde 'umurle farkaki beyne'l-arz ve's-semâdır ru ümid ezki ol murabbi' nişin mesned-i kâmkâri ve cenâbıñ inzivâ kerde mekûle-yi mezellet ve havârî olub ser reşte-yi 'ukûd-u hal anki gûf-ü iktidârına vâbeste ve anıñ tahkîrî 'azlile hazretiñ dil şikeste ola hemân çitör da'vâ-yı hilâfeti ifrâşte kıl ve cümlemizi kemer beste-yi hıdmet halka-yı biguş-u 'ubûdiyyet bile diyecek Muhammed bin el Ahnef cür'et-i mu'âr sana kılub ilzâm-ı dilir bu fikr-i nâ pesende rızâ gösterme ve şakkı 'asâ-yı muhavvidin bazıñ düşmangir 'aduvvi efkeneki reva görme [90/b] hâla re'yi sâyibe-yi ve tedabir 'azmâ-yı celilü'l-müessirine hâl ise emr-i 'umurdan ittifâk idüb huccet-i bey'atları icmâ'-ı ümmet ile mümzî ve bu da'va hükmi-kâzû'l-hacât ile

fasi olunmuş bir karar dâde müddeadır. Hâlen anı ihlâle sa'y itmek nâ münâsib ve 'alâ külli hâl cânib-i cumhûrda bulunmak ve ejder-i savâb budurki bilâ ihmâl Dimaşka revân olub 'iyâl ve hıysan ile mülâkî olasın ve pâye-yi serir-i saltanata yüz süresin seniñ gibi nisâb-ı kemâle mâlik ve tarîk-u sidâde sâlik bir mahdûm-ı maḥbûbû'l-ḳulûb ve memdûh-ı bî ḳavâdih ve 'uyûb ki şeref-i neseb dahi turaz-ı hıl'at ve mensûr devleti ola. Her hâlde mazhar-ı lutf-i şehr-i yâr-ı ve fermân fermâyı 'unvân kâre bahtiyârı olmamak nice mutaşavvurdur. Labudde vucûd-ı serifiñ nuhtâc-ı ileyhi ve ra'-yı tedbiriñ ma'ulun 'aleyhi olmak emr-i muḳırdır. Fazl-ı hak ile her murâd-ı ḥâtiriñ müyesserdir.

beyt

Tu sadr mesned-i lutfi ve 'alem-i cânî

Zi gazl-i mensabde ruze del merencâni

(nesr) Deyub cevâhir-i (454) nush-ı pend isârdır. Teselliye-yi sud-mend eyledi. Dil-i Meslemeye hars ve âz saltanata meyelândan müstagnî kıldı. Elḥâsıl dest-i yâr-ı Muhammed bin el-Aḥnef ile cezr-ü meddi iḳdam ve ihcâmdan halâs ve ḳadem nihâde 'azm-ı dergâh ve teveccüh-nemûde-yi sevb-i pâdişah oldu. Ve mülâzimân-ı hıdmetine tevcih-i hitab idüb ey birâderân-ı din ve rufeka-yı nebûrd âyin cezm yakîn bu mezmûn-ı siḫḫat ḳarîn ve bu ma'nâ-yi isâbet rehîn cümleñize ḥâtır-ı nişân ve dilneşin olaki saba-yı eda ve nesim-i suhan-ı savâb intimâ [91/a] bu mekûle saḫilü'l-fahvâ dırki heb dehn-i muskter-i Muhammed bin el-Aḥnef'den vezân oldu. Nefâhât-ı hüsn-i hâlimiz sahayı pehnâ-yı dünyâya neşr idüb gonca-yı âmâl-i te'allükâtı sugufte ve handân idecek bu akvâl-i hiciste maâlidir. Ve mezmûn-ı mektûb ricâdan dahi bu herifiñ saltanata ehliyyet ve isti'dâdın. Mütelaḫhıs-ı ehl-i inşâf e sine sâf idüğü benim dahi müteyakḳınımdır. Ümid dir ki ol meşreb sâhibi olan sâhib-i sa'adet kadr-i celîlimi gayetde mücenneb ve taksir ve ifâza-yı ve mektemette mürettib-i mukaddemât tevkir olmak fehm olunur. Belki ihvânımdan eber eşfak olub sâz-ı ha-yı sîreti kemâl-i i'tidâlde dâl olmak görünür(e). ârâm ber âsitâne-yi teslim ser furû ümid vâremki fevkâl- melhûz ikrâm ve ri'ayetde mahfûz idüb safufu mukarrebinde cây-ı nişesti erzânı kıla. Ve âlâ hâze't-takdir mir'at-i mülâḳâtdan sedr-ı emâmiyi nemâyân olursa izhâr-ı me'mûl itmiş olur. Ve eğer sûret nemây-ı istinkâf-ı mu'âmele ve ezrâr-ı zâre

sâlik olmağla muktezâ-yı devr-ı sitize kâre teb'iyet kılursa (e) ezcevr-i felek nehustin
 inest nâhemvâr-yi âsâr-ı taksîrât ve netaic-i seyyiatınızdır deyub tasavvurdan hayrân
 ihtimâlini ihtâr-ı tefekkûrgâh itmeyüb hatm-i kalam idicek kâffe-yi nâs ıstışvâb idüb

beyt

Cihân zir-i fermân ve re'y-i tûbâd

Felek çün zemîn-i zir-i pâý tûbâd

Deyub veffeka kal-ıllahu yâ emîr zemzemesin demsâz-ı gülbânîñ şükr-ü senâyı
 feth-ü zafer kıldılar. Ve tariqa-yi sâbika üzere ta'yîn-i meymene ve meysere olunub
 [91/b] kat'-ı menâzil ve tayyî ferâsîh iderek Ammûriyeye gelüb üçgün ârâm olındı ve
 'ummâl-i Rûmi 'umûmen 'azlidüb cidâr-ı kal'a-yı meskûreyi esâsına dek hedmeyledi.
 Andan soñra harâmân-ı cânib-i Şâm olub otuzbiñ âdem ile bâb-ı Dimaşka vâşıl oldıktâ
 bi emri'l-İlah ol gün muqâddem Recâ bin Hayât cur'a nûş-ı câm-ı memât olmağla ser
 nehâde-yi bâlin-i hist-ı lahd olmuşdur deyu taraf-ı Dimaşkdan gelenler peyâm-ı âver
 oldukları nâgâh-ı sem'i melik zâdeye peyveste olıcak bu musibet ilâve-yi masa'ib-i
 sâlife olub bir mertebeden tekdîr-i zamîr itdiği âlâm-ı sâbika buña nisbet ile katre ve
 deryâ kâbilinden ma'dûd idi. Amma ne çare (e) *ve leyye limâ şâ'e ilahü mudâfi*
 Mesleme'nîñ bâb-ı Dimaşka vusulunu iş'âr ve sultan-ı vakt 'Umer bin 'Abdu'l-aziz'den
 istizân-ı duhûl-i şehre ve diyâr için âdem gönderib intizâr-ı peyâm-ı ruhsat ile üç gün
 tamâm der kal'ada tevakkîf ve ârâm iyledi. Mesned âray-ı imâret tarafından duhûle
 icâzet virülmeyüb izhâr-ı cefâ ve âzâr ile 'irz ve nâmûs-ı Meslemeye şikest er görmeğe
 te'ammud ve isrâr itdiler. Bilâhere il-hâh-ı cemî' beni Ümeyye ile ba'de selâse eyyâm
 se'adet-i icâzet-i duhûle nâ'il olub 'izz-u ikrâm ile hüruc itmîşken inkisâr-ı tâm ile
 şehre dâhil oldı. Ve ümîd- i dest bûs-ı emirü'l-mû'minin ile teveccüh-i dârü'l-imâre
 kılub siyâb-ı sefer ve gurûh-ı râh ile mecmû'-ı mücâhidin hemrkâb oldığı suretde
 bârgâhâ varub hicâb ve sedene-yi divân-ı mülâkâtda men' idüb nâlân ve giryân
 karargâha 'avdet kıldı. İrtesi biñ miqdârı mümtâz cünûd ile 'âzim olub[92/a] yine
 devlet-i ruhsata fâ'iz olmayub biñ cihân derd ve huzn ile makarrına rucû' kıldı. İrtesi
 ahas mûte'allakât ve huddim ile cebîn sây-ı dergâh olub yine murâda zafer bulmayub
 âh-u vâh ile iyâb lâzım geldi. İrtesi beni 'ammi ve ahavatıyle varub yine mahrimen
 rucû' idüb, irtesi iki nûr-ı 'aynı olan piserleriyle ve bir nefer hıdmetkârıyla pişgâha
 yüz sirmeğe ruhsat bulmayub zebâne-yi ye's-u kunût zevâyay-ı sarây derûnunda

bulunan kâlâ-yı safa-yı hâtır-ı hâki setr idicek cânibkâr sâz-ı kerime teveccih kılub
yârebbah bu hakâret ile halim tebâh olmak kangı günâhımın cezâsıdır.

beyt

Çend matem zede-yi kulbe-yi hayret bâşem

Çend bîsmil şude-yi hancer-i gayret bâşem

Çend berhud zenem ez dest-i cunûn sengbeser

Çend-i rusvayı bâzâr-ı melamet ba şem

(nesr) Düşman-ı dine⁽⁴⁵⁵⁾ ittiğim⁽⁴⁵⁶⁾ kahr-u kîn⁽⁴⁵⁷⁾ mukâbelesinde⁽⁴⁵⁸⁾
ümid vâri lütf mev'ûd iken⁽⁴⁵⁹⁾ sultan-ı vakt tarafından⁽⁴⁶⁰⁾ bu vecihle sezâvâr-ı
'itâb ve neferin olmanıñ hikmeti nedir eğer tebeddülât-ı⁽⁴⁶¹⁾ saltanat haberleri
vurûdunda imkân-ı serkeşi ve muhâlefet⁽⁴⁶²⁾ var iken ilhâh-ı sipâha i'tibâr etmeyub
ve sevdâ-yı saltanat ile ihlâlîne bâdı olmayub⁽⁴⁶³⁾ inkiyâd hükmüne⁽⁴⁶⁴⁾ isti'câl
ittiğimiñ mükâfâtı ise zehî vez'i nâdir berâberi huşa amiz müstenker deyüb olgice tâ
sabâha dek revze-yi dîdesi nesim-i hâb-ı râhat ile beste⁽⁴⁶⁵⁾ olmayub dü çeşm-i hün-
bârından aberat-ı hunîn ve sine-yi serâr-ı minsârından⁽⁴⁶⁶⁾ zeferat-ı âteşin sâcûp

455. düşman-ı dine: B, kuffâr-ı nâbikâre.

456. ittiğim: C, gösterdiğim.

457. kahr-ü kîn: B, kahr ve eziyyet.

458. mukâbelesinde: B,C- mukâbelesinde cenâb-ı kerimden ümid var sanıt.

459. iken: C, iken bu resme dâh gazâde.

460. tarafından: C, kâbilinden.

461. sezavâr-ı 'itâb ve neferin olmanıñ hikmeti nedir eğer tebeddülâtı: C, muzhâr gazâb
olduğumun hikmeti sebebi ve illeti nedir eğer tebeddülât.

462. muhâlefet: C, mutasavvur iken.

463. ihlâl-i umuruna bâdı olmayub: C, ihlâl-i câh ve celâline ba'is olmayub.

464. inkiyâd hükmüne: C, intisâl emrinde.

465. beste: C, derbeste.

466. minsârından: C, nezârından.

kendi kendin levm ve teşni'a ser âgâz (467) idüb (468) ümid-i râhat-ı (469) nesiye ile nakd-ı fırsat-ı [92/b] itlâf iden ile hayra şerre (470) bu kahr-u ezâ muhal (471) ve sezâdır deyub 'âkıbet-i hezâr hüsn-i inkisâr ile tek ve tenhâ bî yâr ve bî yâver ve bî gam kisâr ve hâdim (472) ve birâder herçe bâda bad güyân ve eftân-u hıyzân (473) nâlân-ı güryân dâru'l-imâreye (474) revân olub erâzil-i hademe-yi divândan ibtizâl-i istişfa' ile müzellel ve muhân olarak

şi'r

Yâ eyyühe'r-racülü'l-murhi 'emâmetehu

Hâzâ zamânüke feste'zin lenâ 'umera

(neşr)diyerek cümle a'yân-ı Kureyş ve kabâ'il-i 'Arab divân hânede mevcûd iken bu şekli ile duhûl idüb sünnet-i seniyye-yi İslâmiye üzere selâm viricek mesned-i ârây-ı câh-u celâl tarafından red-i selâme tegafül olunub tevekkîf-i keşîrden soñra red-i haķiki müş'ır-ı işâret-i yesir ile red idüb Mesleme-yi nâ murâd ve hazîn bir sâ'atden ziyâde müterakkıb-ı işâret-i bînşîf oldu. Ol sâ'ate neylden hırmânına mükteya-yı mekâm-ı şahâdet-i itmeğîn dur-u dirâz ikdâm-ı edeb üzere kıyâm idüb bî ihtiyâr çeşmânını sekây divân hâne-yi şâh ve bâd-ı âhını firâş-ı bâr gâh iyledi. Ve iktinâh-ı cürm ve kunâhe cür'et idüb ey mîr-i 'âdil taht neşin-i bî mu'âdil 'abd-i fakîri bu mertebede tezlil ve tahkîre bâ'is nedir.

beyt

Ger hatâyı kerdîem el-i'tizar el-i'tizar

Ver guhahî kerdî em el-ictinâb el-ictinâb

467. ser âgâz: C. de yok.

468. idüb: C. başlayub.

469. ümidi râhat: C. tasavvur-u fâide-yi râhat.

470. serre: C. serre pür kizâte.

471. ezâ muhâl: C. cefâ-ü revâ ve bu resme cevri-ü ezâ.

472. bigam kisâr ve hadîm: C. yok.

473. hıyzân: C. hıyzân bâki ve 'ubrân.

474. dâru'l-imâreye: C. canib-i dâru'l-imâreye.

(neşr) Cürüm ve gunâhım bister-i istirâhati püşt-i semend-i zahmete mübeddel (475) kılub kahr-ı cebâbire-yi 'üsâtda dakîka fevt itmeyüb rah-ı dinde hezâr müşâhede-yi sekerât-ı mevt itdiğim ise benden haberi olanlar dahi bu cürümde müsterek (476) olurlar. Ve eğer niçün (477) lucca-yi mazmûn-ı [93/a] ni'me'l-emirden igrâk ârzusuyla a'zâm-ı bilâd-ı Rûmda (478) derûn-ı Elyûn-ı tekdîr itdik buyurulur ise (479) 'alime'l-illah (480) ol dahi müktezâ-yı hûd re-yi ve hûd kâmiden neş'et itmeyüb fermân-ı ulû'l-emr ile vukû'a gelmişdir deyu kelâmına faysal viricek taraf-ı sultâniyeden bu cevâb nümâyân olub ey Mesleme günâhıñ bu mezkur olan umur değil belki sebab-i itâb verenciş-i hatır bu kadar 'asker-i İslâmı ol mertebede dūr-u dirâz mesâfeye âlub gidüb it'âb-ı müslimîne bâ'is oldığıdır. Hâzret-i şeffî'ül-ümem salla'l-illahü te'âlâ (481) 'aleyhi ve sellemden (482) menkûl olan kavî-i mekbûl üzere yevm-i cezâda 'âdil-i hakîki hâzret-i (483) ihkâk-ı maahlûkât itdikte bir mü'minin illet-i efnâsı ile mü'e haze olanlar tahlis-ı geribân cânında beyne'l-'aciz iken pes bu tarikda maktûl olan cem'-i kesiriñ cevâbında ne vecihle mütedârik-ı i'tizârsın (484) havâli ve 'Ammuriye fethi ile iktifâ itmeyüb bu kadar gurûh-ı müslimîne aksa-yı diyar-ı Rûma sefer itdirmek neden lâzım gelmişdi. Bu tabakada ihtiyâr-ı tekellüfatı muşâk itmeden murâd kendüye (485)

475. cürüm ve gunâhım bister-i istirâhati püşt-i semend-i zahmete mübeddel: C, de yok.

476. 'üsâtda dakîka fevt itmeyüb rah-ı dinde hezâr müşâhede-yi sekerât-ı mevt itdiğim ise benden haberi olanlar dahi bu cürümde müsterek: C, de yok, C, de feccâr ve imâta-yı cevri-i küffâr için ihtiyâr metâ'ib-i isfâr veteriki mefrûzu's-sulûi cihâd içre hezâr bâr-ı müşâhede ahval-i mevt-i emsâli ahvâli ile mu'ayyene-yi envâ' ıztırâr itduyum hâla dâ'ie-yi cevri ve âzar ise elhâmdü'l-illahü'l-vâhidü'l-kahhâr benden hayyâr olanlar dahi berri müttehâm nakisedir baña musâriñ ve musâhım.

477. niçün: C, de yok.

478. a'zâm-ı bilâd-ı Rûmda: C, de yok, C de pây-ı teht-ı Kayser'i tahrîb ve teshîr.

479. buyurulur ise: C, buyurulursa hudâ şahidki.

480. 'alime'l-illah: B, 'alime'l-illah-ü te'âlâ: C, de yok.

481. te'âlâ: C, de yok.

482. vesellemeden: C, vesellem cenânıbdan.

483. hâzret-i: C, hâzret-i 'âdil-i hakîki celle şânühü.

484. itdikte bir mü'minin illet-i efnâsı ile mü'e haze olanlar tahlisi geribân cânında beyne'l-'aciz iken pes bu tarikden muktûl olan cem'i kesiriñ cevâbında ne vecihle mütedârik i'tizârsın: C, için esmâ'i mazmûn-u tektet fersay lemîne'l-mülk-ü itdükte bir mü'min muvâhidıñ ifnayı metâ'i hiyânete ba'is olanlar ol müehaze-yı kahhariye ile muztecir ve muzhâr ahzi 'azîz-i muktedir olduks seniñ haliñ nice müneccer olacağıni niçün mütefekkir olmadıñ.

485. kendüye: C, kendiniñ.

şeci'ül-'Arab ve nâmûver dilîr-i 'alî neseb didirmek ise (486) ba'de'l-yevm vaka'a mâ vaka'a rakamı keşide-yi defter-i seyyiâ'tın(487) mazâ mâ mazâ kanûn üzere guful ve cehliñ sebebiyle (488) şudûr iden hatie'tiñi 'afv itdim deyub ku'ûde ruşşat viridi. Ve 'acâyib-i memâlik-i Rûm ve Kostantîne(489) pür seşine ser (490) âğâz idüb mansab-ı serdârıyı sürak-ı (491) 'Abdu'r-raḥman tevcih itdi. Ve hudûd-ı 'Ammûriye 'den tecâviz itmeye deyu tenbîh iyledi. Mesleme deḥî sinin-i meşkürede müşâhade itdiği [93/b] ahvâli kemâ hüve'l-vâkı' huzûr-ı sultâniyede bir bir takrîre başlayub (492) hüzzar-ı meclis dâmen dâmen cevâhir-i pâş tahsin isârı (493) ile tesliye-yi hatır-ı 'âtırında (494) ri'âyet-i sart-ı ihtimâm (495) idüb mesâ'i-i celilesi niyyet-i ḥâlisaya karin olmağla zıkr-i cemîl-i pirâye-yi defter-i eyyâm ve kisse-yi pür hisse-yi gazavat-ı hazret-i şeyḥ-ı ekber gibi 'aziz ve celillü-ş-şânî tercümânı-yi ḥâme-yi müşkin-i Erkâmı(496) ile reside-yi mesâmi'-i zevi'l-efhem ve ceride-yi cihânda(497) ilâ yevmi'l-kıyâme bâki ve müstedâm oldı(498) vesselâm.

Hâtîme

(e) *Minnet Cenab-ı Hakka demâdem hezâr bâr*. Bu ḥuşe çini ḥarman ifâze-yi ebrâr ve gûşe nişin-i semât-ı ifâde-yi aḥyâr-u(499) ahrâr-ı kerâmet şeyḥ-ı 'alî miqdâr ile bu hikaye-yi latife-yi 'ibret nemûnı bu uslûb-ı dilkeş ve mergûp üzere ḥitâme yetürüb bu tarz-ı yârân pesend ḥoş tab'ânede şebt-i musattar tefsîl itmek müyesser oldı.

486. ve nâmûver dilîr-i 'alî neseb didirmek ise: C, ve nâmudar şedidü'l-gazab didirmek için bu kadar gurûh-ı enbûhu aksay-ı diyâr-ı Rûm'a sefer itdirmek ve müslîmine bu tabakda meşakked ve zahmet göstermek rûz-i fahs ve suâl-i huzur-u melik-i zül-celâlde muhtâc tedârik-i cevab olıncak netice-yi hâl ve hâtîme-yi a'mâl nice olacaktır.

487. seyyiâ'tiñ: C, seyyiâ'tiñ kılınub.

488. guful ve cehliñ sebebiyle: C, cehl ve guflûn sehv ve zuhûr hasebiyle.

489. Kostantîne: C, Sitanbul'i.

490. pür seşine ser: C, pür seşe.

491. Sürak-ı: C, Sürâka bin.

492. kemâ hüve'l-vâkı huzur-ı sultaniyede bir bir takrîre başlayub: C, garîbe tahsiline şurû' itdim vekâyi'-ı dehr-i sevü'l-vakı' huzûr-u sultanıdır, dernihâdeyi tabkaçeyi takrîr eyledi.

493. tahsin isârı: C, tahsîn ve sâbâş olmağla.

494. 'âtırında: C, emirü'l-mücâhidinde.

495. şart-ı ihtimâm: C, şerâyit-i ihtimâm.

496. ḥâme-yi müşkine Erkâm: C, gülüñ 'Ubeyir bin Erkâm

497. ceride-yi cihânda: C, pesendide yi.

498. oldı: C, oldı ve'l-hamdüli'l-llahu vahdehü ve's-selât-u 'alâ

499. ahyâr: B- shbâr.

nazm

Ez şûkr huda hos künem kam	Ki ağâz-ı sahife şud bi encam
Yarab ki men siyâh nâme	Kâr-ı desdem in varak-ı behâmi
Ümîd ki her hîred penâhi	Ez çeşm-i riza kuned negahi
İnsâf-ı men er tu nedehi ey dost	Hod nâfe kuned hikayed ez post
Var tu bedehî besî siyâhem	Men kıymeti bâkılıhud şinosem

(neşr) Her cend mâye-yi fazl-u belâgatdan bî vâye olan fakîr-i kempâyeniñ âşâr-ı tab'-ı fer ümâyesi husûsan ta'yîn-i câh-u celâlden mahrûm ve me'yûs ve ekşer emzinede hüzn-ü melâl ile muhteliñ me'nûs ola kâr-ı fermâyân-ı dest-i gâh redd-u kabûl taraflarından nefyeñ ve işbâten mazhar-ı iltifat olmak heyhât heyhât lâkin müctenib-i [94/a] (500) sevâ'ib-i cûd ve igtisâf olan ecille-yi eşrâf sâhibü'l-insâftan der hast-i 'âcizâne ve iltimâs-ı müstemendâne kılınurki "lâ tenzuru ilâ men kâle" mekâli ile 'amel buyurub reşâset-i heye't ve hakâret-i şân-ı muharreru'l-hurûf hasebiyle kâlây-ı ta'bir ve edayı şudur gurbe-yi bî mezenîñ endâhte-yi matrah-ı istinkaf olması revâ görilmeyeki henüz esbâb-ı devâ'i-i tahrîr-ü imlâ vufk-ı dilhâh üzere hâzır ve muheyya ve sermâye-yi hüsn-ü edâ olan mühimmat-ı nesehi edebiyeye istishâb ile tertîb-i edâvet-i inşâyâ iktidâr-ı mâpeydâ olmamışdırki mesâta-yı hâme hasbe'l-murâd elfâz-ı 'ibârât-ı füşâhâpesend ile hüllî bend kerdem ve gûş olmeğa mecâl bula. Hakkâ ki benim gibi âzurde-yi ahzân ve âlâmıñ zâde-yi tab'-ı felâket-i encâmı pirâye-yi hüsn-i insicâmıdan ancak bu mertebede vâye gîr ve hisşeder olur.

nazm

Şeb tâ seher ve subh tâ şâm	Der küye-yi gam negirem ârâm
Tâ hûn nereved zifây-ı ber ser	Destem neseved zeâb keşter
Ger ezte gu pûyi âbı nânem	Bû dî kaderi halâs cânem

(neşr) Kuvvet-i kudsiye-yi hazrat-ı muşannefü'l-aşl velâyet pehâhiden ümid var himmetimki bu gemere-yi secere-yi mulâhaza-yı rehinü'l-fütür her ne kadar isti'dâd ve ragbetden dur ve mehcür ise ol cenâb-ı 'âliniñ yümni te'sir-i enfâsı ile câşını letâfetden hissedâr olub şâgır âşumân-ı bezm-i ma'ârif bu nidâde-yi tebâk-ı şahâyıf olan meyve-yi hoş guvâr letai'f ile [94/b] tefekküh ve tenekkülden halî olmayub bu takrîb ile mütercim-i nâ murâd şikeste-yi fuâdîñ yâr olması lâzım gele.

beyt

İn nusha sezâyı âferin bâd

İnşâ A'llâh hemçenin bâd

(neşr) Egerçe eşna-yı tertîb ve tenkîh bahr-ı mevâc târih âşinâlarından ba'zi ekâbiri müverrihinden Zehebi ve emsâli tahkik-i rivâyet hazret-i şeyhâ muhâlifdir deyu irâd-ı nakz idüb akvâl-i târih nûvisânı mekâl-i sedidü'l-meal şeyhdan tercih tarîkı ile inân gir-i edhem-i câpuk pay kilki fakîre taşaddî itdikleri haylı zamân icâle-yi yekrân zebândan işgâl itmişidi. Lâkin bu tâziyane-yi sânağa-yı gaybiye ile ol mekûle sust-ı revân şâri'i sudâd-ı ve emânde-yi meydân-ı reşâd ve pâder gil-i râh-ı inâd itmek müyesser olmuş idiki bu mekûle ahvâl-i garîbe-yi vukû-ı üzere ma'lum idinmek mu'ayeneye mevķûf olub kayd-ı tahrîr-i tevâriha dilbeste olanlar dehi "in şid kan ve inkizben" tarîka-yı nakl ve rivayet ile tahakkuk-ı müdde'â idüb ka'an tavâif-i mezkûreniñ berâ-yı ifrag kâlib-i hikâyet itdiği kaziyeniñ vaķt-ı şudûrında bizzat mevcûd olmak da'vâsına sâlik olmayub re'-yi'l-'ayn mertebesiyile iddi'ayı mu'âyene ve şuhûd itmemişdir. Bu taķdirce 'an'ane-yi ruvatta ihtimâm idüb biz-zât muhârebât-ı mezkûrede işbât-ı vucûd eyleyen 'Abdu'llah bin el-Kays el-Hemedânî isnâdıyla teşhîh-i da'vâyı râvi eyliyen 'aziz müselle mü'l-ekmelün mekâlât-ı şihhat-i eşâsı gabrın kelimat-ı bi mesâsı ile hilâf-i tedbir-i hilâf olmağı hâkem-i 'adâlet şî'er 'akl-ı selîmi [95/a] tecviz itmek ihtimali ber taraf olur. Belki müktezâ-yı 'adl-u insâf akvâl-i erbâb-ı i'tisâf kelâm-ı şeyh buzur guvâr ile izmihlâl pezir-i istinkâf olmaķdır ki Hazret-i Şeyh sedidü't-temyizîñ meretebe-yi 'uluvvîşanı ta'rif-ü beyândan müsteğni ve ma'lûm her şerif-ü denîdir. (e) Bi bin tefâvut-ı râh ezgecâst tâbekucâ. Bâ in cümle râķimü'l-huruf-ı melhûf mültezim-ı irâd eşah-ı ekâvil-i müte keffil-i işbât-ı şidk-ı dakâyık ve tefâsil

olmayub maksûd-ı aslı dibâce-yi kitâbda sebt-i sahife-i tahkik olındığı üzere işâret-ü ilhâh-ı ahbâb ile mezmûn-ı haberi bedî'ül-eşer hazret-i şeyhü's-süyüh cemîlü's-siyeri lisân-ı Türki ile bu tarz-ı mu'teberede qaleme götürmek el-'uhdeti 'ale'r-râvi mekâli bu mekûle hikâye per dâzân-ı zamâneye sened-i kavîdir. Ümididir ki (e) her bedgü nemâyed der çeşm-i nik-i binân medlûl-i mâni'-i ta'yîb ve mûcib-i istihsân ola temmet (501).

501. istihsân ola temmet: B. istihsân ola. Va'l-illahü te'âlâ a'lemü bi's-sevâb ve ileyhi'l-meci'u ve'l-meâ'b, sümme hâzihi el-mekâletü el-letîfetü bi'avni'l-illahi ve hüsnü tevfikihü; C. de Hâtime kısmı yok.

BİBLİYOGRAFYA

1. ABU'L-FARAC, Gregory (Bar Hebraeus), Abu'l-Farac Tarihi, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ank, 1987, I
2. AHMET Rifat Efendi, Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafya, İst., H.1299-M.1881.
3. AKÜN, Ömer Faruk, "Nergisi" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, IX, 194-197.
4. BABINGER, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çev. Coşkun Üçok, Ank., 1982.
5. Bağdatlı İsmail Paşa, İzâhü'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'ala Kesfi'z-Zunûn 'an Esâ mi'il-Kütibi ve'l-Funûn, İst., 1972.
6. BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İst., 1987, I
7. BARTHOLD, W., İslam Medeniyeti Tarihi, Çev. M. Fuad Köprülü, Ank., 1963.
8. BELAZURİ, Ahmed b. Yahya, Futûhü'l-Büldân, Çev. Mutafa Fayda, Ank, 1978
9. GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Osmanlı Türklerinin İstanbul Muhasaraları", Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, V-II, 1181.
10. HAMEVİ, Yakut, Şehabettin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah, el-, "Mu'cemü'l-Büldân", Beyrut, H.1376-M. 195, IV.
11. HANİGMANN, Ernst, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Çev. Fikret İşıltan, İst. 1970.
12. HASAN, Hasan İbrahim, Siyasi-Dini, Kültürel ve Sosyal İslam Tarihi, Çev. İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş, İst., 1985, I.
13. HİTTİ, Philip K., Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, Çev. Salih Tuğ, İst., 1980, II
14. HOLD, M., The Cambridge History of İslâm, Volume I, Cambridge at the Universty Press, 1970.
15. İBN. ARABİ, Muhyiddin, Kitabu Muhederati'l-Ebrar ve Müsâmerati'l-Ahyâr Fi'l-Edebiyyat-ı Ve'n-Nevediri Ve'l- Ahbar, Matbaatü'l-Osmaniye, İst., H.1305-M.1887, II.
16. İBN. ESİR, İzzü el-din, el-Kâmil fi't-Târih, Beyrut, 1365-1965, IV-V
17. KAFESOĞLU, İbrahim, "XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", İstanbul Enstitüsü Dergisi, İst., 1957, III, I-16.
18. KARABULUT, Ali Rıza, Kayseri Rasid Efendi Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu, Kayseri, 1982.
19. KARATAY, Fehmi Ethem, Topkapı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, İst., 1961, II.
20. KİTAPÇI, Zekeriya, H. Muhammed'in Hadislerinde Türk Varlığı, Selçuklular, Moğollar, Osmanlılar, İst. 1988.

21. LEVENT, Ağâh Sırrı, Gezavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gezavât-nâmesi, Ank., 1956.
22. LEVENT, Ağâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, Ank., 1988.
23. LEVENT, Ağâh Sırrı, Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Ank., 1962.
24. MANTRAN, Robert, İslâmın Yayılış Tarihi, Çev. İsmet Kayaoğlu, Ank., 1981.
25. MES'UDİ, Ali b.Hüseyn,el-, Murûcu'z-Zehab ve Me'âdinü'l-Cevher, Beyrut, 1965, I-IV.
26. ÖÇEL, Bahaeddin, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, İst., 1988.
27. ÖNGÜR, Sami, Coğrafya Sözlüğü, İst.1961.
28. SAMİ, Şemseddin, Kâmusu'l-Alâm, İst., H.1314-M-1896.
29. SHABAN, M.A., The Abbasid Revolution, Cambridge University Press, 1979.
30. TABERİ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir,et-, Tarihü'r-Rusûl ve'l-Mulûk Mısır 1964, I-IX.
31. TAHİR, Bursalı Mehmet, Osmanlı Müellifleri, II.
32. TUMAN, Nail, İstanbul Kütüphaneleri ve Türkçe Hamse Kataloğu, İst., 1961.
33. TURAN, Osman, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, İst., 1978, I
34. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Ank., 1988, I
35. ÜÇOK, Bahriye, İslam Tarihi Emeviler-Abbasiler, Ank., 1968.
36. WELHAUSEN, Julius, Arap Devleti ve Sükutu, Çev. Fikret İşıltan, Ank., 1963.
37. YAKUBİ, Ahmed b.Ebi Ya'kûb b.el-Vâzih,el-, Târihü'l-Yakubî, Beyrut, II.
38. YARDIM, Ali, "Türk'ün Şeref Madalyası: Fetih Hadisi", Kubbe altı Akademi Mecmuası, İst., 1979 Temmuz, Sayı: 3, 62-75.
39. YILDIZ, Hakkı Dursun, (İlmi Müşavir ve Redaktör) Doğustan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İst., 1986, II.
40. YILDIZ, Hakkı Dursun, "İstanbul'un Müslümanlar Tarafından Muhasaraları", Lâle Dergisi, İst. 1982, Sayı: 1 Temmuz, 27-32.
41. ZETTERSTEEN, K.Z., "Mesleme" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, VIII., 126-127.